Rainer Maria Rilke

Stefan Schank

Kalbin İşi

yaşamöyküsü

Türkçesi: Kâmuran Şipal

Cem Yayınevi

RİLKE KİTAPLARI

STEFAN SCHANK
Kalbin İşi
Yaşamöyküsü
Almancadan Çeviren: Kâmuran Şipal

Kitabın Özgün Adı:
Rainer Maria Rilke
© 1998, Deutscher Taschenbuch Verlag
GmbH&Co. KG, Munich/Germany
© 2009, Cem Yayınevi, İstanbul/Türkiye

1. Basım: Mart 2009
ISBN 975-406-865-8
ISBN 13: 978-975-406-8658
Dizgi: Mustafa Balaban
Kapak Tasarım: Artikus
Baskı: Umut Matbaası
(212) 637 09 34

CEM YAYINEVİ
İpek Sokağı No: 10/A
34433 Beyoğlu - İstanbul
Tel: (212) 293 41 70 Faks: 244 15 33
www.cemyayinevi.com
info@cemyayinevi.com
Sertifika No: 10823

Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH'ın
Martin Sulzer-Reichel düzenlemesi esas alınmıştır.
Bütün yayın hakları saklıdır.

STEFAN SCHANK

Kalbin İşi

Yaşamöyküsü

Almancadan Çeviren:
Kâmuran Şipal

cem yayınevi

İÇİNDEKİLER

Çocukluk ve Gençlik Yılları 7
Münih, Berlin ve Rusya 35
Worpswede, Paris ve Roma 63
"Gözler İşini Yaptı" 89
"... Şimdi de Kalbin İşini Yapmakta Sıra" 112
İsviçre Yılları 139
Kronoloji 167

Çocukluk ve Gençlik Yılları

Bir baba evim olmadı
Ve yitirdiğim bir baba evi
Annem doğurdu beni dünyada
Şimdi yolculuk
Daha derinlerine her an.
Mutluluklar, acılar
Yaşıyorum her birini tek başıma.
"Sonuncu"

Yurtsuzluk ve yalnızlık - tüm yaşamı bu duyguların eşliğinde geçti Rainer Maria Rilke'nin. Sanatı için çokluk yalnızlığı aradı. Ama erişkin biri olarak yaşadığı her yalnızlık, çocukluğunda ister istemez yaşadığı o katlanılmaz yalnızlığın anılarını diriltti belleğinde. Doğup büyüdüğü kente yaptığı seyrek ziyaretlerin birinde 1 Kasım 1907 günü karısına şunları yazdı: "Buradaki evlerin köşelerini, oradakilerin pencerelerini, araba girişlerini, meydanları ve kilise çatılarındaki mahyaları öyle boynu bükük, olduklarından küçülmüş, eski büyüklüklerini yitirmiş ve düpedüz haksızlığa uğramış görünce bir hüzündür çöktü içime! Ağırlığı tersyüz olmuş kent, bir zamanki ağırlığını yer yer ne çok koruyor yine de (bu sabah karşımdaki bu kenti akıl erdirilmez bir varlık, bir karmaşa olarak duyum-

"Rilke tümüyle doğal, yapaylıktan uzak ve dolaysız sanatçı kişiliğiyle beni işte öylesine derinden etkiledi. Sanatçıydı Rilke, yalnız ve yalnız sanatçı... Tutum ve davranışıyla konuşma üslubu, kaleme aldığı yapıtlarla katıksız bir uyum içindeydi... Rilke'de kesinlikle gerçek bir sanatçıyla karşılaşmıştım."

Jean Rudolf von Salis, "Dem Leben recht geben" (Yaşama Hak Vermek), 1993. Jean Rudolf von Salis'in Klara Obermüller'le yaptığı söyleşiden.

suyorum her zamankinden çok); çocukluğumla gerilerde kaldı bu kent ya da çocukluğum daha sonra kendisinden ayrılıp başka yöne yöneldi, terk etti onu, bütün gerçek varlıklardan biri gözüyle bakıp onu dile getirmekten uzaklaştı... Ama şimdiki haliyle bir hayalet kentten kalır yeri yok, içinde yaşayıp kendisine ve bana ait olan, benden söz etmeksizin senden, senden söz etmeksizin benden söz edemeyen insanlar gibi tıpkı. - Hiç daha böylesine bir yadırgama duygusu uyandırmadı içimde bu kent, hiç daha bu seferki kadar kendisine sırt çevirdiğim görülmedi." Nasıl bir çocukluk yaşamış olmalıydı ki, anımsaması bile besbelli pek katlanılır gibi gelmemişti Rilke'ye.

Rilke'nin anne ve babası, 1873.

Rilke, 4 Aralık 1875'te Prag'da doğdu. Anne karnında yedi aylıkken geldi dünyaya. Bu durum, önceki yıl dünyaya gelen kızları ancak birkaç hafta yaşayıp ölmüş ailede daha da büyük bir korku ve endişeye yol açmış görünüyor. Biraz zayıf olsa da sağlıklı görünen oğlan, Prag'daki St. Heinrich Kilisesi'nde René Karl Wilhelm Josef Maria ismiyle vaftiz edildi. "Yeni doğmuş" anlamına gelen René, kadın ismi René'yi çağrıştırmakta. Anne ve babanın yeni doğan çocuğa ölmüş kardeşinin yerini tutan biri gözüyle bakması seyrek karşılaşılan bir şey değildir. Rilke'nin annesi Sophie ve babası Josef Rilke için de kuşkusuz benzer bir durum söz konusuydu. Yirmi bir yaşında Rilke, Prag'dan ayrılışından kısa süre sonra ön ismi René'yi Rainer

olarak değiştirmiş, yaşamı boyunca René isminden vazgeçmeyen annesine yazdığı mektuplardadır ki, yalnızca vaftiz adını kullanmıştır.

İsmini değiştirmesi, Rilke'nin çocukluğundan ve ailesinden kopuşunu simgeleyen bir girişimdi. Ancak, simgesel davranışlar alabildiğine derinden incinmiş bir çocuk ruhunu sağlığına kavuşturmak için yeterli bir çare değildir. - Rilke de çok geçmeden ister istemez anlayacaktı bunu. Çocukluğunda yaşadığı yalnızlık ve içindeki boşlukla, ruhuna yönelik tehdit ve tehlikeyle başa çıkmayı Rilke öncelikli amacı saymış, psikanalist Emil von Gebsattel'e 14 Ocak 1912'de yazdığı gibi, sanatsal etkinliğinin bir işlevinin de "kendi kendini tedavi" olduğunu açıklamıştı.

Rilke iki yaşında.

1923 Eylülünde yapıtlarında çocuğu efsanevi bir yücelikle donatıp ideal bir figüre dönüştürmesinden hayli zaman sonra bile, Kontes Sizzo'ya yazdığı bir mektupta, içinde doğup büyüdüğü Prag atmosferini Rilke'nin çarpıcı bir şekilde betimlediği görülür: "Prag'ın (ve Prag'la ilişkili her şeyin) bana söylediği tek şey, bir sürü güçlük, anlaşılmazlık ve nedenini asla kavramaksızın çocuk

yaşta taşımak zorunda bırakıldığım yüklerdir. Ayrıca 'aile' denen şeydir, üyelerinin çoğu yorgun düşmüş, can çekişen bu varlıktır, yetersiz çare ve güçlerle her şeye ve herkese karşı savaşması gereken o zamanın bu genç insanının bir türlü kendisi olamayışıdır..." 16 yıl önce karısına yazdığı mektuptaki gibi bu mektupta da Rilke, çocukken baskı altında tutulduğu, çevresindekilerce düpedüz akıl almayacak, yabancı bir yaşama zorlandığı duygusunu dile getirir. Rilke'lerin evindeki durum, dün olduğu gibi bugünün de orta sınıfına mensup pek çok aileninkinden farklı sayılmaz: Mutsuz bir evlilik, eşlerden her birinin gönlünde düş kırıklığıyla sonlanmış bir yığın umut, gerçekleşmeden kalmış özlemler, eşlerin birbirini karşılıklı suçlamaları ve arada en iyi şekilde yetiştirilmek istenen, ama eşlerin birbiriyle çelişen beklentileriyle karşı karşıya kalıp gerek annesinin, gerek babasının sevgisinden olmamak için bunları karşılamaya çalışan, dolayısıyla kendi duygularını yaşamaktan çıkan, öyleyken sevdiği iki insanın ayrılmalarını önleyemeyen bir çocuk. Rilke'nin anne ve babası iyide de, kötüde de sıradışı insanlar sayılmazdı. Düşünceleri, eylemleri, değer ölçüleri ve hayattaki amaçları bakımından Prag'ın Alman dilli orta sınıfına mensup ailelerinden ayrılan bir yanları yoktu.

Rilke'nin Bohemya'nın Schwabitz kentinde dünyaya gelen babası Josef Rilke askerî okulda okudu ve 1859'daki İtalya seferine itfaiyeci subay adayı olarak katıldı. Savaş sırasında kısa bir süre Brescia kalesinin kumandanlığını üstlendi, bu da askerlik kariyerinin doruk noktasını oluşturdu. Savaştan sonra kendi birliğinin okulunda öğretmenlik yaptı. Dilekçelerle pek çok başvuruda bulunmasına karşın, subaylığa bir türlü terfi ettirilmeyişinden düş kırıklığına uğrayarak, ayrıca süreğen bir boğaz rahatsızlığı sağlı-

ğını hayli bozduğundan daha 1865 yılında emekliye ayrıldı. Askerlik kariyeri Josef Rilke'ye olduğu gibi kardeşlerinden ikisine de mutluluk getirmemişti; 21 yaşında ne de olsa üsteğmenliğe kadar yükselebilen Emil Rilke 1858'de ölmüş, 1892'de de Hugo Rilke terfi konusunda sürekli haksızlığa uğradığı duygusuna kapılarak intihar etmişti. Ordudan ayrılan Josef Rilke, kardeşlerden en büyüğü olan Jaroslav'ın aracılığıyla k.k. Turnau-Kralup-Prag Demiryolu İşletmesi'nde bir iş bulup çalışmaya başlamış, yaşamının kalan bölümünü istasyon şefliği, değişik kasabalarda depo amirliği ve sonunda Bohemya-Kuzey Demiryolu'nda müfettişlik yaparak geçirmişti. İşi canının istediği gibi yaşamasına fırsat vermeyen Josef, mesai saatinden sonra düzenli gittiği Altstadt'taki (Eski Şehir) cafelerde bu olanağı ele geçirdi. Entelektüel bakımdan fazla donanımlı sayılmayan, biraz da dar kafalı biri olan Josef, annelerinin üzerlerinden gözlerini ayırmadığı Prag sosyetesine mensup kızları kibarlığı ve şık giyinişiyle etkilemeyi bildi. Bunun gibi, titizlikle talim edilmiş askerce tavrı, duruş ve oturuşunda kendini açığa vuran belli bir babacanlıkla, genç bir kız olan Sophie Entz'i de etkilemekten geri kalmamıştı.

Rilke'nin annesi Sophie, Prag'ın hatırı sayılır, varlıklı ailelerinden birinin kızıydı. Fabrikatör olan babası, aynı zamanda imparatorun danışmanlarındandı. Annesi Caroline ise, Prag'da kimyasal boyaların ve ürünlerin üretildiği bir fabrikanın sahibi Carl Kinzelberg'in kızıydı. Entz ailesi, Prag'da Herrengasse'deki (Beyler Sokağı) barok döneminden kalma bir evde oturmaktaydı. Sophie Entz, Phia diye çağrıldı hep, o da ömür boyu bu isme sahip çıktı. Kendisini dünyanın kötülüklerinden koruması için çevresini ayağa kaldıran ufak tefek, zayıf biriydi. Ne var ki, Josef Rilke'nin asker tavrı gibi Sophie'nin güçsüzlüğü de bir maskeydi

yalnız. Bu maskenin arkasında ise güçlü, düpedüz yaşam becerisiyle donatılmış, kafasına koyduğu şeyi her zaman gerçekleştirmesini bilen, bunu çevrenin tüm diretmelerine karşın başarmaktan geri kalmayan güçlü bir kişilik saklıydı. Örneğin, 1984'te kocasından boşanması, XIX. yy.'da burjuva çevrelerinde bir kadın için kolay göze alınacak bir adım değildi ve yaklaşık 80 yaşındayken bile, oğlunun ölümünden sonra, Prag'dan İsviçre'ye taşınmak istediğinde karşılaştığı Çek bürokrasi cangılını aşmak için verdiği savaşla da tek başına kendi ayakları üzerinde durabilme bakımından küçümsenmeyecek bir yetenek sahibi olduğunu kanıtlamıştı. Kendisinden 13 yaş büyük kocası Josef Rilke'yle 24 Mayıs 1873'teki evliliğiyle ilgili olarak yirmi iki yaşındaki Sophie Rilke'nin, kendini gerçekle bağdaşmayan hayallere kaptırdığına kuşku yok. 1900'de "Ephemeriden" (Günlük Böcekler) ismiyle yayınlanan özdeyişlerinden birkaçı, evlilikten beklentilerinde nasıl çok geçmeden düş kırıklığına uğradığını sezdirir bize. "Kimi izdivaçlar savaştan önce yapılan duadır yalnız" ya da "Mutluluk olmasa dünyada sadakatsizlik diye bir şeyle karşılaşılmazdı" gibi özdeyişlerde Sophie Rilke'nin içinde baskılanmış öfke ve hıncın dile geldiği görülür. Öte yandan, yine kitaptaki özdeyişlerde o zamanlar için hiç de gündelik bir olay gözüyle bakılamayacak kadın bağımsızlığı ve eşitlik duygusu açığa vurur kendini, ama aynı duygunun hayattan beklentilerin gerçekleşmeyişine ilişkin o temel duygu karşısında tutunamadığı görülür. Sophie Rilke, uğradığı düş kırıklıklarını, yaşama sırt çevirip ritüellerde donup kalmış bir katolik dindarlığına yönelerek gidermeye çalışır ve bu dindarlık, ilerleyen yaşla güçlenerek düpedüz bir yobazlığa dönüşür. Sophie, çokluk sayısız hastalıktan yakınır sürekli, her zaman tepeden tırnağa siyah giysiler içinde dolaşarak çevresinde büyük bir

hanımefendi izlenimini uyandırmaya çalışır. Josef Rilke'ye gelince, eşinin kaprislerine dayanamadığı zamanlar kalkıp Altstadt'ın yolunu tutar. Ama oğul Rilke, annesinin kaprislerine terk edilmiş olarak kalır evde.

Küçük René daracık bir dünyada yaşar, gerek mekân yönünden, gerek ruhsal bakımdan bunaltıcı ve kasvetli daracık bir dünyadır bu. Aile Heinrich Sokağı'nda, Prag'ın eli yüzü düzgün semtlerinin birinde, kirası aslında fazlasıyla yüksek bir evde oturur ve Sophie evi zevksiz şekilde döşemiş, akla gelmedik kristal süs eşyasıyla tıka basa doldurmuştur. Ama tek başına bu, René'nin ruhu için o kadar sakıncalı bir durum oluşturmaz. Ne var ki, küçük René, her Allah'ın günü anne ve babasının kendi kendilerinden, başkalarından ve yaşadıkları hayattan hoşnutsuzluğunun dışavurumlarına tanık olur. Öte yandan, çevrelerinde, sürdürdükleri yaşamın gerçek yüzüyle ilgisiz bir izlenim uyandırmak için aile elden gelen çabayı harcar. René'nin çocukluğunda en çok bunaldığı anlar, oturdukları küçücük konutta annesiyle yalnız kaldığı ve eğiticilik sorumluluğundan habersiz annesinin ilgisinin tümüyle kendi üzerinde odaklandığı anlardır. Düşüncesizce davranan anne, dinsel ritüellerini küçük oğluna da benimsetmeye çalışır. Kiliseye ne zaman gitseler, René'den İsa'nın bedenindeki yaraları öpmesini ister, hastalık hastası korkularını oğluna da bulaştırır, yaşıtlarıyla düşüp kalkmaktan uzak tutar onu, okula başlayana kadar ona kız giysileri giydirir, ölen kız kardeşinin yerini

Rilke'nin doğduğu ev. Heinrich Sokağı No:17, Prag. Soldan ikinci bina.

tutmaya zorlar, kısacası oğluna kendine özgü duygu, istek ve gereksinimleri olan bir varlık değil de, kendinden bir parça, dilediği zaman içinde kendisini kusursuz bir şekilde yansıtılmış göreceği bir ayna gözüyle bakar.

René de onun bütün isteklerini yerine getirir, annesi nasıl istiyorsa öyle davranır, annesine bağımlı durumdadır çünkü, her çocuk gibi o da annesinin sevgisini yitirdi mi öleceğinden korkar. Yalnızca tek bir etkinlik alanı vardır ki, yaşamının ilk on yılında René hiçbir engelle karşılaşmaksızın kendini geliştirebilir burada. René'nin hayaller, düşler kurmasına annesi ses çıkarmaz, sınırlamaya kalkmaz bunu. Oğlunun resim yapma hevesinden de onayını esirgemez; bunun gibi birlikte oturup ailenin soyluluğuna ilişkin düşler kurmalarına da bir diyeceği yoktur. Şurasını da belirtelim ki, René'nin dayısı Jaroslav da soylu bir aileden geldiklerini ömür boyu kanıtlamaya çalışmaktan geri kalmamıştır. René'de erken yaşta kendini açığa vuran şiir tutkusu da, kaleme aldığı şiir denemeleri gibi annesinden teşvik görür. Anne Sophie'nin oğlunda eşsiz bir dil yeteneğiyle donatıldığı bilincinin oluşmasını sağladığına kuşku yoktur; oğlunun şairliği amaç edinmesine de her zaman olumlu yaklaşmıştır; ancak, bu konuda kendisi için bir şey beklemeden davrandığı da söylenemez; sanat dünyasına kuşkuyla bakan kocasından farklı olarak, oğlunu bir çatı altında yaşadıkları süre, edebiyata duyduğu ilgiyi kendisiyle paylaşabileceği bir müttefik bilmiştir hep. Oğluyla yollarının ayrılmasından sonra da anne, henüz hiç de fazla tanınmadığı bir dönemde kaleme alınmış "Ewald Tragy" isimli özyaşamsal öyküsünde Rilke'nin önceden görüp dile getirdiği gibi, oğlunun giderek artan ününden yararlanmaya bakmıştır.

René, Prag'daki Alman dilli üst düzey orta sınıf oğulla-

rının gittiği, Piaristlerce(*) yönetilen Alman ilkokuluna başladıktan sonra da, anneyle oğul arasındaki duygusal iç içe geçmişlikte bir şey değişmez. Okulun Heinrich Sokağı'ndan ancak birazcık uzakta olmasına aldırmayan anne, küçük René'ye okul kapısına kadar eşlik etmekten ve onu yine okul kapısından alıp eve getirmekten geri kalmaz. Okulda ders olarak okutulan Çekçe'yle, Prag'da işçi sınıfının konuştuğu bu dille bir denge oluşturmak isteyerek René'ye Fransızca öğretir, okula bol keseden mazeret mektupları yazarak onu hasta gösterir. Oğulları üzerinde karısının çok sakıncalı etkisini önlemeye yönelik o vakte kadar hiçbir şey yapmayan, subaylık mesleğinde dikiş tutturamamış baba Josef Rilke'nin, kendi ismini sürdürecek tek erkek evladının karşısına birtakım beklentilerle çıkması da yine bu yıllara rastlar. Oğlu René'den halterle antrenman yapıp kılıç, miğfer ve kurşun askerlerle düşüp kalkmasını, bir oğlan çocuğuna yaraşır oyunlarla fizik gücünü artırmasını ister. Anne ve babasının beklentilerini karşılamaya daha önce annesi tarafından çok iyi hazırlanmış küçük René de ağaçlara tırmanmaya koyulur, askercilik oynar, tatilde bir ara fırsatını bulup at arabası kullanır, bu yaptıklarını da bir asker tavrıyla rapor eder babasına: "Aç kurt gibi yiyor, deliksiz uyuyorum!"; "İkinci süvari bölüğünde binbaşıyım, altın kakma bir kılıcım var... teneke liyakat nişanıyla ödüllendirilmiş bir şövalyeyim."

(*) *Piaristler*: Öğrencilerin eğitiminde çalışmak üzere 1617'de Joseph von Calasanza tarafından kurulmuş manastır rahipleri derneği. Rilke'den yaklaşık on yıl sonra Piarist okuluna giden Erwin Kisch, okula ilişkin anımsamalarında şöyle der: "Her zaman derse başlamadan önce dua edilirdi. Haritada bir yeri göstermek için öğretmenin elinde uzun bir değnek bulunur, ama değneği çokluk coğrafya dersinden başka amaçla da kullanır, o zaman öğrencilerin parmakları ve avuçları sızım sızım sızlardı. Bazı öğrenciler öğleden sonra okulun ardından manastıra gider, öğretmen beyle aynı dersi tekrarlardı."

(Prag Sokakları ve Geceleri, 1968)

René, bu cümleleri içeren mektubu 1883'te yazar babasına. O günlerde Sophie ile Josef Rilke arasındaki ilişki iyiden iyiye gerilmiş durumdadır, dolayısıyla ailenin ortak oğlu her zamankinden çok annesiyle babası arasındaki güç kavgasının içine çekilir. Sekiz yaşındaki René'nin evlilik yıldönümleri için yazdığı şiir anne ve babasının sürekli birbiriyle didişmelerine son vermelerini dileyen yakarış dolu ricalarla son bulur:

Hoşça kalın
Tanrının iyiliği üzerinize olsun
Korusun sizi, yürüdüğünüz yollarda
Yaşamınızda yalnız mutluluk olsun
Mutsuzluklara dönüp bakmayın asla.
Asla! Asla! Asla!
Hoşça kalın şimdi
Adiyö adiyö!
Sizi candan seven oğlunuz
René

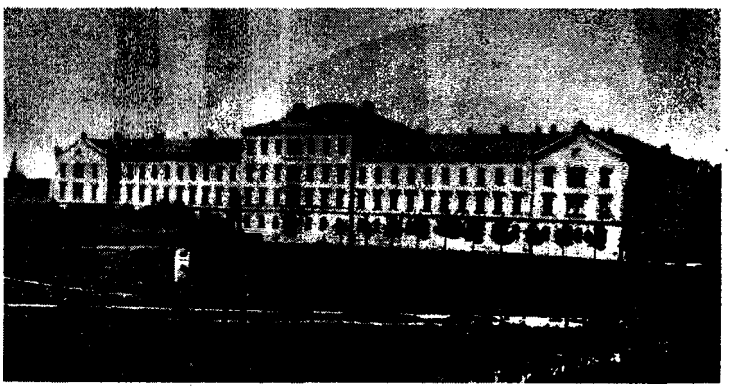
Ne var ki, René'nin yalvarıp yakarmaları sonuç vermez. Aynı yıl, anne ve baba ayrı evlerde yaşamlarını sürdürmeye başlar. Bu tarihten sonra iki yıl daha annesinin pek sağlıklı denemeyecek koruması altında kalan René, 1 Eylül 1886'da St. Pölten'deki askerî ortaokulun alt bölümünde açar gözlerini.

On yıl gibi bir süre kendisini çevresinden soyutlanmış durumda yaşamak zorunda bıraktıktan sonra anne ve baba-

"Annem terk etti babamı. Gezilere çıkıp duruyor. Her zaman yolda gerek duyacağı kadar eşya alıyor yanına, sevgi konusunda da öyle. - Hayli zaman var ki bildiğim yok nerede olduğunu, bir yıldan beri de mektuplaşmıyoruz. Ama kompartımanda oturmuş trende giderken ikide bir çevresindekilere, 'Oğlum bir yazardır,' diye benden söz ettiğine kuşku yok -"

Ewald Tragy, 1898

sının onu bir askerî okula kapatması, René üzerinde şok etkisi yapar, elinden bir daha yakasını kurtaramayacağı travmatik bir yaşantı oluşturur. Benyönelik, duygularını denetim altına alamayan, tüm ilgisini onun üzerinde toplamış annesinin yerinde, şimdi kendisiyle birlikte yaklaşık 200 öğrenciyi askerî beceri ve erdemlerle donatmayı amaçlayan subay ve başçavuşlar vardır. Daha önce günün büyük bölümünü Prag'daki bir kira evinin yalnızlığında geçirirken; artık hiçbir saat olmaz ki, kendini bir başka gezegenden gelmiş gibi anlaşılmaz gördüğü yaşıtlarından bir topluluk içinde bulmasın.

St. Pölten Askeri Ortaokulu Alt Bölümü

"Anne ve babamın evliliği, daha ben dünyaya geldiğimde çatırdamaya başlamıştı. On yaşına bastığımda da anlaşmazlık açıkça patlak verdi ve annem terk etti babamı. İnce, uzun boylu, hep siyah giysiler içinde, hayattan ne istediği pek belli olmayan çok sinirli bir kadındı annem. Aslında annemle babamın birbiriyle o kadar anlaşmazlığa düşmemesi gerekirdi, çünkü ikisi de dış görünüşü fazlasıyla önemsiyordu; gerçekte dışarıya karşı küçük burjuvalara özgü yaşamımızın bolluk ve zenginlik içinde bir yaşam olduğu görüntüsü vermesine çalışıyor, üzerimizdeki giysilerin herkesi yanıltmasını istiyor, kimi yalanlara pek doğal gözüyle bakıyorlardı. Ben ne durumdaydım, bildiğim yok. Pek cici giysiler giydirilmiş, okula başlayana kadar küçük bir kız

Aşırı sertlikteki eğitim kurumlarında yaşanan acılı yaşantılar, Rilke'nin çağdaşlarının yapıtlarında doğrusu seyrek ele aldıkları bir tema değildi. Örneğin, Frank Wedekind ("Frühlings Erwachen" - İlkbahar Uyanışı, 1891), Thomas Mann ("Buddenbrooks", - Buddenbrook Ailesi, 1902), Hermann Hesse ("Unterm Rad", - Çarklar Arasında, 1906) ve Rober Musil ("Die Verwirrungen des Zöglings Törless" - Öğrenci Törless'in Bunalımları, 1906) yapıtlarında bireyselliğin Habsburg Hanedanlığı dönemindeki Prusya-Alman eğitim sisteminde nasıl yok edilmeye çalışıldığını anlatmışlardır. Rilke'ye gelince, kendi askerlik romanını kaleme almanın yazarlığının en önemli amacını oluşturduğundan günlük ve mektuplarında dönüp dolanıp söz etmişse de, ilgili roman yazılmadan kalmıştır. Ancak birkaç taslak ve fragmanda askerî okul temasına eğildiği görülür Rilke'nin. Ayrıca, 1894'te kaleme alınmış "Pierre Dumont" ve "Turnstunde-Bedeneğitimi Dersi" öykülerinde de yine aynı tema karşımıza çıkar ve bu öykülerde Rilke'nin hemen aynı tarihte doğmuş "Die Weise von Liebe und Tod des Cornets Christoph Rilke"(*) yapıtındaki romantizm ve kahramanlık kokan üslupla karşıtlık oluşturan yoğun, kısa ve öz bir üslup kullanmış olması ilginçtir.

Sözde nesnel bulgular, yani Rilke'nin dört yıl geçirdiği

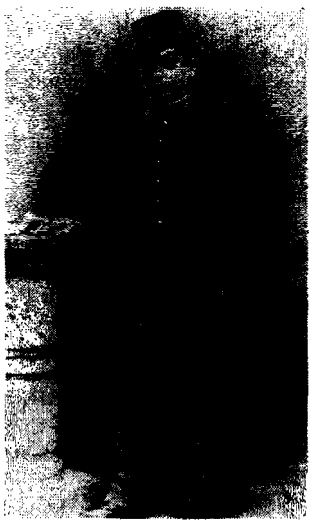
gibi ortada dolaştırılmıştım; öyle sanıyorum ki, annem yapma bir bebekle oynar gibi oynamıştı benimle. Ayrıca, kendisine 'matmazel' diye hitap edilmesinden her zaman gurur duyuyor, başkaları ona genç, hastalıklarla başı dertte, mutsuz biri gözüyle baksınlar istiyordu. Gerçekten de mutsuzdu annem. Sanırım, hepimiz mutsuzduk."

3 Nisan 1903'te Ellen Key'e yazılmış mektup.

●

(*) *Sancaktar Christoph Rilke'nin Aşk ve Ölüm Tarzı*, Yüksel Pazarkaya tarafından Türkçe'ye aktarılarak *"Beyaz Prenses / Sancaktar"* ismiyle 2006'da Cem Yayınevi'nde yayınlandı (Rilke Kitapları, Şiirler 5). (Ç.N.)

St. Pölten askerî okulundaki derslerden aldığı notlara ve değerlendirmelere bakıldı mı, burada çektiği sıkıntılara ilişkin olarak Rilke'nin sonradan dile getirdiklerini abartılı bulmamak elde değildir. İlk yılı saymazsak, kalan yıllar Rilke'nin kendi yaş grubundaki öğrencilerin en iyileri arasında yer aldığı ve öğretmenlerinin kendisinden "sessiz, çekingen, iyi kalpli", "terbiyeli ve alçakgönüllü", "pek gayretli", "dil konusunda arkadaşlarından daha yetenekli" bir öğrenci diye söz ettikleri görülür. Her ne kadar öğrenci arkadaşları kendisine acayip biri gözüyle bakıyor olsa da, yine de ona saygı duymaktan geri kalmazlar. Öğrenci arkadaşlarının arasına pek karışmaz Rilke, günlük tutar, şiir yazar, hatta 1890'da "Die Geschichte des dreissig-jährigen Krieges" (Otuz Yıl Savaşları Tarihi) diye bir kitap kaleme almaya koyulur, Almanca dersinde kendi yazdığı yazıları okur sınıf önünde ve bunlar sınıf arkadaşlarınca hiçbir zaman alay konusu yapılmaz. St. Pölten'de geçirilen dört yıl sonunda

Rilke, askeri okul öğrencisi.

"Askerî okullarda beş yıllık eğitimime ilişkin anıları onyıllar boyu yadsıyıp bilincimden uzaklaştırmaya çalışmasaydım, sanırım şimdi, bütünlüğü içinde kavramaksızın kabaca yaşamım diye nitelediğim şeyi gerçekleştirebilmem düşünülemezdi; söz konusu anıları kafamdan uzaklaştırayım diye neler yapmadım ki! Kimi zaman, sırt çevirdiğim geçmişten kaynaklanan küçük bir etki, ele geçireyim diye uğraşıp didindiğim o kendine özgü, verimli bilinci yıkıp atacak oldu. İçimde bu etki ne zaman sesini duyurmaya kalksa, bana alabildiğine yabancı, hatta bilinmeyen bir yaşamdan çıkıp gelmiş bir şeymiş gibi

Moravya'nın Weisskirchen kentindeki askerî okulun üst bölümünde okumaya başlayan Rilke, ilk zamanlar buradaki derslerde de iyi notlar alır. Ne var ki, çevresine uyum konusunda daha önce attığı başarılı adımları burada da sürdürmesine karşın, erişkinliğe doğru gelişim sürecini yaşayan organizması tehlike işaretleri verir, içinde bulunduğu askerî ortamda yaşamaya elverişli sayılmadığını açığa vurur.

İkide bir hastalanır Rilke ya da birkaç yıl sonra Valerie von David-Rhonfeld'e yazacağı gibi bedensel rahatsızlıklarından çok ruhsal sıkıntılar yaşar. Moravya-Weisskirchen'de geçirdiği dokuz ayın sonunda, 1891 Haziranında babasının onayıyla "hastalıktan bir türlü baş alamayışı" neden gösterilerek diploma verilmeden okuldan çıkarılır.

René -yüzeysel olarak bakıldığında- askerî okulun kurallarına uygun davranmış, açıkça bunlara direnmeyip bir öğrenci olarak kendisinden beklenenleri yerine getirmiş, üzerine düşeni gereği gibi yapmaya çalışmıştır. Buna karşılık, iç dünyasını öğrenci arkadaşlarına, öğretmenlerine ve anne-babasına hep kapalı tutmuş, gerçek duygularını şiirlerde açığa vurmuştur. Kaleme aldığı ilk şiirler "Resignation" (Teslimiyet), "Der Kampf" (Savaş), "Das Grabmal" (Mozele), "Die Waise" (Öksüz Kız) isimlerini taşır. Bu dönemde "kasvetli ve ciddi" düşünceler kaydeder günlüğüne.

ister istemez atlayıp geçtim üzerinden. Ama giderek güçlenen öz varlığım içinde kendimi daha bir sarılıp sarmalanmış, daha korunmuş hissettiğim sonraları bile, çocukluğumun o korkunç yıkıcı etkisinin çok ileri yaşlarıma kadar uzanmasına bir türlü akıl erdiremedim. Ve bu etkinin o anlaşılmaz yıkıcılığına ne kadar akıl erdiremedimse, sonunda, belki de en son anda, suçsuz yere içine yuvarlandığım o çaresizlik uçurumundan beni tutup çıkaran mucizeye de yine öyle akıl erdiremedim."

9 Aralık 1920'de St. Pölten askerî okulundaki Almanca öğretmeni Cäsar von Sedlakowitz'e yazılan mektup.

Askerî okulda şekillenmiş yaşam tarzını eskisi gibi sürdürür. Kendi yolunda yürüyecek, ama bunu dikkati çekmeden yapacaktır; geleneksel kalıplar içinde yaşayacak, ama bunları onaylamaktan uzak tutacak kendini, iç dünyasını yapıtlarında dile getirecektir. Ruhundakileri duygularına âşık biri gibi serip dökmeyecek ortaya, yaşam ve dünya karşısında içtenlikli bir tutum takınacaktır. Rilke'nin büyük yapıtları, ne kadar zor katlanılsa da, bir zaferden artık söz açılamayıp, yalnızca bir hayatta kalışın sözü edilecek olsa da, kendini yaşam sürecine koşulsuz bırakışın güçlükle ele geçirilmiş ürünleridir.

Söz konusu yapıtlar hızla değişip durân hesap kitaba gelmez bir dünyada bireyin kendi yerini belirleme çabalarıdır. Bundan böyle sağlam nirengi noktalarının yer almadığı, güvenilir sanılan her şeyin güvenilir olmaktan çıktığı bir dünyada tutunacak bir dal ele geçirme denemeleridir. Ben ile dünya arasındaki gerilim, modernizmin temel sorunsallığıdır ve bu sorunsallık Rainer Maria Rilke'nin ana temalarından birini oluşturur. Ne var ki, Rainer Maria Rilke henüz René Rilke yaşamını sürdürür. Ve henüz bir şair değil, başarı gösteremeyip askerî okuldan uzaklaştırılmış bir öğrencidir ve bundan sonra nasıl bir eğitim göreceği de Prag'daki bütün Rilke ailesinin kendisine dert edindiği bir sorun oluşturur. Önce Rilke'nin 1891 Eylülünden başlayarak Linz'deki ticaret akademisinde üç yıllık bir kursu bitirmesine karar verilir.

Rilke'nin dünyanın tümünden onayını kesinlikle esirgememek gerektiğine olan inancı kendi yurtsuzluğunu da içerir: "Aslında bütün dillerde yazabilmeliydi yazarlar, o zaman sizin şimdi doğallıkla yakınma konusu yaptığınız bu vatansızlık duygusu bir sevinç kaynağına dönüşür, olumlu bir şekilde bütüne bir aidiyet duygusu olarak kendini açığa vurabilirdi. Benim kalbim ve aklım çocukluktan beri bu dünya vatandaşlığına yönelikti; artık bir adım geri atamam bundan, dolayısıyla çektiğim acıları sanırım anlayabilirsiniz."

15 Ocak 1918'de Marie von Mutius'a yazılan mektup.

Böyle bir kararın alınmasında başlıca rolü, René'nin amcası Jaroslav oynar. Prag'da Noterler Birliği Başkanı, ayrıca Eyalet Meclisi Milletvekili ve Aussig-Teplitz Tren İşletmesi'nin müdürü olarak Jaroslav amca, toplumda tanınmış, itibar sahibi tek kişidir aile içinde. 1868'de doğmuş büyük oğlu Max 1891 Martında, küçük oğlu Egon ise henüz çocuk yaşta hayata gözlerini yummuştur (1873-1880). Kendi oğullarını kaybettikten sonra yeğeninin geleceğiyle yakından ilgilenmeye başlamıştır. Linz'de bir basımevinin sahibi Hans Drouot'un evinde kalacağı bir yer sağlar yeğeni için ve onu ticaret akademisinde okutarak bir burjuva yaşamının yolunu kendisine açmak ister. İleride ticaret hayatına atılmasa bile, üç yıllık kursu başarıyla bitirdikten sonra, genç Rilke, isterse yine subay olabilecektir. René, akademideki derslerde de herkesin kendisinde görmeye alıştığı gibi üstün bir başarı sağlar. Öyleyken 1892'de kursu bitirmeden okuldan ayrılır. Ancak, ailece yapılan planın suya düşmesine bu kez hastalıklar değil, bir gönül işi yol açmıştır. René, çocuk bakıcılığı yapan Olga Blumauer isminde kendisinden birkaç yaş büyük bir kızla tanışır ve ona gönlünü kaptırır. Bu aşk ilişkisinin ortaya çıkması üzerine ilkin basımevi sahibi Drouot, sonra da babası Josef ve amcası Jaroslav büyük bir telaşa kapılır. Linz'e çağrılan Josef Rilke oğluna çok ağır hakarette bulunur. Hakaret öylesine ağırdır ki, Rilke ömür boyu unutamayacaktır bunu: Bay Drouot'un huzurunda diz çöküp çocuk bakıcısı kadınla bir daha görüşmeyeceği konusunda babasına şeref sözü vermek zorunda bırakılmıştır. Ama birkaç hafta sonra René ve Olga kaçıp Viyana'nın yolunu tutar ve burada bir otele yerleşirler. Ne var ki, René müşteri kayıt defterine ismini olduğu gibi yazmak ihtiyatsızlığında bulunur, dolayısıyla genç sevgili çift iki gün gibi kısa bir süre sonra yakayı ele verir.

Bu kaçak ilişki yüzünden Linz'de kalması artık olanaksızlaşan genç Rilke, Prag'a geri yollanır. Böylece genç Rilke'nin eğitimi Jaroslav ailesi için giderek gerçek bir sorun olup çıkar; yaşamdan ve ailesinden beklentilerinde düş kırıklığına uğramış amca Jaroslav yine de son bir kez yeğeninin yardımına koşmaya hazır olduğunu açıklar. Her ay ona 200 gulden vermeyi üstlenir, ama bu yücegönüllüğünü bazı isteklerinin kesinlikle yerine getirilme koşuluna bağlar: Yeğeni René ilkin olgunluk sınavını verip liseyi bitirecek, ardından da hukuk okuyacak ve ileride Jaroslav'ın avukatlık bürosunda çalışacaktır. Jaroslav amca yeğeninin okulda başarısızlığından annesi Sophie Rilke'yi suçlu tutar. René'deki hayallere düşkünlük kendisine annesinden geçmiş, annesi tarafından sakıncalı bir şekilde teşvik görmüş, bir sistem ve düzenden yoksun olarak türlü kitapların okunmasıyla iyice azmış, zamansız övgülerle yeğeninde bir kendini beğenmişlik duygusunun oluşmasına yol açılmıştır. Yeğeninin hayal gücüne ilişkin eleştirel sözlerle Jaroslav'ın dolaylı yoldan anlatmak istediği, onun edebiyat alanında giderek artan etkinliğidir. 1891'de Viyana'da çıkan "Das interessante Blatt" dergisinde René'nin ilk kez bir şiiri yayınlanır. "Yerlerde sürünen kuyruk moda şimdilerde" - o zamanlar insanları oyalayan bir konuda kaleme alınmış sıradan bir şiirdir bu. 1892 Paskalyasında yine Viyana'daki bir dergide René'nin "Silahlar bırakılsın elden çağrısına yanıt" başlığıyla bir ikinci şiiri yayınlanır. Şiirde henüz acemi şair René, Bertha von Suttner'in aynı başlıkla yayınlanan kitabına karşı çıkar. Her iki şiir de Stefan Georg'un ya da Hugo von Hofmannsthal'ın erken dönem şiirleriyle karşılaştırılacak gibi değildir. Ne var ki, başta Tolstoy'un yapıtlarıyla Schlosser'in "Dünya Tarihi" olmak üzere kendini harıl harıl kitap okumaya vermesi, durmadan tiyatroya git-

mesi, kaleme alınıp günümüze kadar yayınlanmadan kalmış öyküleri, dramatik sahneleri, ayrıca sonradan "Leben und Lieder" (Yaşam ve Şarkılar) ismindeki ilk şiir kitabına alınan bir dizi şiirle birlikte ele alındı mı, söz konusu iki şiir René'nin yaşam amacında köklü bir değişikliğin gerçekleştiğini gösterir. 1892 ilkbaharına kadar anne ve babasına ikide bir subay olmak istediğini açıklar René. Ancak, o tarihten sonra kesinlikle yazar olmayı amaçlar, varsa yoksa yazarlıktır olmak istediği. Amcasının özel bursuyla lise sınavlarına hazırlanırken yolundan hiç şaşmadan René'nin izlediği bir amaçtır bu.

1892 sonbaharıyla 1895 Temmuzuna kadar geçen hemen üç yıllık süre, René Rilke için, kısa yaz tatilleriyle kesintiye uğrayan yoğun bir çalışma dönemi oluşturur.

René, Prag'da kocasından ayrı yaşayan halası Gabriel'in yanında kalır. Amcası Jaroslav'ındır ev. Sabahın erken saatinden başlayarak öğleye kadar özel öğretmenler Wassergasse No. 15'deki evin kapısını aşındırır, çünkü René'nin diğer derslerin yanı sıra gimnazyumun sekiz sınıfında okutulan Latince ve Yunanca'yı da öğrenmesi ve her yarıyıl sonunda Prag-Neustädter Deutsches Gymnasium'da bu derslerden sınava girmesi gerekmektedir. 9 Temmuz 1895'te aynı yerde yapılan lise olgunluk sınavını pekiyi dereceyle başarır.

Daha on sekizini bile doldurmamış René, ama o zamana kadar sürekli denetim altında geçirdiği günlerle kıyaslandığında nerdeyse akla hayale sığmayacak bir özgürlüğe kavuşur. Henüz tek başına yaşayan halasının yanında kalmaktadır; anne babası ayrılmıştır birbirinden ve annesi o sırada Viyana'ya taşınmış bulunmaktadır. 1892'de amcasının ölümünden sonra kızları Paula ve Irene, kuzenleri René'ye burs vermeyi sürdürür; dolayısıyla, genç Rilke'nin

yakın bir gelecekte para sıkıntısı çekmesi diye bir şeyden söz edilemez. René de hayatın kendisine bağışladığı özgürlükten yararlanmasını bilir. Özel öğretmenlerin sonuncusunun evden ayrılmasıyla, Prag'ın Weinberge semtindeki bir topçu subayının kızı Valerie von David-Rhonfeld'e, ünlü Çek şairi Julius Zeyer'in bu kuzenine koşması bir olur. Valerie'nin ince bir zevkle, zarif şekilde döşenmiş odasında, halasının evindeki masasındakinden çok daha büyük bir şevk ve hevesle ev ödevlerini yapar. René'yi kuzeni Gisela Mähler von Mählersheim tanıştırmıştır Valerie ile. Tanışır tanışmaz da René ve Valerie birbirleri için yanıp tutuşmaya başlamıştır.

Düzenli gidip kendisini ziyaret eden René, yine de hemen her gün "sevgili Vally"ye kendisini sevdiğine ilişkin yeminler, şiirler yollar, hısım akrabalarının eğlenceli portrelerini gönderir, sık sık mektuplar yazar. Mektuplarda geleceğe güvenle bakan genç, aydın ve kabına sığmayan yazar görüntüsünün arka planında pusuda bekleyen bir depresyon sezilmeyecek gibi değildir. René'nin aradığı kişi, kendisine duygusal bakımdan destek olacak, ruh istikrarını sağlayacak biriydi. Valerie, bunların ikisini de sağladı René'ye ve karşılığında onun kendisine gösterdiği coşkulu sevgi ve hayranlığın keyfini çıkardı. Ayrıca, René için, ileride bir arada yaşayacakları burjuva hayatına ve ortaklaşa sürdürecekleri sanatsal etkinliğe ilişkin olarak René'nin hayal ve düşüncelerini yansıttığı bir perde işlevi gördü. Ne var ki, ol-

Valerie von David-Rhonfeld, F. Simon'un pastel tablosu, 1903.

gunluk sınavını verir vermez yeni ufuklara yelken açmaya hazırlanması, René'nin aslında Valerie'yi sevmekten çok ona gereksinim duyduğunu açığa vurdu.

1895'te yazdığı, daha çok soğuk denecek bir mektupla Vally'ye karşı o zamana kadar sergilediği tutkulu ilişkiye son verdi René: "Sevgili Vally! Bana özgürlüğümü bağışladığın için teşekkürler. Bu zor anda benden daha olumlu bir davranış gösterip büyüklük ve soyluluğunu kanıtladın... Gün gelir, bir dosta gereksinim duyarsan, dürme çağır beni! Sana benden daha dost birini bulamazsın." Ama Valerie hiç çağırayım demedi René'yi. Otuz yılı aşkın bir süre sonra, kendisine yazılmış mektupların satışı dolayısıyla René'yle geçirdikleri zamana ilişkin anılarını kâğıda döktü; bu arada René'nin eşcinsel biri olabileceğini ima ederek, bir kadını sevme yeteneğinden kesinlikle yoksun, ayrıca gençliğinde itici derecede çirkin biri olduğunu söyleyerek bir vakit uğradığı aşağılanmanın öcünü Rilke'den almak istedi.

Valerie'nin René'ye duyduğu hınç ve kırgınlık abartılı görülebilirse de büsbütün anlaşılmayacak gibi değildir. Ne de olsa Prag'da geçirdiği yıllar yazarlık çalışmalarında René'yi annesi dışında herkesten çok Valerie destekleyip yüreklendirmiştir. Kaldı ki, René'nin 1894'te Strassburg'daki G.L. Kattendidt Yayınevi'nde yayınlanan "Leben und Lieder" (Yaşam ve Şarkıları) isimli ilk şiir kitabının baskı masrafının bir bölümünü de yine Valerie üstlenmiştir. Kitaptaki şiirlere bakınca, genç Rilke'nin ileride benzersiz bir ustalıkla kullanacağı aliterasyon, iç kafiye, yarım kafiye, enjambement(*) vb. teknikleri bilmekle birlikte henüz bunlardan gereken ustalıkla yararlanamadığı anlaşılmaktadır.

(*) *Aliterasyon*: ses yinelemesi; *enjambement*: ardlama, bir dizede tamamlanmayan cümlenin bir sonraki dize ya da dizelere sarkması. (Ç.N.)

Şiirlerdeki hava, yazarın kendi havası gibi görkem ve depresyon, sevilen kişiye duyulan özlem ve kaybından duyulan hüzün arasında gidip gelir. Tema yönünden aşırı duygu yüklü doğa izlenimleriyle çok bilmişlik taşan aforizmaya yönelişin, sevgi, acı ve ölüme ilişkin melodram tarzındaki balatların birbiriyle yer değiştirip durduğu görülür. Şairin temalara bakışında kendine özgü bir perspektife rastlanılmaz, aynı şekilde otantik bir yaşantının da sözü edilecek gibi değildir. Dolayısıyla, sonradan Rilke'nin bu ilk şiir kitabının yeni bir baskısının yapılmasını istemeyişine şaşmamak gerekiyor.

İleride kendini edebiyat çevrelerinin alabildiğine uzağında tutacak olan Rilke'nin, Münih'e taşınmadan önceki bu yıllarda isminin edebiyatçılar çevresinde tanınması için nasıl bir ısrar ve çabayla uğraşıp didindiğini görmek doğrusu etkileyicidir. Şiirlerinin yayınlanmasından yardımlarını esirgememeleri için genç Rilke'nin, yazar Franz Keim'a, edebiyat profesörleri Alfred Klaar ile August Sauer'e, ayrıca Tuna monarşisinin sınırları dışına çıkarak Berlinli yazar ve redaktör Ludwig Jacobowski'ye başvurduğunu görmekteyiz.

Valerie'den ayrılış döneminde bile Julius Zeyer'le ilişkisini sürdüren Rilke, Bohemya-Alman Yazarlar ve Sanatçılar Derneği "Concordia"ya ve yine Bohemya-Alman Plastik Sanatçıları Derneği'ne üye olur. Bu derneklerde grafikçi Emil Orlik ve Hugo Steiner, yazar ve tiyatro oyuncusu Rudolf Christoph Jenny, ressam Karl Krattner ve diğer bazı kişilerle dostluklar kurar. Söz konusu derneklerde sanatçıların seve seve birbirlerine övgüler döşenmesi, kendi değerini kanıtlamaya susamış Rilke'yi olumlu yönde etkiler: Şiirlerini yayınlayan dergilerin sayısında giderek görülen artış, kendi reklamını yapmak için harcadığı çabanın başa-

rısız kalmadığını gösterir. Ne var ki, yalnızca yerel çevrelerde tanınmasını yeterli saymaz Rilke; üniversite öğrenimine başladıktan sonra da bu uğurdaki çalışmalarını aksatmayışı bunu açıkça ortaya koyar. 1895 kış yarıyılında sanat tarihiyle, edebiyat tarihi ve felsefe okumak üzere Prag'daki Alman Carl-Ferdinand Üniversite'sine(*) yazılır. Ama her zamankinden daha büyük bir kararlılıkla edebiyatçılar, tiyatro adamları ve sanatçılarla düşüp kalkmasını sürdürür.

Bütün bu etkinliğine karşın Rilke'nin şiir alanında da ilerlemekten geri kalmadığını, 1895 Noel'inde yayınlanan ikinci şiir kitabı "Larenopfer"(**) gösterir. Kitabın başlığı, içindeki metinlerin halk ve yurt bağlantısını simgeler. Nasıl bir zaman Romalılar ailenin, kırların ve tarlaların koruyucu tanrıları Lar'lara sungular sunmuşsa, kitabın yazarı da baba kenti Prag'a, Bohemya vatanına ve Bohemya halkına kendi yapıtlarını bağışlar. Dil ve üslup bakımından "Larenopfer", Rilke'nin gelişim sürecinde çok önemli bir ileri adım oluşturur. Şiirlerde teknik açıdan zarafet daha bir ileriye götürülmüş, dil daha bir kıvraklık kazanmıştır. Her şeyden önce dizelerin birden çok son hecesinin kafiyeyle birbirine bağlanmasını, kafiye kurarken alışılmadık ses kombinasyonlarına başvurulmasını -yabancı sözcüklerden kafiye olarak yararlanılmasını- buna örnek gösterebiliriz, enjambement durumunda vurguyu akıcı melodi içine yerleştirme eğilimi dikkat çekicidir. Rilke'nin, özellikle metinlerin üçte birinden fazlasını oluşturan Prag betimlemelerinde, ayrıca tarihî kişiliklere ve çağdaş sanatçılara adanmış

(*) Alman üniversitesi; 1882'de Almanca ve Çekçe eğitim yapan iki bölüme ayrıldı. (Ç.N.)

(**) Yüksel Pazarkaya tarafından Türkçe'ye aktarılarak *"İyi Ruhlara Adak"* ismiyle 2004'de Cem Yayınevi'nde yayınlandı (Rilke Kitapları, Şiirler 1). (Ç.N.)

şiirlerde gerçeğe el uzatışı kitap için belirleyici özellik taşır. Öte yandan, "küçük insanların", "Samichov arkasındaki" emekçilerin günlük yaşamını anlatan şiirlere de kitapta yer verildiği görülür.

Gidiyorlar kızgın akşam kızılı
içinde fabrikadan erkekler, kızlar, -
alçak, sıkıntılı alınlarına dar
ter ve isten yokluk yazılı.

Çehreler körelmiş; kırılmış
göz. Ağırdan sürükliiyor taban
yolu ve toz ve yaygaradan
*felâket gibi peşlerine takılmış.**

Deneme, toplumun kıyısında köşesinde yaşayan insanlara Rilke'nin ne kadar az yaklaşabileceğini ve toplumdaki bozuklukları sergilemeye ne kadar az ilgi duyduğunu açığa vurmaktadır. Rilke, bireysel yazgıları toplumsal nedenlere bağlamakta isteksiz davranan biriydi. Bu, yalnızca "Larenopfer" kitabının yazarı için değil, aynı zamanda "Dualar Kitabı"nda (Stunden-Buch), "Malte Laurids Brigge'nin Notları"nda (Die Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge), "Genç İşçinin Mektubu"nda, yine diğer bazı mektuplarında karşılaştığımız yoksulluk ve sefalet betimlemeleri için de söz konusudur.

Wegwarten projesi ve natüralist nitelikli oyun denemeleri gibi, Rilke'nin toplum içindeki haklarından yoksun bırakılmış fakir insanlarla yazınsal yoldan dayanışma denemeleri de tümüyle kısa ömürlü olmaktan ileriye gidememiştir.

"Lieder, dem Volke geschenkt" (Halka armağan edilmiş şarkılar) alt başlığını taşıyan "Wegwarten" dergisinin "Larenopfer" kitabının yayınlanmasından kısa süre sonra hazır-

(*) Yüksel Pazarkaya'nın çevirdiği "*İyi Ruhlara Adak*" kitabından alındı. (Ç.N.)

lanan ilk sayısı 21 şiir içerir. Rilke, yoksul insanlara edebiyatı sevdirmek gibi bir idealden yola koyularak derginin nüshalarını hastanelere, halk ve esnaf derneklerine bedava dağıtır. Buradaki düşünce yeni değildir. Rilke'nin kendisi, İsviçreli sosyal demokrat şair Karl Henckell'in bedava dağıtılmasa da herkesin para verip alabileceği kadar ucuz "Ayçiçekleri" ismindeki lirik şiirlerden oluşan el ilanlarını, tanıtma yazılarından birine konu yapmıştır. "Wegwarten" dergisinin 1896'da çıkan ikinci sayısında Rilke'nin tek perdelik oyunu "Jetzt und in der Stunde unseres Absterbens" (Şimdi ve Ölüm Saatimizde) yer alır ve oyun yayınlanmasından bir iki ay sonra Prag-Alman Halk Tiyatrosu'nda ilk kez sahneye konur. Rilke, Dresden'li yazar Bodo Wildberg'le birlikte "Wegwarten" dergisinin bir üçüncü sayısını daha çıkarır ve bu sayıda Rilke'nin Prag döneminden tanıyıp ilişki kurduğu 13 yazarın yazısına yer verilir.

Ne var ki, 1896 Ekiminde çıkan derginin üçüncü sayısı yoksullara dağıtılmak üzere hazırlanmış değildir. Bu arada Wildberg, Prag'ın genç yazarlarını bir araya toplayacak, ayrıca Prag ve Bohemya dışındaki aynı görüşü paylaşan yazarları da kucaklayacak bir Yazarlar Birliği kurmaları düşüncesini Rilke'ye benimsetmiştir. "Wegwarten" birliğin yayın organı olacak, birlik üyeleri dergiyi geniş çevrelerde tanıtmak görevini üstlenecekti. Kuşkusuz bundan böyle natüralist çevre betimlemelerine programda yer verilmez, derginin ruhsal havayı yansıtan katıksız lirik şiirleri içereceği duyurulur... Ama Yazarlar Birliği resmen kurulamadan kalır; "Wegwarten" dergisinin de bir başka sayısı çıkmaz. Rilke dördüncü bir sayıyı planlar; "Barones" diye hitap ettiği, kısa bir süre hayranlık duyup flört edeceği, edebiyat çevrelerinde pek tanınmamış Láska von Oestéren'den de dergiye katkı yapmasını isterse de, Münih'e taşındıktan

sonra kafasında başka planlar vardır artık ve bu planlarda yazar birlikleri ve birlik organları gibi şeylere yer yoktur.

Oyun yazarı olarak Rilke pek tanınmış sayılmasa da, 14 dramatik yapıtı, daha doğru bir deyişle "oyun" ya da "sahneyi" kaleme alır. Ne var ki, oyunları içinde geleneksel dramatik yapıt anlamında olgun bir çalışmaya rastlanmaz. 1900'da Berlin-Schmargendorf'ta yazılmış, iki perdeden oluşan "Das tägliche Leben" (Günlük Yaşam) oyunlarının en uzunudur. "Im Frühfrost" (Sabah Ayazında) üç perdelik bir oyundur. Rilke'nin oyun yazarı olarak özgün bir yetenek sahibi olduğu söylenemez, oyunlarında art arda üç yazarı örnek almıştır kendisine. Her ikisi de 1895'te yayınlanan monolog tarzındaki psikodramı "Murillo" ve "Die Hochzeitsmenuett" (Düğün Menüeti) bugün artık pek ismi duyulmayan Richard von Meerheimb'ın psikodramları örnek alınarak yazılmıştır. Prag'da geçirdiği son yıl içinde, Rilke'nin daha çok Gerhard Hauptmann üslubunda natüralist oyunlar yazmaya yöneldiğini görmekteyiz.

Yoksulluk, hastalık, ölüm ve yasaksevi temaları çevresinde örülmüş korkunç bir öyküyü konu alan "Jetzt und in der Stunde unseres Absterbens", 1896 Ağustosunda Prag'da sahnelenmişse de eleştirmenlerden iyi not alamamış, bundan bir yıl sonra sahnelenen "Sabah Ayazında" ise eleştirmenlerce daha sıcak karşılanmıştır. Belki de Rilke'nin oyun alanında en dikkate değer yapıtıdır bu. Rilke, başarılı oyun yazarı Max Halbe'ye, Viyana'da tiyatro yapıtları yayınlayan Dr. O.F. Eirich Yayınevi'ne, ayrıca Rudolf Christoph Jenny'ye yazdığı mektuplarla da oyununa dikkati çekmesini bilmiştir. Ancak, o sırada kendisi, Lou Andreas-Salomé ile René Rilke isminin Rainer Maria Rilke'ye dönüştürüldüğü Wolfratshausen'dedir, oyununun galasında hazır bulunamaz.

Rilke'nin örneğin "Mütterchen" (Ninecik, 1896/1897), "Das tägliche Leben" (Günlük Yaşam, 1900) ve lirik-dramatik sahne "Die weisse Fürstin"(*) (Beyaz Prenses, 1898/1904) gibi yapıtların yer aldığı bir üçüncü grup oyunu var ki, bunlarda Belçikalı Maurice Maeterlinck'in oyunlarının etkisi belirgin olarak duyurur kendini. Rilke'nin bütün oyunlarında aşk ve ölüm temasının işlendiği görülür, bunlardan bazen biri, bazen öbürü ön plana çıkar ya da "Beyaz Prenses"te olduğu gibi her ikisi bir arada ele alınır. Rilke'nin oyunlarından hiçbiri inandırıcı gelmese de, iç yapıları yine de çok şey söyler bize. Daha sonradan kaleme alınmış oyunlarında araların, susmaların ve jestlerin önemi giderek artar; anlaşılan lirik şair Rilke için atmosfer ve hava karakterlerden daha önemlidir ve oyunlarda aksiyona yol açan dinamikler çokluk suskunlukla geçiştirilir, kimi zaman anıştırılır yalnızca, ama hiçbir vakit açıkça dile getirilmez. Böyle bir üsluba başvurulmasının nedeni dile karşı duyulan derin güvensizlikte yatmaktadır. Hayatın belli başlı yaşantılarının dil aracılığıyla aktarılamayacağından oluşup geç dönem yapıtlarında "dünya-iç mekân" tasarımının temeli sayılan bu kanıyı, Rilke, Maeterlinck'le, ama aynı zamanda o el üstün-

Lou Andreas-Salomé

(*) *Beyaz Prenses*, Yüksel Pazarkaya tarafından Türkçe'ye aktarılarak "*Beyaz Prenses / Sancaktar*" ismiyle 2006'da Cem Yayınevi'nde yayınlandı (Rilke Kitapları, Şiirler 5). (Ç.N.)

de tuttuğu Danimarkalı yazar Jens Peter Jacobsen'le paylaşır.

Çok kısa sürede Rilke Prag'daki yazar ve sanatçı çevrelerinde nasıl davranacağını öğrenir, mektuplar yazarak ya da yüz yüze görüşüp karşılıklı iltifatlara yer veren konuşmalar yaparak bu çevredeki kişilerle ilişkiler kurar ve kurduğu ilişkilerden yararlanmasını bilir. 1896'da, doğup büyüdüğü Prag'da ne de olsa yeterince tanınmış biridir artık; sonradan dostu Wilhelm Scholz'a kendinden memnun bir edayla yazacağı gibi, bir edebiyat gecesi düzenleyip parasal bakımdan sıkışık durumdaki, kendisinden çok daha yaşlı şair Detlev von Liliencron'un "maddî ve ideal" bakımdan esenliğe kavuşmasını sağlayabilecek durumdadır.

Öyle görülüyor ki, kafasına koyup da üstesinden gelemediği bir şey yoktur genç şair Rilke'nin. Sineye çekmek zorunda kaldığı az sayıdaki başarısızlıklar, örneğin G.L. Kattendit'in çıkardığı "Jung-Deuchland" (Ganç Almanya) ve "Jung-Elsass" (Genç Elsas) dergilerinin Avusturya'da ayrı bir baskısını çıkarma planının hayata geçirilmeyişi Rilke'nin girişim havasında bir gevşemeye yol açacak gücü gösteremez. Ne var ki, Prag'da kaldığı son yıl bir ara aktivite ile aktivizm arasındaki sınırı aştığı görülür. Huzursuzdur. Edebiyat yaşamının göbeğinde bulunur, ama kendi iç dünyasında bir orta noktayı ele geçirmiş olmaktan uzaktır. Prag'ın resmî kültür yaşamına karşı antipatisi büyür ve Avusturya'ya ilişkin her şeye karşı duyduğu giderek artan antipatiyle birleşir. Ailesine karşı bağları gevşemiştir, yine de omuzlarında bir yük oluşturur bunlar. Kuzenlerinin maddi desteğine bağımlı durumdadır, ister istemez uzlaşmalara başvurmak ve dönüp dolaşıp kendisine bir yurt, bir yuva oluşturmaktayken bir aile içinde yaşamını sürdürmek zorunda hisseder kendini. Bu

aile küçük burjuva beklentileriyle kendisini öylesine sıkboğaz eder ki, "Das Familienfest" (Aile Şenliği) öyküsünde, ayrıca "Ewald Tragy" öyküsünün ikinci bölümünde gülünç olduğu kadar despot bir aile gibi tanımlamaktan kendini alamaz. Kaldı ki yeniden Prag'a yerleşen annesinin yaşamına karışmaları Rilke için gerçek bir yıkım oluşturur. Çok sayıda tanıdığı varsa da dostu yoktur. Láska van Destéren'e, kısa bir süre sonra da tiyatro oyuncusu Jenny Carsen'e büyük bir hayranlık duyarsa da, bu kadınlardan ne beklediğini kendisi de bilmez. Budapeşte'ye, Viyana'ya, Ischl'e ve Dresden'e plansız programsız seyahatler yapar, sonra da her adım başında kendisine çocukluğunu anımsatan yurdu Prag'a dönüp gelir. Nihayet ailesinin beklentileri karşısında son bir ödünde daha bulunur. 1896 yaz yarıyılı için dinleyici öğrenci olarak hukuk ve siyasal bilgiler fakültesine yazılır. Ama sonbaharda kararını vermiştir: René Rilke Prag'dan ayrılıp Münih'e taşınır.

Jens Peter Jacobsen, Axel Helsted'in karakalem çalışması, 1895.

Münih, Berlin ve Rusya

Bizim o zamanlar Avusturya'da yaşadığımız koşulları size anlatamam; seksenli yılların o uğursuz düzmeceliği ve şaşkınlığı da dikkate alındı mı, bunlar öylesine tükenmiş ve yaşamdan kopmuş olmalılardı ki, içimden gelen ses ne kadar savaşırsam savaşayım, ne kadar güç harcarsam harcayayım, bu koşullarda gelişip büyüyerek hayatın benim için tasarlamış göründüğü yolu ele geçiremeyeceğimi bana söyleyip duruyordu.

13 Mart 1922'de Rudolf Bodländer'e yazılmış mektup.

Rilke'nin vatanı olan, içinde hayata gözlerini açtığı ülke, ulus devletlerin kurulduğu bir çağda anakronik nitelik taşıyordu. Habsburg Hanedanlığının Avusturya-Macaristan ikili monarşisi, k.u.k.(*) günümüzdeki dört devlet, Avusturya'nın, Çeklerin, Slovakya'nın ve Macaristan'ın bütün topraklarını, ayrıca bir zamanki Yugoslavya, Romanya ve Polonya'nın hayli bir bölümünü ve yine bugünkü İtalya ve bir zamanki Sovyet Rusya'nın küçük parçalarını kapsamaktaydı. Yalnızca topraklarının genişliği değil, ekonomik ve politik bakımdan da Avusturya-Macaristan bir büyük güç idi; çünkü tekellerin ortaya çıkışı, finansman sermayesinin oluşumu ve sermaye ihracı gibi Sanayi Devrimi'nin Avrupa'nın dört bir yanında yol açtığı yapısal değişiklikler burada da gerçekleşmeye başlamıştı. Ne var ki, gelir dağılımında son derece büyük bir eşitsizlik göze çarpıyordu. Bohemya'nın, Moravya'nın ve Silezya'nın kimi bölümleri, Yukarı Stirya, ayrıca Viyana ve Viyana havzası 1914 Birinci Dünya Savaşı'na kadar sanayileşmede hay-

(*) *k.u.k.* :(Kaiserlich-imparatorluk ve königlich-krallık) (Ç.N.)

li gelişmiş bölgelere dönüşürken, Galiçya, Bukovinya, Slovakya, Transilvanya, Hırvatistan, Bosna ve Macaristan ovasının geniş bölümleri düpedüz gelişmemiş olarak kalmıştı. Bölgeler arasındaki büyük farklılıklar, içinde alabildiğine keskin çelişkileri barındıran çok uluslu devlet Tuna monarşisi için patlamaya hazır bir barut fıçısı oluşturmaktaydı. XIX. yy.'ın ikinci yarısında monarşi kapsamında yer alan küçük uluslar -Çekler, Lehler, Macarlar, Hırvatlar ve Güney Slovakya'daki Slavlar, kültürel ve siyaset alanında daha çok özgürlük, daha çok bağımsızlık isteklerini dillendirmeye başladılar. 1866'daki İtalya-Avusturya savaşında uğranılan yenilginin ardından İmparator I. Franz Joseph Macarların istediği ödünü nihayet vermeyi kabullendi. Bunun sonucunda gerçek anlamda birbirinden bağımsız iki devlet yapısı ortaya çıktı. Monarşi, biri Macaristan, öbürü imparatorluğun geri kalan topraklarıyla Avusturya Krallığı olmak üzere birbirine eşit sayılmayan iki parçaya bölündü. Dışişlerini, maliyeyi ve orduyu ilgilendiren politikalar yine eskisi gibi Avusturya ve Macaristan tarafından ortaklaşa şekillendirilip yürütülecek, yasama, içişleri, hukuk ve finans politikası, tarım, ülke savunması, ticaret ve sanayi, eğitim ve öğretim gibi öbür bütün alanlarda ise iki devlet birbirinden tümüyle bağımsız davranabilecekti. Ne var ki, ulusların anayasada resmen belirtilen eşit haklara sahip oldukları ilkesinin pratikte fazla dikkate alındığı yoktu. Egemenliği elinde bulunduran her iki ulus, Avusturya ve Macaristan, gerek ekonomik, gerek politik ayrıcalıklardan yararlanmakta ve diğer halkların ulus olmaya yönelik çabalarını baskı altında tutmaktaydı. I. Franz Joseph bundan böyle de ordu ve bürokrasinin desteğiyle çok halklı ulusunu ayakta tutuyor, ama devletin otoriter ve monarşik yapısında temel nitelikli

reformlara başvurmaktan kaçınıyordu. İkili monarşideki refah düzeyinin yükselişinden, görece politik özgürlükten ve hukuk düzeninin sağladığı güvenlikten payını alan halk kesimlerinin, yaşamlarının bireysel şekillendirilmesinde pek bir engelle karşılaştıkları yoktu. Bir istikrar ve güven duygusu içinde yaşıyorlardı; bu duygu, içinde büyük dünyanın provasını gerçekleştirdiği (Friedrich Hebbel), ortasında saray ve ulusal tiyatrosuyla (Burgtheater), "İmparator Valsi"yle, "Viyana Ormanından Öyküler"iyle, her şeyin ve herkesin üzerindeki o heybetli imparatoruyla Viyana'nın yer aldığı "küçük dünyanın" nostaljik güzellemesiyle günümüze kadar sürdürüyor varlığını. Ulusal kimliği ve sosyal konumu yüzünden ayrıcalıklı kişiler arasına giremeyenlere ise, bu tuhaf devlet yapısının hoş olmayan yönünü hissetmek, bürokrasinin yasal zeminini oluşturduğu, kusursuz görgü kurallarının yumuşattığı, ama çok vakit sesini açıkça duyuran, Avusturya'da sosyal demokrasinin kurucusu Viktor Adler'in "pasaklılıkla yumuşatılmış mutlakiyet" diye nitelediği vahşi despotizmini yaşamak kalıyordu.

İkili monarşinin ömrünü doldurmuş siyasetiyle toplum yapısının akla gelebilecek en büyük karşıtlığını, XIX. yy.'dan XX. yy'a geçiş döneminde mimari, resim, heykeltıraşlık, edebiyat, müzik ve uygulamalı tasarımcılıktaki o görülmedik gelişme oluşturmaktaydı. Otto Wagner'in yap-

---

Yüzyıl başında Viyana'da plastik sanatlar ve mimarlık eriştiği düzey ve elde ettiği uluslararası önemi, Klimt, Loss, Olbrich, Wagner ve Hoffmann gibi sanatçılara, Hermann Bahr ve Ludwig Hevesi gibi eleştirmenlere, ayrıca *Ver Sacrum* dergisi ya da düzenlediği sergilerle Sezession'a(*) borçlu bulunmaktaydı. Daha 1896 yılında Avusturya'daki, daha doğrusu Gustav Klimt çevresinde toplanmış plastik sanatçılar *Ver Sacrum* dergisinde seslerini duyuracakları kendilerine özgü bir yer bulmuşlardı... *Ver Sacrum* dergisinden çok Viyana Sezessionu yeni sanat istencinin somut simgesini oluşturmuş, 1897'de kurulan sanatçılar topluluğu 1898 yılında İmparator Franz Josef'in de ziyaret ettiği

tığı binalar, Gustav Mahler'in senfonileri, Kokoschka'nın tabloları, Sigmund Freud'un insan ruhuna ilişkin bulgulamaları, Karl Kraus'ın esprili polemik yazıları, Hugo von Hofmannsthal'ın yazınsal yapıtları, Arthur Schnitzler'in tiyatro oyunları, bütün bunlar ilerici, geleceğe yönelik atılımlardı ve Avrupa kültürünü kalıcı bir zenginlikle donatıyordu. Belki de ilgili alanlarda gözlemlenen atılımlar çok yüzlü toplumdaki gerilim ve çelişkilere borçluydu varlığını, toplumsal normlarla seyrek durumlarda bağdaşan uyum duygusundan çok, onlarla araya bir sınır çekme ya da eleştirel bir uzaklığı koruma çabasından kaynaklanıyordu.

Rilke'nin doğup büyüdüğü Prag, Tuna monarşisindeki toplumsal çatışmaların hiç de her zaman merkezi gözüyle bakılacak bir kent sayılmazdı. Avusturya-Macaristan'ın Viyana ve Budapeşte'den sonra üçüncü büyük bu kentinde Çekler ve Almanlar uzun zaman fazla bir sorunla karşılaşmaksızın bir arada yaşayagelmişti. 1850 yılına kadar Prag'da Almanlar çoğunluğu oluşturuyordu; Çek işçilerinin Prag'ın sanayi bölgelerine akınıyla seksenli yıllarda 300.000 olan kentin nüfusu 1900'e kadar yaklaşık 450.000'e çıkmıştı. Bu da Almanları sayısal bakımdan azınlık durumuna düşürdü, ama Almanlar kültürel, ekonomik ve politik üstünlüklerini yine eskisi gibi korudular: "Almanların hemen

olağanüstü başarılı ilk sergisini açmış, 57.000 kişi yeni sanatçıların yapıtlarıyla tanışmıştı. Yine aynı yıl... topluluk, Otto Wagner'in öğrencisi Joseph Maria Olbrich tarafından yapılan kendi sergi binalarına kavuştu. "Viyana'daki beyaz ev" denen bina için yazıtı sanat eleştirmeni Ludwig Hevesi kaleme aldı: "Çağa kendi sanatı, sanata kendi özgürlüğü."

1890 ve 1910 arasında Viyana modernizmi, edebiyat, sanat ve müzik, Gotthard Wunberg (yayımcı), 1981.

(*) *Sezession:* Ana akımdan ayrılarak yeni bir grup oluşturan avantgarde sanatçı topluluklarına verilen ad (Ç.N.)

hepsi burjuva sınıfına mensup kişilerdi, linyit kömür ocaklarının sahipleriydiler, madencilik sanayi işletmelerinin ve Skoda silah fabrikasının yönetim kurullarında Almanlar üye olarak bulunuyordu, Saaz ile Amerika arasında gidip gelerek şerbetçiotu ticareti yapanlar yine Almanlardı; şeker, tekstil ve kâğıt fabrikaları ve banka müdürlükleri de Almanların elindeydi; profesörler, yüksek rütbeli subaylar ve devlet memurları Almanlar arasından çıkıyordu. Bir Alman proletarya sınıfı pek yok gibiydi. Görkemli iki tiyatro, koskoca bir konser salonu, iki yüksek okul, beş gimnazyum, dört normal lise, sabah ve akşamları çıkan iki gazete, büyük dernek binaları Prag nüfusunun ancak %5'ini oluşturan 25.000 Almanın elinde bulunuyor, Almanlar hareketli bir toplum hayatı sürdürüyordu." (Egon Erwin Kisch)

Çevredeki Slavlarla pek ilişki kurmayan, Alman dilli ülkelerle de bağları kopuk yaşayan Prag'daki Alman azınlığın soyutlanmışlığı, özellikle sanatçıları olumsuz yönde etkiliyor, içlerinde havasız bir mekânda yaşadıkları duygusunun giderek filizlenip yeşermesine yol açıyordu. En başta yazarlar, örneğin Franz Kafka, Egon Erwin Kisch ve Franz Werfel anadillerindeki donmuş ve steril durum nedeniyle kendi düşünce ve eylemlerinden kuşku duyar olmuştu. Fritz Mauther'in yakındığı gibi, Prag'daki Alman yazarları neredeyse "doğru dürüst bir anadile" sahip değillerdi. İlginçtir ki Rilke, uzun yıllar kendisini elinden tutup

"Evet, doğrusu neden böylesine kasvetli bir kenttir şu Prag?.. Bana bu kentte öyle acayip bir çocukluk geçirttiler ki, sanki ardından onu bir yaşam izlemeyecek... Biri olsaydı da... bir kitapla güzel güzel yalnız kalabilmenin yolunu bana öğretseydi, şimdi gönlümde ne büyük bir sevgi, ne büyük bir takdir duygusu besleyecektim kendisi için... Sinirlerimin benim için kotardıkları, bu kapsamlı aylaklık dönemlerinin o zamanlar içime yerleştirildiği boşluktan kaynaklandığına kuşku yok."

8 Mart 1912'de Sidonie Nádherny von Borutin'e yazılan mektup.

desteklemiş August Sauer'e cümle yapısı ve metaforları kontrolden çıkmış bir cümleyle, kendi dilini bulmak için Prag'ın dar mekânından kesinlikle kurtulması gerektiğini açıklamıştı: "Birbirine yararı dokunmayan diller arasındaki mutsuz ilişki ülkelerimizde dillerin bozulmasına, bu da örneğin Prag'da yetişen bir yazarın kokuşmuş dil artıklarıyla beslenmesine yol açmakta, çok erkenden kafasına yerleştirilmiş o alabildiğine sevgi yüklü değerlere karşı bir soğukluk, hatta utanç duymaktan kendisini alıkoyamamakta." (11 Ocak 1914 tarihli mektup).

2

Prag'dan ayrılan Rilke başlangıçta gideceği yer olarak, Alman dilinin konuşulduğu Viyana, Berlin ve Münih gibi yenilikçi akımların merkezleri arasında en az aşırılığa kaçan Münih'i seçti. Ne var ki, Münih, Prag'daki kültür yaşamının açıklık ve sadeliğine alışmış yirmi yaşındaki yazarın kafasını karıştırdı. Kentteki edebiyat ortamının bir yanında eğlendirici edebiyatın derinlikten yoksun ürünlerinin yaratıcıları bulunuyor, öte yanda örneğin Stefan George, Hugo von Hofmannsthal, Richard von Schaukal ve Otto Julius Bierbaum gibi innovatif lirik şairler "yenilikçiler" olarak alay konusu yapılıyordu. Tiyatroya gelince, bir yanda Gerhard Hauptmann ve Hermann Sudermann gibi yazarların oyunları seyircilerin sıcak alkışlarıyla karşılanıyor, bir yandan Frank Wedekind'in oyunları geleneksel tiyatronun önde gelen yazarlarına meydan okuyorsa da, örneğin Georg Hirschfeld ya da Ernst Wildenbruch gibi bugün ancak isimlerine hiçbir ayrıntıyı atlayıp geçmek istemeyen edebiyat tarihlerinde rastlanabilecek yazarların oyunları sahnelenip seyircilerce baştacı ediliyordu. Ayrıca, Alman

dilli büyük anlatı yazarları arasında bir jenerasyon değişikliğinin gerçekleştiği görülmekte, Münih'te de bu değişiklik üzerinde harıl harıl konuşulup tartışılmaktaydı: Wilhelm Raabe ve Theodor Fontane yaşlılık dönemi yapıtlarını yayınlarken, Thomas Mann ve Hermann Hesse gibi yazarların Avrupa'nın ileri gelen anlatı yazarları arasında kendilerine bir yer edinmek için yeni yeni çaba harcadıkları görülüyordu.

Rilke, Münih'te kaldığı ilk aylar yurdundan uzakta, bir üniversiteli hayatını yaşamaya koyuldu. Başlangıçta Brienner Caddesi'nde 48 nolu evin zemin katındaki iki odalı bir dairede kaldı. 1897 başında ise, sanatçıların kaldığı Schwabing semtine yakınlığı dolayısıyla Blüthen Caddesi'ne taşındı. Babası her ay kendisine belli bir para yolluyor, Jaroslav amcanın kızları Paula ve Irene ise kuzenlerinin hukuk eğitimi için parasal desteklerini gönülsüz de olsa aksatmadan sürdürüyordu. Ama Rilke'nin kafasında çok değişik bir plan vardı. Münih Üniversitesi'ne felsefe okumak üzere kaydını yaptırmıştı; ayrıca üniversitede "Rönesans döneminde güzel sanatlar tarihi", estetik ve Darwin Kuramı üstüne verilen dersleri dinledi. Giderek daha çok sayıdaki bölgelerüstü değişik dergilerde şiirlerini yayınlatıyor, yeni dostluklar peşinde koşuyor, aralarında Liliencron, Ludwig Ganghofer ve Richard Dehmel'in de yer aldığı yaşlı kuşak yazarlarıyla daha çok mektup yoluyla ilişkiler kuruyordu. Sanatçılarla üniversite içinde, Café Luitpold'da ya da tiyatroda buluşuyor, kültür sosyetesinin ileri gelenleriyle çeşitli toplantılarda -bu toplantıların da yapılmadığı gün hemen yok gibiydi- bir araya geliyordu. Prag'dan dostu Emil Orlik, genç besteci Oskar Fried, Láska von Oestéren'in erkek kardeşi Werner, kız kardeşiyle o eşsiz portre resimleriyle ünlü Atölye Elvira'yı işleten bayan fotoğrafçı Mathilde

Nora Goudstikker ve Kuzey Almanya'daki soylu bir aileden gelen Franziska ("Fanny") von Reventlow, Rilke'nin Münih'te tanıdığı kişiler arasındaydı; Franziska baba evinden ve evlilik yaşamından kaçıp Münih'te yazar olarak yaşamını sürdürmeye çalışan, burada bir çocuk edinen, çocuğun babasının kim olduğunu inatla saklayıp açıklamayan bir kadındı ve Schwabing'teki sanatçı çevreleri için bile alışılmadık ölçüde özgür bir hayat yaşıyordu.

Rilke, sürekli yeni insanların, yeni izlenimlerin arayışı içindeydi. İspritizmacı Carl du Prel'in yazılarına dalıp gidiyor, şiirler düzüyor, dramatik sahneler kaleme alıyor, kitap eleştirileri yazıyor, Prag'da bırakıp geldiği tanıdık ve dostlarına Münih'teki en taze dedikodu haberlerini iletiyordu. Bu, Rilke'nin Münih'teki öğrencilik yaşamının bir yönüydü. Ama bir başka yönü daha vardı bu yaşamın. Çünkü Rilke Prag'dan gelirken yalnızca sanatçı yeteneğini, sanatçı coşkusuyla girişimciliğini değil, kendi değerine yönelik kuşkularını, depresyonlarını ve iç huzuruna duyduğu özlemi de yanında taşıyıp getirmişti. Schwabing'in sanatçı çevrelerindeki fırtınalı yaşam, genç Rilke'ye çekici gelmiş olabilir. Ne var ki, bohem hayatı ona uygun bir yaşam tarzı değildi. Münih'te karşılaştığı sanat akımları çok yönlüydü, ama Rilke bunlardan biri içinde yer almaktan hep uzak tuttu kendini. Sanat onun için yavaş yavaş kendi ben'inin özgürleşmesini sağlayacak bir araca dönüşüyordu ve bu da değişik sanatçı gruplarından birinin izlediği yolu benimsemekle bağdaştırılacak gibi değildi. Rilke, insan ve sanat özgürlüğüne duyduğu özlemi şiirle dile getirebileceği bir yol ele geçirmek için uğraşıp didinmekteydi. Ama yazdığı şiirler -"Carl du Prel" şiiri böyleydi örneğin- çokluk söz konusu özlemin coşkulu dışavurumlarından öteye geçmiyordu. Aralık 1896'da yayınlanan üçüncü şiir kitabı "Traum-

gekrönt"(*), genç şairin ruh durumu için belirleyici nitelik taşır. Rilke daha önce "Larenopfer - İyi Ruhlara Adak" kitabıyla büyük ölçüde dış dünyaya yönelmişken, şimdi bu kitaptaki şiirlerle düpedüz kendi kabuğuna çekilir ve içindeki romantik duyguları evrenin ortanoktası yapar. "Düşten Taç" şiirlerindeki lirik ben kaypak nitelik taşır, duygu çalkantılarının eline amansızca bırakılmıştır bu ben ve şairin gerçeği yakalama girişiminin yerini kitapta kendi görkem ve seçilmişliğine ilişkin düşler almıştır.

Rilke, insan ve şair olarak henüz kendi yolunu bulamadığının bilincindeydi. "Ewald Tragy" öyküsünün ikinci bölümünde Münih'te geçirdiği ilk zamana özgü iç çatışmalarını anlatır. Arayış içindeki Tragy, düşünce ve eylemlerinin haklılığına inanmış benyönelikliğinden (egosantrizm) kurtulabilmek için, sanata bir iş gözüyle bakan yazar Thalmann'ın acımasız eleştirisini gereksinir. "Ewald Tragy"deki Thalmann figürünün arkasında Jacob Wassermann saklıdır. Rilke, kendisini Münih'te tanıdığında Jacob Wassermann "Zinndorf Yahudileri" romanını yeni bitirmiştir. Wassermann, Rilke'ye, Dostoyevski ve Turgenyev'i, ama öncelikle o zamanlar içine tıkılıp kaldığı "lirizm" şaşkınlığından kurtulmasını sağlayacak bir ilaç olarak Danimarkalı Jens Peter Jacobsen'in 1880'de kaleme aldığı "Niels Lyhne" romanı okumasını salık verir. Rilke de okunacak iyi bir kitap için kendisine başvuran herkese bundan böyle Jacobsen'i okumasını söyleyecektir. Danimarkalı yazarı ussal ve ruhsal bakımdan akraba bulur kendine; ölüme, canlı nesnelere ve insanın yok edilmez yalnızlığına ilişkin düşünceleri kendisinden önce bu yazarın kitaplarında dile getirdiğini görür. Öte yandan, Jacobsen'in lirik öğelerle natü-

(*) Yüksel Pazarkaya tarafından Türkçe'ye aktarılarak "*Düşten Taç*" ismiyle 2006'da Cem Yayınevi'nde yayınlandı (Rilke Kitapları, Şiirler 4). (Ç.N.)

ralizme özgü bir kılı kırk yararlıkla ve dinsel simgelerle donatılmış yazılarındaki üslup da, özellikle "Malta Laurids Brigge'nin Notları" üzerinde çalışırken Rilke'yi büyük ölçüde etkilemekten geri kalmaz.

Rilke, sanatsal etkinliğine yeni bir yön vermesini sağlayan düşünceleri Wassermann'a borçludur. Ama bir başka şey daha borçludur Wassermann'a, o da ne zaman ve nerede olursa olsun, düşünce ve davranışlarının yönünü belirlemede yardımına başvurabileceği az sayıda kadınlardan biriyle kendisini tanıştırmış olmasıdır.

3

Lou (Louise) von Salomé, General Gustav von Salomé'nin ve varlıklı bir Alman-Danimarkalı aileye mensup, kızlık soyadı Wilm olan genç eşi Bayan Luise'nin kızıydı. Petersburg'ta doğup büyüyen Lou, Zürih'teki politeknik okulunda felsefe, teoloji, karşılaştırmalı dinbilim ve sanat tarihi okudu, annesiyle Avrupa'yı baştan başa gezip dolaştı. Çok zeki, kendinden emin ve son derece çekici genç bir kadın olan Lou, daha kendi yapıtlarıyla sesini duyurmadan önce Avrupa'daki entelektüel çevrelerin dikkatini çekmiş, Rilke kendisini tanıdığında, birçok otobiyografik romanı, bir Nietz-

---

Şunu da belirteyim ki, Liliencron'un yapıtları da sanatsal açıdan beni hayli etkilemiştir; bir yanda o, öbür yanda Jacobsen henüz olgunluk aşamasına ulaşamamış, yalnızlık içinde yaşayan bana, insanın nasıl en yakınındaki bir nesneden yola çıkarak nasıl olabildiğine uzaklara yol alabileceğinin, nasıl bu nesneden kalkarak insanın son derece güvensiz benini her türlü takdir duygusundan daha önemli bir referans noktasına kavuşturacak o olağanüstü özgüven duygusuna kanat açabileceğinin gizini tutuşturdu elime.

J.P. Jacobsen'e gelince, ileride de pek çok yıl bana öylesine dile gelmez şeyler yaşattı ki, o çok erken yıllarda benim için taşıdığı önemi gerçek anlamıyla saptayıp ortaya koyacak güçten yoksun görüyorum kendimi.

17 Ağustos 1924'te Hermann Pong'a yazılan mektuptan.

sche biyografisini, Henrik Ibsen'in yapıtlarındaki kadın karakterler üstüne bir incelemeyi, çok sayıda yazı ve kitap eleştirisini kaleme almış biri olarak hayli tanınmış bulunuyor ve zamanının en büyüleyici kadınlarından biri sayılıyordu. Ne var ki, büyüleyiciliği yalnızca entelektüel biri olmasından değil, ahlak felsefecisi Paul Rée'nin, Friedrich Nietzsche'nin, Frank Wedekind'in ve Richard Beer-Hoffmann'ın da aralarında yer aldığı çok sayıda erkekle yaşadığı gönül maceralarından da kaynaklanmaktaydı. Bir ilişkinin başlamasına, sonlandırılmasına ve yoğunluğuna kendisinin karar vermek istemesi, Lou von Salomé'nin özelliklerinden biriydi; bu yüzden, düşüp kalktığı erkekler arasında ilişkinin sona ermesiyle mutsuzluğa kapılanların sayısı hiç de az değildi. Rilke kendisini tanıdığında, Lou von Salomé, Berlin Üniversitesi'nin oryantalistik bölümünde okutmanlık yapan, 1903'te Göttingen Üniversitesi'nde İran dili ve edebiyatı profesörü olan Cava doğumlu Friedrich Carl Andreas'la evliydi. Evlilik öncesi ve sonrası hayatında yer alan pek çok erkek gibi, Andreas da Lou'ya âşık olmakla kalmamış, düpedüz onun tutsağı olmuştu. Yaptığı onca kura karşın, kendisiyle evlenmeye açıkça karar vermekten kaçtığını, onu oyalayıp durduğunu görünce, Lou'nun gözleri önünde bir bıçak alıp göğsüne saplamış, hayatını tehlikeye atacak şekil-

Lou Andreas Salomé (1861-1937), Rusya'da görevli bir generalin kızıdır. Genç Rilke'yle Mayıs 1897'de karşılaştı. Ömür boyu sürecek bir mektup arkadaşlığı onları birbirlerine bağladı.

de kendisini yaralamaktan çekinmemişti. Bunun üzerine Lou evlenmeye razı olmuşsa da, kocası ölünceye kadar onunla bir yastığa baş koymamıştı.

Rilke, 12 Mayıs 1897'de Jacob Wassermann'ın evinde yalnızca yazar ve Afrika gezgini Bayan Frieda von Bülow'u değil, onun arkadaşı bir başka kadını da tanımıştı; kendisiyle ilgili olarak 1896 sonunda "Neue Deutsche Rundschau" dergisinde çıkan "Jesus der Jude-Yahudi İsa" denemesinden başka bir şey bilmediği bu kadının bilinçaltında bekleyip durduğu kişi olduğunu hemen anlamıştı. Genç Rilke için hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktı artık, o zamana kadar doğruluğundan emin olduğu her şeye kuşkuyla bakmaya hazırdı. Nasıl bir işe soyunduğu konusunda fikri yoktu, ama gerektiğinde her şeyi gözden çıkarmak için yanıp tutuşuyordu. Tek kelimeyle gönlünü kaptırmıştı Lou'ya. Tanışmayı izleyen günlerde taparcasına bir sevginin akla gelen tüm nüanslarıyla Lou'ya kur yapmaya, etrafında pervane gibi dönüp durmaya başladı. İçine onun için yazdığı şiirler koyup Lou'ya mektuplar yolluyor, kendisi kalkıp Lou'yu görmeye gidiyor, ona "Rundschau" dergisindeki denemesindekine benzer düşünsel bir yönelimden doğmuş, Tanrıya tân içeren ve o vakte kadar kaleminden çıkmış en özgün şeyler sayılan "İsa Vizyonları"ndan okuyordu. Lou'nun ona kucak açması, onu bir insan, bir şair ve bir sevgili olarak kabullenmesi, Rilke'yi hayatı boyunca bir daha tatmayacağı bir mutluluğa boğmuştu. Ancak dört yıl gibi bir süre Lou, Rilke'nin yaşamında en önemli insan konumunu elinde tuttu. Bu dört yıl içinde geçirdiği bütün değişikliklerde Lou bazen eleştiriye başvurup şöyle ya da böyle davranmasını isteyerek, bazen bir anne gibi üzerine kol kanat gererek, ama her iki durumda da sevgi dolu bir yaklaşımla destekledi Rilke'yi.

Rilke'nin yaşamında söz konusu değişikliklerden birkaçı, 1897 Haziran ve Temmuzunda Starnberg Gölü yakınındaki bir evde kaldıkları sırada gerçekleşir. Rilke, asabi bir havayı içeren, sağa sola çıkıntılar yapan, kalemin kâğıda iyice bastırıldığı düzensiz yazısını özenli, düzgün bir şekle sokar. Ayrıca adını değiştirir. Daha eylül ayında "Wiener Rundschau"da ilk kez Rainer Maria Rilke imzası görülür, Fernand Gregh'ten yapılan "La brise en larmes"in çevirisinin altında yer alır bu imza. Öte yandan, Rilke'nin yaşam biçimi de değişikliğe uğrar. Bohem hayatına biraz eğilim gösteren o huzursuz metropol edebiyatçısı, Lou'nun etkisiyle yüzyıl başındaki devrim hareketleriyle bağdaşık bir yaşam sürmeye çalışan bir yazara dönüşür, örneğin vejetaryenler gibi beslenmeye başlar, sağda solda çıplak ayakla dolaşır, doğayı bilinçli bir şekilde yaşamaya koyulur; genel olarak azla yetinen, çilekeşlerinkine benzeyen bir yaşam biçimidir bu.

Rilke, Lou'da ilk kez kendisini seven birini bulduğuna inanır; bu insan onu kendi çıkarları için kullanmayı aklından geçirmeksizin onu ister, kendisini manipüle etmeyi düşünmeden ona kucak açar, içindeki korkuya karşı korur onu, bu korkuyu alevlendirmekten de kaçınır. Bütün bunlar ve kuşkusuz ayrıca Lou ile dinsel sorunlara ilişkin düşüncelerindeki uyum, Rilke'ye annesinin sofuluğuna eleştirel yoldan yaklaşım cesaretini kazandırır. Daha önce o hiç değişmeyen klişeye bağlı kalarak çizdiği, kendini bir görev duygusuyla evladının bakımına adamış, evladı için kendini feda eden anne portresinin, Lou ile ilk karşılaşmasından sonra şiir ve öykülerinden hemen tümüyle kaybolduğu görülür.

1897'de Berlin'e taşınan Rilke, Wilmersdorf semtinde Andreas çiftine yakın bir yerde bir ev tutar. Daha önce

Wolfratshausen'deyken başladığı bir çalışmayı sürdürür Berlin'de, aile yapılarının ele alınıp annelerin aile üzerindeki yıkıcı etkisinin anlatıldığı "Aile Şöleni", "Uzlaşma", "Kral Bohusch", "Kız Kardeşler" gibi öyküleri kaleme alır. Ertesi yıl da çatışmaları içeren anne, baba ve çocuk arasındaki sağlıksız ilişkiyi betimleme konusunda yeni edinilmiş becerisinin sınamadan geçirildiği "Ewald Tragy", "İçten Refakat", "Kuşaklar", "Bahar Öncesi", "Yaşamda" ve "Sonuncular" gibi düzyazılar ve oyun sahneleri kâğıda dökülür. Öykülerden birkaçı 1898'de yayınlanan ilk öykü kitabı "Am Leben hin"de okuyuculara sunulur. Yaşlılık, ölüm ve mutsuz sevgi gibi, Rilke'nin erken dönem lirik şiirleri için de tipik temaların işlendiği öykülerdir bunlar. Kapsamlı iki öykü "Kral Bohusch" ile "Kız Kardeşler"i Rilke yazılışlarından iki yıl sonra 1899'da "İki Prag Öyküsü" ismiyle bir kitapta toplar. Ne var ki, sonradan erken dönem yapıtlarıyla arasına koyacağı kendini inkâra kadar varan uzaklığı "İki Prag Öyküsü" karşısında daha yayınlanmaları sırasında açığa vurarak önsözde şöyle diyecektir: "Öykülerin arka planını yurt ve çocukluk -her ikisi de çoktan uzaklarda kaldı- oluşturuyor. Bugün olsaydı başka türlü yazar, dolayısıyla hiç kaleme almazdım bu öyküleri. Ama o zamanlar yazmam gerekiyordu."

Rilke'nin öykü ve oyun sahnelerinde 1898 yazından başlayarak uygulamaya başladığı görülen yaşamöyküsüne eleştirel bakış yöntemi, şiirlerinde de bazı değişikliklere yol açmaktan geri kalmaz. 1897 Kasımında yazılmış birden çok şiirinde annesinden ilk kez söz eder Rilke, annesi Sophie'nin karakter özelliklerini anlatır, annesinin yaradılışı, tutum ve davranışıyla çocukluğundaki yalnızlık arasında bağlantı kurar. Bunlar -örneğin "Ve annem çok gençti", "Annem üzerindeki serin giysiyle bana geldi", "Çünkü sadakat

duygum anneme yöneltti beni"- Rilke'nin duygularını açığa vurduğu, kolaylıkla içlerine girilebilen, yaşamöyküsel bir önbilgi edinmeksizin dolaysız anlaşılabilen, pek bir yoruma gerek göstermeyen şiirlerdir.

Berlin'e taşındıktan sonra Rilke, çokluk Lou aracılığıyla bir dizi yeni ilişki kurar. Sanatçı çifti Reinhold ile Sabine Lepsius'un evindeki bir okuma, dinleti saatinde, birkaç ay sonra Floransa'da hiç beklemezken yeniden karşılaşacağı Stefan George ile tanışır. Lepsius'un evine girip çıkan konuklar arasında yazar Karl Vollmoeller ile kız kardeşi, Rilke'nin 1907'de Paris'te birlikte Cézanne sergisini gezecekleri ressam Mathilde Vollmoeller de vardır.

Rilke'nin Berlin'deki kış ayları yoğun bir çalışma içinde geçer, çünkü Lou'nun rehberlik edeceği iki geziye hazırlanmaktadır. İlkbaharda Floransa'ya gidilecektir, dolayısıyla İtalyanca öğrenir Rilke, üniversitede sanat tarihi derslerini dinler. İkinci gezinin tarihi henüz saptanmış değilse de gidilecek yer kuşkusuz bellidir, Rusya'dır bu da. Dolayısıyla, Rilke, Lou'nun yardımıyla Rusça öğrenir.

1898 Martında "Modern lirik şiir" konusunda bir konuşma yapmak üzere Prag'ın yolunu tutar. Daha sonra buradan Garda Gölü kıyısındaki Arco'ya geçerek annesini görür. Nisan ortasında nihayet Floransa'ya ayak basar. İlk haftaları uzun yürüyüşlerle geçirir, görmediği bir kilise, bir tablo, bir heykel pek bırakmaz. Erken Rönesans döneminin resim ve mimarisi, özellikle Botticelli ve Michelangelo büyüler kendisini. Bilgi ve görgüsünü artırmaya yönelik böyle bir geziyi yapmaya onu Lou teşvik etmiş, özendirmiştir. Rilke de kafası çalışan bir öğrenci olduğunu Lou'ya kanıtlamak ister. Gözlem ve düşüncelerini Lou için bir gezi raporu sayılan "Floransa Günlüğü"ne not eder.

Floransa'da ressam Heinrich Vogeler'le tanışır Rilke.

Vogeler kendisini Worpswede'deki Sanatçılar Kolonisi'ne davet eder. O sırada Stefan George da Floransa'da bulunmaktadır. Ama Rilke onunla karşılaşmaktan kaçınır, çünkü Stefan George'un teatral sahnelere düşkünlüğüne bir güvensizlik duygusuyla bakar. Ancak bir karşılaşmanın da önüne geçemez; kendisinden yedi yaş büyük Stefan George, Rilke'yi uzun boylu bir sohbetin içine çeker; sohbet sırasında vakitsiz, belli bir olgunluğa ulaşmadan yayınlattığı yapıtlarından dolayı Rilke'yi eleştirir. Bu tür eleştirilerden üzüntü duymamak elde değildir, hele eleştiriler yerinde olup Rilke'nin kendi düşüncesine uygun düşüyorsa. 3 Mart 1904'te şöyle yazar Ellen Key'e: "O zamanlar hiç de fazla bir yetenek sahibi değildim, üstelik duygularım hamdı, ürkek ve yılgındı henüz. Bu kadarla kalsa iyi, yayınlattığım ilk kitaplara girecek yazıları hep en kötü, kendi kişiliğime en uzak denemeler arasından seçip bir araya getiriyor, gerçekten sevdiklerimi elden çıkarmaya bir türlü karar veremiyordum. Böyle olunca da yayınlanan kitapların acınacak nitelik taşımasından doğal bir şey gösterilemezdi. 'Mir zur Feier-*Bana Tören*'(*) içindeki şiirler böyle bir tutuma uyularak seçilmiş değil, dolayısıyla doğrusu bunun ilk kitabım olduğunu söyleyebilirim."

Demek oluyor ki, gerçek Rilke, en azından onun kendi görüşüne göre "*Bana Tören*" ile okuyucu karşısına çıkar. Böyle bir görüşün bir bakıma haklı yanı yok değildir. Heinrich Vogeler'in süslemeleriyle 1899 sonunda yayınlanan kitapta daha titiz ve özenli bir dil kullanıldığını görebiliriz. Her ne kadar "Meine frühlingverliehnen / Lieder oft in der Ruh / rosenumrankter Ruinen / sang ich dem Abend sie zu" gibi hâlâ okumaya güç katlanılabilen şiirleri içerse de,

(*) Yüksel Pazarkaya tarafından Türkçe'ye aktarılarak "*Bana Tören*" ismiyle 2006'da Cem Yayınevi'nde yayınlandı (Rilke Kitapları, Şiirler 4). (Ç.N.)

"Arme Heilige aus Holz", "Ich fürchte mich so vor der Menschen Wort" ya da "Interieur"(*) gibi şiirlerde okuyucular önüne çıkarıp, şiirin akışı içinde değiştirdiği imgelerle onları kendi düşünce dünyası içine çekip almadaki o eşsiz becerisi, ileride geliştirip "Neue Gedichte -Yeni Şiirler-" kitabında mükemmelliğe ulaştıracağı bu teknik açıkça duyurur sesini. Ayrıca "Ben", "Nesne", "Tanrı" ve "Dil" ile Rilke "Bana Tören" kitabında kendi büyük temalarına kavuşur. "Melek Şarkıları"ndaki meleğe, ilerde yazılacak "Duineser Elegien-Duino Ağıtları"nda olağanüstü önemde bir işlev üstlenecek meleğin bir ön figürü gözüyle bakabiliriz.

İtalya'dan dönen Rilke, Berlin-Schmargendorf'ta Maeterlinck üslubunda lirik-dramatik sahne "Die weisse Fürstin -*Beyaz Prenses*-"i kaleme alır. Böyle bir sahnenin esin kaynağı Viareggio'da gözlemlediği "Son merhamet-siyah cübbeli kardeşler" tarikatına mensup, Rilke'ye ölümün kendisi gibi görünen bir keşiştir. Beyaz Prenses'teki tema ve mo-

Berlin-Schmargendorf'taki Villa Waldfrieden.

Ancak tek kişi bütün okul alışkanlıklarından sıyrılıp, başkalarının etkisiyle oluşmuş duyguların üzerinden aşarak kendi iç dünyasındaki müziğin alabildiğine derinliklerine uzanabildiği zamandır ki, sanatla arasında yakın ve köklü bir ilişki kurabilir ve sanatçı olur. Sanatçı olmanın budur tek ölçütü. Fırçayla, kalemle ya da keskiyle yapılan bütün diğer çalışmalar kişisel bir alışkanlıktan öteye gitmez, örneğin tütün kullanmak ya da parmakları birbirinin etrafında döndürmek gibi ilgili kişi ve çevresi için olsa da olmasa da bir şey fark etmeyecek, hatta sıkıcı nitelikte bir etkinliktir.

Rilke'nin "Modern lirik şiir" üzerine yaptığı konuşmadan, 1898.

(*) Şiirlerin Türkçe çevirileri için adı geçen kitaba bakılabilir. (Ç.N.)

tifler -şehvete susamış kızlar ve kadınlar, karşılık bulamamış sevgi, ölüm- geç dönem yapıtlarına kadar yazar için önemlerini koruyacaktır.

Rilke 1904'te "Beyaz Prenses"i yeniden ele alıp gözden geçirmiş, ama söz konusu tema ve motiflere hiç dokunmamıştır. Gözden geçirilmiş metnin ilkinden en başta ayrıldığı nokta, daha yoğun bir nesnelliği içermesidir. İleride, 1912'de çok büyük bir saygı duyduğu Eleonora Duse'ye oyunda başrolü oynamasını önermiş olması, Rilke'nin bu şiirsel sahneyi ne çok sevdiğini bize gösteriyor. Ne var ki, öneri Eleonora Duse tarafından kabul görmemiş, Rilke'nin planı gerçekleşmemiştir.

Ağustosta Rilke, Berlin-Schmargendorf'taki, Villa Waldfrieden(*)' de bir oda kiralar. İtalya dönüşünün hemen ardından Lou ile aralarında patlak vermiş olması gereken tartışmalar, Rilke'nin çalışma gücünü pek kısıtlamışa benzemez. 1898 Ağustosuyla 1899 Nisanı arasında yazıp bitirdiği yapıtların sayısı hayli kabarıktır. Bu süre içinde yalnızca "Beyaz Prenses" kaleme alınmakla kalmaz. Yeni üslup ressamı Ludwig von Hofmann'a ithaf edilmiş "Oyun", "Manzaralar" taslağı ve ölümünden sonra yayınlanan "Nesnelerin Melodisi Üstüne Notlar" doğup çıkar ortaya. Daha sonra "Ewald Tragy", üçlü bir ilişkinin psikolojik öyküsü "Âşık", ayrıca "Sonuncular" ve diğer birkaç kısa metin yazılır. "Konuşmada" öyküsü de, "Sanat Üstüne" denemesi gibi, Rilke'nin sanat kuramları ve sanat tarihi alanındaki çalışmalarının bir ürünüdür. Öte yandan, Rilke, maddi durumunu düzeltmek için kitaplar, tiyatro oyunları üstüne eleştirel tanıtma yazıları

(*) Rilke burada1898'den 1900'e kadar yaşadı. 1899 sonbaharında "*Sancaktar*" ve "*Dualar Kitabı*"nın ilk bölümü burada yazıldı. 1900 Paskalyasında Rilke, son oyunu "*Gündelik Yaşam*"ı burada yazdı. Oyunun 20 Aralık 1901'deki Berlin prömiyeri tiyatro yazarlığı kariyerini başarısızlıkla sonuçlandırdı.

kaleme alır. Bir yandan da Lou ile Rusça öğrenir. Berlin Üniversitesi'nde filozof ve sosyolog Georg Simmel'in derslerini dinler. Noel'i, Bremen'de Heinrich Vogeler'in yanında geçirir ve onunla kalkıp ilk kez Worpswede'nin yolunu tutar. Martta Arco'ya gidip annesini görür, Viyana'da Hugo von Hofmannsthal ve Rudolf Kassner'le tanışır, Prag'da hısım ve akrabalarına resmî bir nezaket ziyaretinde bulunur, nisanda yine Berlin'e dönerek Rusya gezisinin son hazırlıklarını yapmaya koyulur.

4

İtalya gezisi sonrası ilk görüşmelerinde Rilke ile Lou arasında ciddi gerginlikler açığa vurur kendini. Rilke, Lou ile arasındaki ilişkideki rolünün yeniden belirlenmesi üzerinde ısrarla diretir. Lou ise, kocasını dikkate alarak böyle bir rol değişikliğine evet diyecek durumda değildir ya da bunu kendi isteklerine aykırı bulur. Her iki önemli kişi arasındaki o büyüleyici dostlukta unutulmaması gereken bir şey varsa, ilgili taraflara ruhsal bakımdan cehennem azabı yaşatacak gibi bir gelişim göstermesidir. Lou evlidir. Kocası Friedrich Carl Andreas'la arasındaki ilişkide cinselliğin sözü edilemese de, yine de 43 yıl, Andreas'ın ölümüne kadar kocasıyla kendisini bir arada tutan güçlü bir bağın varlığı gerekiyor. Rilke ile dostluğu sırasında da kocasıyla ilişkisi Lou için öncelikle korunması gereken bir ilişki durumundadır. Rilke'yle aralarındaki sevginin pek çok kanıtını yok etme düşüncesi de yine böyle bir gereksinimden kaynaklanır. Lou'nun yok ettiği kanıtlar arasında Rilke'nin Lou'ya yazdığı ve 1899'da "Bana Tören" ismiyle yayınlanan şiir kitabına benzer şekilde "Sana Tören" ismiyle çıkarmak istediği şiirlerin yaklaşık yarısı da bulunmaktaydı. "Söndür

gözlerimin ışığını: Yine de görebilirim seni" dizelerinin yer aldığı şiir de, yok etme eyleminden kurtulan en güzel şiirlerden biridir ve Rilke bu şiiri Lou'nun ricası üzerine sonradan "Dualar Kitabı"nın ikinci cildine almıştır.

Lou'nun kocası Andreas'ın ister istemez sineye çektiği ilk ve son âşığı değildi Rilke. Ama buna bakarak söz konusu ilişkiden incinmediği anlamını çıkarmak doğru olmaz. Nihayet Rilke, gözü hiçbir şey görmeyecek gibi tutulmuştu Lou'ya. Bu sevginin sonradan yazarın savunup durduğu o sahiplenmeye yer vermeyen sevgi görüşüyle henüz ortak hiçbir yanı yoktu. Öte yandan, Andreas da sevdiği kadının son değilse de ilk kocasıydı ve Rilke'nin kendisiyle uzlaşması gerekiyordu. Ne de olsa babası yaşındaki bu adam, Rilke'nin ele geçirmek için yanıp tutuştuğu eğitim, kültür, itibar, maddî bağımsızlık gibi bazı değerlere sahipti ve Lou da bu iki erkek arasında kalmıştı ve dört yıl gibi bir süre ne birini, ne ötekini gözden çıkarmaya yanaştı. Üçlü bir ilişkiyi sürdürebilmek için toplumca benimsenen saklayıp gizleme ya da hiçbir şeyi başkalarının gözünden kaçırmama gibi toplumca kabul gören yöntemlerden hiçbirine başvurmayarak, modern sayılan bir yol izledi, Rilke'yle ilişkisi konusunda bilgilendirdi kocasını, ama gereksiz yere onu incitmekten de kaçındı. Ama her üçü arasında böyle bir çözümün yaradılışına en uygun düşen kişi büyük bir olasılıkla kendisi olduğundan, durumun günün birinde ister istemez katlanılmaz nitelik kazanacağı ortadaydı.

Birinde her üçü, birinde Rilke ve Lou'nun birlikte yaptıkları iki Rusya gezisi de, işin çığrından çıkmasında bir ölçüde rol oynamış olabilir. Rilke'nin Andreas çiftine eşlik ettiği ilk Rusya gezisi yaklaşık altı hafta sürdü, 27 Nisan 1899'da her üçü Moskova'ya geldi. Burada Leon Tolstoy'u, ressam Leonid Pasternak'ı ve heykeltraş Prens Paul Tru-

betzkoi'yi ziyaret ettiler. Moskova'da geçirdiği Paskalya Rilke için dinsel bir vahiy yaşantısı oluşturdu ve bu yaşantıyı Rilke geleneksel Hıristiyanlığa yönelttiği eleştirilere karşın, her zaman yaşamına damgasını vurmuş bir yaşantı olarak yüceltip nurlandırmaya çalıştı. Mayıs başında yola koyulup Petersburg'a geldiler, burada Lou ve kocası Lou'nun annesinin evinde, Rilke ise bir pansiyonda kaldı. Petersburg'ta Rilke, Viareggio'da tanıştığı Helene Voronin'i ziyaret etti, ressam Ilya Repin'in konuğu oldu, kentteki keşiş zaviyesini ve görülmeye değer daha başka yerleri gezip gördü. Bu haftalar içinde Rilke'nin annesine, Hugo Salus'a, Franziska von Reventlow'a, Frieda von Bülow ve diğer bazı kişilere yazıp ilk Rusya izlenimlerinden söz ettiği mektuplarda coşkulu bir havanın estiği görülür. 18 Haziranda Rilke ve Lou, Almanya'ya döndü. Birkaç gün Danzig-Langfuhr'da, Lou'nun bir arkadaşı olan Bayan Johanna Niemann'ın yanında geçirdikten sonra, temmuzda Berlin'in

Moskova, Kremlin.

yolunu tuttular, ardından Frieda von Bülow'un daveti üzerine Meiningen dolayındaki Biberberg'e giderek eylül ortasına kadar burada kaldılar.

Aynı yılın sonunda Rilke, Rusya yaşantıları üzerinde çalışmaya başlar. Bu çalışmadan, başka yapıtların yanı sıra "Stunden-Buch -*Dualar Kitabı*"(*)nın birinci cildi de doğup çıkar ortaya. Rilke, ilkin "Dualar", daha sonra "*Keşiş Yaşamı Üzerine*", ismini vermiştir kitaba. Kasımda "*Tanrıdan Öyküler*"(**) kaleme alınır. Ve yine aynı güz mevsiminde bir gecede -bunu özellikle vurgular Rilke- "Cornet -*Sancaktar*"ı yazar. Ne var ki, 1906'da yayınlanıncaya kadar iki kez ele alıp yeniden gözden geçirecektir yapıtı. Sözü edilen kitaplar, daha sağlığında Rilke'nin ticari açıdan başarılı yapıtları arasında yer alır. Bir yandan da Rilke, sağda solda kendi reklamını yapmayı aralıksız sürdürür. Viyana'da, Münih'te, Berlin'de ve Prag'da yayınlanan ve zaman zaman kendisinden yazılar basarak onun maddî bakımdan sıkıntısını biraz hafifleten dergilerle sürekli bağlantı içindedir. Öte yandan, tümüyle pratiğe yönelik bir amaç gözeterek, Rusça öğrenme çalışmalarını yoğunlaştırır. İleride Rusça'dan çeviriler yapmayı çok istemektedir. Ama bu tasarısı gerçekleşmeden kalacaktır.

Kasımda Rilke, Lou için yeniden günlük tutmaya başlar. "Schmargendorf Günlüğü"ndeki notlar 1900 Mayısına kadar uzanır. Günlükte "Beden Eğitimi Dersi", "Bir Sabah", "Mezar Bahçıvanı", "Kardinal", "Bayan Blaha'nın Hizmetçisi" gibi öykülerin ilk versiyonlarına yer verilir. Öte yandan, günlük, Rilke'nin Lou ile ilişkisinde başgösteren değişiklik

(*) "*Keşiş Yaşamı Üzerine - Dualar Kitabı 1*" ismiyle Yüksel Pazarkaya tarafından Türkçe'ye aktarılarak 2007'de Cem Yayınevi'nde yayınlandı (Rilke Kitapları, Şiirler 6). (Ç.N.)

(**) Kâmuran Şipal'in Türkçesiyle 2001 yılında Cem Yayınevi'nde yayınlandı.

konusunda da bize bazı bilgiler sunar. Rilke eskisi gibi sever Lou'yu, bu açıkça ortadadır. Ama yine açıkça ortada olan bir şey varsa, Lou ile aralarındaki ilişkinin uzun zaman böyle süremeyeceğini, artık değişik bir yol izlenmesi gerektiğini düşünmeye başlaması, bu düşünceyi benimsemeye çalışmasıdır.

1899 yılı Noel'ini Prag'da geçirir Rilke. Berlin'e dönmeden önce Braslau'a giderek sanat tarihçisi Richard Muther'le görüşür. Muther, Viyana'da çıkan haftalık "Zeit" gazetesi için Rus sanatı üstüne bir yazı yazmasını ister Rilke'den. Kendisi gazetenin sanat sayfasının sorumlu editörüdür. İleride Rilke'den Rodin monografisini kaleme almasını da isteyecek, dolayısıyla Rilke'nin yaşamında önemli bir değişikliğin gerçekleşmesinin yolunu açacaktır.

Rilke, 7 Mayıs 1906'dan 24 Mayısa kadar süren ikinci Rusya gezisine Lou ile tek başına çıkar. Yine ilkin Moskova'da kalıp burada Leonid Pasternak'ı, edebiyat profesörü Nikolay I. Storoşenko'yu, sanat üstüne yazılar yazan Paul Ettinger ile yazar ve doçent Bayan Sofiya Nikolayewna Schill'i ziyaret ederler, bu son ikisi Berlin'den tanıdıkları kişilerdir. Öte

Rilke, Lou Andreas-Salomé ve Rus köylü şair Spiridon Droschin.

Bir felsefenin dine dönüştürülmesi, bir başka türlü söylersek dogmatik isteklerle başkalarına yönelimi her seferinde acelecilikten kaynaklanan bir girişimdir. Oysa gerçekte felsefe onu kuran kişinin yaşam ve ölümle o yaman savaşını serer gözler önüne. İsa'nın ve Dostoyevski'nin yaşamı unutulmaz olgu-

yandan, müzeleri, kiliseleri gezer, galerileri dolaşırlar. Moskova'nın biraz dışında kalan sanatçılar kolonisi Abramzevo'yu gidip görürler. 1 Haziranda da kalkıp Nikolay Tolstoy'u görmeye giderler. Ama daha önceden haber verilmeyen böyle bir ziyaret dolayısıyla surat asar Tolstoy. Davetsiz konukları bir an önce başından savmak için, Rus yazarın elden gelen nezaketsizliği gösterdiğine ilişkin bazı işaretler vardır. Yine de Rilke, Rusça konuşulanı anlıyorsa da kendisi ancak çat pat konuşabildiği için pek sohbet edemediği Tolstoy'a hayatının büyük yaşantıları arasında yer verir, Rusya gezisinden söz eden bütün yazılarında dile getirir bunu.

Moskova'dan sonra Rilke ve Lou Kiev'e gider, haziran ortasında Dinyeper'den yukarı çıkar, Krementschug üzerinden Kresl'e, buradan trenle Poltava'ya, Harkov ve Voronej üzerinden de Saratov'a gelir, 23 Haziranda Volga'ya ulaşırlar. Uzunca bir vapur gezintisinin ardından Moskova'ya dönüp kısa bir süre burada kalır, sonra bir kez daha Volga'nın yolunu tutar, Nisovka köyünde birkaç gün taşralı yazar Spiridon D. Droschin'in konuğu olurlar. 24 Temmuzda Petersburg'a doğru yola çıkar, burada üç gün kaldıktan sonra birbirlerinden ayrılırlar. Lou, akrabalarını görmek üzere Finlandiya'ya gider, Rilke ise ucu ucuna dört hafta tek başına Petersburg'ta geçirir. Hemen her gün kitaplığın yolunu tutup, sanat tarihine ilişkin yoğun bir çalışmayı sürdürür. Böylelikle bir yandan ileride kendi kaleme alacağı incelemeler için gerekli hazırlıkları yaparken, bir yandan da Lou'dan ayrılışından duyduğu acıyı hafifletmek ister. Bu arada

---

lar ve büyük örneklerdir. Ama Dostoyevski'nin dogmaya dönüşmemiş sözünün Rusya için taşıyacağı etki gücü, Nazareth'li İsa'nın büyük sistemler içine tıkılmış sözünün Avrupa için taşıdığı etki gücünden daha büyük olacaktır.

28 Temmuz 1901'de Alexander N. Benois'e yazılan mektuptan.

Alexander Benois'le tanışır; Alexander Benois Rusça sanat dergisi "Mir iskusstva"nın yazı kurulundadır ve nüfuzunu kullanıp Rilke'ye dergide bir muhabirlik işi sağlamayı düşünür. 22 Ağustosta Lou ile birlikte Rilke dönüş yolunu tutar. Besbelli uzun bir süre artık birlikte yaşamak her ikisinin de aklında yoktur. Daha 27 Ağustosta Berlin'den ayrılan Rilke Worpswede'ye, Heinrich Vogeler'in yanına gider, ekim başına kadar da burada kalır.

5

Rilke'nin belli başlı sanat dergilerine yazacağı yazılar, hazırlayacağı monografiler, yapacağı çeviriler ve düzenleyeceği sergilerle Rus sanat ve edebiyatını tanıtıp sevdirme tasarısı, asla hazırlık aşamasından öteye geçemez. Rilke, bu yoldaki ön çalışmalara dayanarak sanat tarihi öğrenimini tamamlama fırsatından da yararlanayım demez. Her iki Rusya gezisinden elde ettiği maddî kazanca gelince, Rilke için büyük bir rol oynamaz pek. Rusya'da karşılaştığı insanların ve gezip gördüğü Rus coğrafyasının üzerinde bıraktığı izlenimlerden dönüp dolaşıp söz etmekten kendini alamaz. Rusya'daki siyasal durumların ve toplumsal gerilimlerin ise, kendi yurdundakiler gibi fazla üzerinde durmaz.

Yapıtlarına köylü ya da sanatçı olarak yansıttığı Rus insanında görmek istediği şeyi görür. Bu da dingin, duyarlı, inancı hâlâ bir dirimselliği içeren, Tanrıya her zaman hazır nazır gözüyle bakan, onunla ilişki kurmak için rahip ya da İsa gibi bir aracıyı gereksinmeyen, bu konuda artık yalnızca biçimsel olarak kiliseye bağlı Batı Avrupalılardan, yine ritüeller içinde donup kalmış bir inançla İsa ve ermişlere tapınan annesi Sophie Rilke'den değişik bir yol izleyen

yurduna bağlı bir kişilik bulur. "Rus insanı'ndaki" derunî gücün kendisinde de olmasını diler.

Birinci bölümü ilk Rusya gezisinin etkisi altında oluşan "Dualar Kitabı", Rilke'nin dindar bir yazar olarak tanınmasına yol açmıştır. Yapıtın ismiyle Rilke, geç ortaçağda Katolik rahiplerince kullanılıp ruhanî günü bölümlendirmede kullanılan "Livres d'heures"leri ya da "Stundenbücher - Dualar Kitapları"nı anıştırır. "Dualar Kitabı" zaman bakımından birbirinden hayli aralıklı üç kısa çalışma evresinin sonunda doğup çıkar ortaya ve Rilke'nin Insel Yayınevi'nde ilk kitabı olarak 1905'te basılır. Ancak ilk bölümü "Keşiş Yaşamı Üzerine" bir arada oldukları zaman yazılmış olsa bile, Rilke kitabı yine de Lou'ya adar. Biçimsel olarak kitapta, hücresinde dua ve ibadetle uğraşıp Tanrısıyla cebelleşen sanal bir keşiş anlatılır. Ne var ki, keşişin Tanrıyla cebelleşmesi -şiirlerde bu Tanrı bazen heybetli ve güçlü olarak, bazen kolay incinebilen, korunmaya muhtaç, bazen tehditkâr bir baba figürü, yine bazen inanç sahibince ilkin yaratılacak bir varlık gibi betimlenir- aynı zamanda sanatçının ortaya koyacağı yapıtla cebelleşmesini anlatır. Öte yandan, örneğin "Söndür gözlerimdeki ışığı - görebileyim seni" şiiri gibi kimi şiirler de şifreli aşk itiraflarını içerir. "Dualar Kitabı"ndaki biçimsel özgürlük ve tema yönünden çok katmanlılık Rilke'nin kendini kaptırmaktan alıkoyamadığı bir oyun değil, metinlerin oluştuğu dönemde yaşadığı durumun zorunlu bir ürünüdür. Bir yandan çocukken geleneksel Hıristiyanlık doğrultusunda eğitilen Rilke, Rusya gezilerinde buradaki insanların dindarlığından etkilenip duygulanırken, öbür yandan yaşam biçimi Hıristiyanlıktan kaynaklanan bir dindarlığa yer vermeyerek -1901 Martında, evlenmeden kısa süre önce Katolik kilisesinden çıkar Rilke- bu dinin özü sayılan ilkeleri yadsır.

"Dualar Kitabı" "Yeni Şiirler", "Duino Ağıtları" ve "Orpheus'a Soneler" kitapları Rilke'nin büyük lirik yapıtları ve Alman lirizmin büyük yaratıları arasında sayılıyorsa, bunun başlıca nedenlerinden biri, temelindeki tezlerin, Rilke'nin modern insanın bilinci üzerinde etkisini uzun süre koruyan çağdaş kültüre yönelik eleştirel tutumunu açığa vurmasıdır. Özellikle dinsel temalara yer veren somut resmiyle Batı sanatının çıkmaza girdiği düşüncesi ve pozitivist dünya görüşüne yönelik eleştiri de kitapta savunulan tezler arasındadır. Ayrıca, bireyin, varlığına maddecilik, ussallık dışında bir anlam kazandıracak olan sınırlanmışlığından kurtulma çabasının bir belirtisi gibi yorumlanması durumunda, Rus dindarlığından etkilenmişliğini de Rilke'nin kültür eleştirisinin temel tezleri arasında sayabiliriz. Bu bakımdan günümüzde bile karşılanmamış bir gereksinimin söz konusu olduğunu, Uzakdoğu dinlerinin bugün Batı'da ilgi ve sempatiyle karşılanmasından, ayrıca XX. yy. başında akla gelen her türlü tarikat ve psikokültlerin gördüğü rağbetten anlayabilmekteyiz. Rilke, Batı kültüründeki söz konusu eksiklikleri ilk kez görüp ortaya koymuştur. Bu konuda, tanıdığı filozoflar arasında en azından Kierkegaard'ı ve Nietzsche'yi referans almış olabileceğini söyleyebiliriz. Ne var ki, Batı kültüründeki noksanları saptamakla kalmayıp, sonuçlarını duyumsaması ve duyumsamalarını şiirleriyle dile getirmesi, tümüyle Rilke'ye özgü bir yeteneğin başarısıdır. "Dualar Kitabı"nın ilk bölümünden birkaç hafta sonra yazılıp, 1900'deki ilk baskısında "Sevgili Tanrıdan ve Diğer Yazılar" ismiyle çıkan "Sevgili Tanrıdan Öyküler", Rilke'nin Rus tarihi ve Rus halk edebiyatı konusundaki yoğun çalışmalarının, ayrıca Floransa'ya yaptığı gezi kapsamında İtalyan rönesansıyla ilgilendiğinin bir kanıtıdır.

Kitapta ortaya konan dinsel tutuma gelince, öykülerin birkaçındaki o naif - dindar havaya bakarak bir yanılgıya kapılmamak gerekir. "Sevgili Tanrıdan Öyküler" de "İsa - Vizyonları", 1896'da kaleme alınmış "Kardinal" hikâyesi ve daha sonra yazılan "Genç İşçinin Mektubu" gibi Rilke'nin Hıristiyanlığa yönelik eleştirisinden doğup çıkmış bir üründür. Bu kitaptaki öykülerde yer alan Tanrı tasarımının Hıristiyanlıktaki insanın kurtuluşu öğretisiyle pek ortak yanı yoktur. "Tanrıdan Öyküler"deki Tanrı, yönelinmesi gereken yöndür, nesnelerin arkasında gizli olup İsa-yaşantısı dışında her yaşantıda karşılaşılabilecek bir varlıktır.

Worpswede, Paris ve Roma

Dostlar bizim yalnızlığımıza karşı
koymaz, yalnızlığımızı kısıtlar.
"Schmargendorf Günlüğü"
15 Eylül 1900

Rilke'nin değişik ülkelere, coğrafyalara ve kentlere yaklaşımı, insanlara yaklaşımı gibiydi; açık yürekli, merak eden, yabancı olanda kendine özgü olanı arayan ve misyonu gözüyle baktığı şeyi, yani kendi gelişimini asla gözden kaçırmayan bir yaklaşımdı bu. Rilke'nin belli bir yerle arasında kuracağı, kimi vakit başlangıçta bazı güçlüklerin alt edilmesini gerektiren ilişki, aynı zamanda sanatsal bakımdan verimli nitelik taşımaktaydı. Mekânsal-nesnesel çevresiyle arasında "sanat yoluyla" ilişki kuramadığı zamanlarda ise Rilke acı çekmeye başlıyor, böyle bir durumda ruhunda bozulan dengeyi tekrar kurup yaratı sürecini yeniden harekete geçirmek için aklına ilk gelen çözüm yer değiştirmek oluyordu. Yer değiştirmeler, Rilke'nin yaşamında çokluk içte bir değişim sürecinin yaşandığı anlamına gelmekteydi. Onun Worpswede'ye kalkıp gidişinin nedenlerini de, nasıl şeyler olduklarına ilişkin kesin bir şeyin kolay söylenemeyeceği içsel gelişimlerinde aramak gerekiyor.

Aşağı Saksonya'da, Bremen'e uzak sayılmayacak Worpswede XX. yy. başında fazla insanın oturmadığı, bataklık ve çalılıkların oluşturduğu küçük bir köydü. Buraya çekilmiş sanatçılar, sanatlarını doğayla baş başa yaşayıp geliştirmek, bulundukları bölgeyi inceleyip araştırmak gibi

bir amaç gütmekteydi. Kentten taşraya sığınma, XX. yy. başındaki sanatçılar arasında sık gözlemlenen bir olguydu ve dönemin kültür kötümserliğine uygun düşmekteydi. Worpswede'li sanatçılar -Heinrich Vogeler, Fritz Mackensen, Hans am Ende, Otto Modersohn ve Fritz Overbeck- ilk kez 1895'te, Münih Camsarayı'nda(*) düzenlenen yıllık sergide Mackensen'e altın madalya ödülünün verilmesinden ve Yeni Pinakothek'in(**) Modersohn'un bir resmini satın almasından sonra geniş halk kitlelerince tanınmıştı. Ne var ki, ötekileri açık farkla geride bırakan en başarılı Worpswede'li sanatçı Heinrich Vogeler'di. Vogeler zaman içinde kendini geliştirip grafikçi ve dekoratör olmuş, sonradan yayıncısına Vogeler hakkında son derece eleştirel sözler söyleyen eski dostu Rilke dışında bütün Avrupa'nın sevip aradığı biri aşamasına yükselmiştir.

27 Ağustos 1900'de, Lou ile Rusya dönüşünün hemen ardından Rilke Worpswede'ye, Barkenhof'ta oturan Heinrich Vogeler'in yanına gider, Worpswede'li sanatçılarla tanışır. Worpswede'deki günlük yaşamı buradaki sanatçılarla paylaştığı gibi, Bremen ya da Hamburg'taki müzeleri gezmekten, tiyatrolara gitmekten de geri kalmaz (Worpswede'li sanatçılar her ne kadar taşraya çekilmişlerse de, yakın kentlerin lüksünden ve kültürel olanaklarından da yararlanmasını da bilirler). Rilke atölyelerine gidip Vogeler'i, Mackensen'i ve Modersohn'u ziyaret eder sık sık, onların çalışmalarını izler. Ve çocukluğunda annesince yaşıtlarından uzak tutulan, Berlin'de ise başkaları yanında hep Lou'nun gölgesinde kalan genç şair, aynı ruh iklimindeki

(*) Londra'daki örnek alınarak 1854'de Münih'te yapılmış Camsaray, 1888'den başlayarak sergilerin düzenlenmesinde kullanıldı, 1931'de içindeki değerli sanat yapıtlarıyla yandı. (Ç.N.)

(**) Resim müzesi (Ç.N.)

Worpswede'li sanatçılar arasında kısa sürede kendini rahat hissetmeye başlar. En azından, hemen her akşam gerçekleşen, sanatın damgasını taşıyan söyleşilerin doğa, müzik, resim ve edebiyat çevresinde dönüp dolaştığı toplantılarda duyar bu rahatlığı. Ama Worpswede'lilerin içki âlemlerinden de fazla hoşlanmaz, çünkü aşina olduğu kişilerin bu âlemlerde değişip başka insanlara dönüştüğünü görür.

Lou için tuttuğu günlüğe 12 Eylül'de şu notu düşer: "Birbiriyle sürekli yer değiştiren iki değişik duygu içimde yaşıyor: Yalnızlık ve paylaşım." İlkin kendisini düş kırıklığına uğratan, ama sonra mutlu bir mecrada akışını sürdüren o gece de yine bu iki değişik duyguyu yaşamış olmalı Rilke: "İnanılmayacak kadar yalnızdım. Sanki konuşulan sözler benim yanıma hiç uğramıyor, gülüp duranların çevresinde dönüp dolanıyordu. Sonunda Vogeler için bir şiir de düzüldü tabii: Korkunç, korkunç..., Alman sosyal yaşamının tüyler ürpertici sonu." Rilke kalkıp giderek odasının sessizliğine çekilir, ama çok geçmez hiç beklemediği konuklar burada gelip bulur kendisini: "Toplantı için yine de güzel sonlandı denebilir, bu da beyaz giysiler içindeki kızların işiydi. Giderek mavi ve serin bir karanlığın bir mağara gibi içine sızdığı odamın kapısını araladım, pencereyi açtım sonra.

Derken koşup geldi kızlar, dışardaki o mucizemsi manzarayı izlemek için aydınlık giysileriyle pencereden sarktılar; mehtaplı gece henüz gülmelerin sıcaklığını taşıyan yanaklarını serin serin sarıp sarmaladı ve pencereden bakıp dururlarken öylesine duygulandırıcıydılar ki yarı bilinçli, yani ressam hanımlar, yarı bilinçsiz, yani kızlıklarını yaşayan kızlar... İçlerindeki ressam kişilikleri öne çıkıp bakıyor, bakıyorlar hep, bakmalarda yeterince derinleştiler mi, tekrar kendi varlıklarının ve dışardaki mucizenin sınırında

gözlerini açıyor ve kız yaşamlarından usulcacık çekip içeri alıyorlar kendilerini. Her zaman uzun uzun kırlara bakmaları bu yüzden... Ve benim pencere önünde öylece dikilmiş duruyorlardı, deminki o neşeli hallerinin kendilerini çirkinleştirdiği zaman gelselerdi, odamdan içeri ancak gönülsüz koyvereceğim kişiler, şimdi içinde yaşadıkları duygularla bir gizi taşıyıp getirmişlerdi odama ve ben büyük penceremi bir beyazlık ve sadelikle kuşatan güzellikleri için kendilerine şükran borçluydum."

"Beyazlar içindeki" kızlardan ikisi, Paula Becker ve Clara Westhoff'la Rilke'yi çok özel bir ilişki bağlar birbirine. Bremen tren istasyonunda çalışan memur bir babanın kızıdır Paula Becker; İngiltere ve Berlin'de okumuş, 1898 sonbaharında da Mackensen'in yanında kendini geliştirmek için kalkıp Worpswede'ye gelmiştir. 1899'da Bremen sanat galerisinde sergilenen resimlerini zamanın ileri gelen antimodernist görüşlü bir eleştirmenin acımasız eleştirmesinin ardından okuyup çalışmak üzere en iyisi birkaç ay için

Paula Becker ve Clara Westhoff.

Paris'e gitmeyi uygun bulur. Paris'te kendisinden on yaş büyük Otto Modersohn'a gönlünü kaptırır. Otto Modersohn evlidir, eşinin 1900'deki erken ölümünden ve Paula'nın Paris'ten dönüşünden sonra da iki sevgili Worpswede'de öyle ketum davranırlar ki, uzunca süre oradakilerden kimsenin bu sevgiden haberi olmaz.

Clara Westhoff ithalat işiyle uğraşan Bremen'li zengin işadamı Friedrich Westhoff'un ikinci eşi Johanna'dan doğmuş kızıdır. Paula Becker'den farklı olarak Clara Westhoff, tutkuyla bağlı olduğu sanatsal amaçlarını gerçekleştirmede ailesinden herhangi bir muhalefetle karşılaşmaz. Ailesi 17 yaşındayken kızları Westhoff'un üç yıl gibi bir süre Münih ve Dachau'daki Güzel Sanatlar Akademilerinde okumasına izin verir; ayrıca, Paula gibi Mackensen'in yanında çalışmak için Worpswede'ye gitmesine de karşı çıkmaz. Ressam ve heykeltraş Mackensen, Clara'nın gerçek sanat yeteneğinin hangi alana yönelik olduğunu hemen kestirip, kendisine modelciliğin temel bilgilerini öğretir. Daha ilk karşılaşmalarının arası çok geçmeden Clara ve Paula birbirini pek sever, hoşlanırlar birbirlerinden, her ikisinin de içinde birbirlerini bütünledikleri duygusu uyanmıştır. "Onu arkadaş edinmek isterim kendime," diye yazar Paula, 1898'de günlüğüne: "Boylu poslu biri; bir görkem, bir yücelik var halinde, insan olarak da, sanatçı olarak da böyle." Her iki genç kadın Worpswede'de sık sık bir arada çalışır, boş vakitlerinin

Clara Rilke-Westhoff. Paula Modersohn-Becker'in tablosu, 1905.

büyük bölümünü birlikte geçirir. 1899'da Worpswede'den ayrılıp Max Klinger'in yanında çalışmaya başlayan Clara'yı Leipzig'e giderek ziyaret eder Paula. Clara anatomi okumak için Paris'e taşınınca, çok geçmez Paula da onun peşinden Paris'e gider. Klinger'in bir tavsiye mektubu, Clara'ya Auguste Rodin okulunun yolunu açar; Clara 1900 sonbaharında Rodin'den uzun uzun söz eder Rilke'ye.

Her iki genç kadınla Worpswede'de karşılaşan Rilke, erken dönem şiir kitaplarındaki düşlerde gezinen, biraz ürkek, içleri özlemle dolup taşarak ilk aşk yaşantılarının yolunu gözleyen kızların dirilip karşısına çıktığını sanır. Bir diriliş. Çünkü iki kızın dış görünüşü ve mizacındaki çelişkiler -Paula daha çok çıtı pıtı, cıvıl cıvıl, atak ve kimi vakit kendini beğenmiş, küstah; Clara ise boylu boslu, çekingen, düşünceli- Rilke'ye tek bir kişinin, sanatçının ilham perisi olarak hayalinde tasarlamaktan hoşlandığı, tüm dünyevî beklenti ve isteklerden özgür o kadınsal varlığın iki yüzü gibi görünür.

Kızlar! şairler öğrenir sizden,
neye yatkınsınız, söylemeyi.
Ve yaşamayı öğrenirler siz, uzaktakilerden,
akşamların, büyük yıldızlarda birden
ebediyete alışması gibi...

Hiçbiriniz kendisini şaire vermesin,
onun gözlerinden kadın okunsa bile;
çünkü o hep kızlığınızı düşünür sizin,
sonra bileklerinizdeki o hissin
duyarsınız koptuğunu diba ile.

Türkçesi: Yüksel Pazarkaya

Yukarıdaki şiirde sözü edilen kızlarla şair arasındaki ilişkinin erotik özelliği yadsınmazsa da açıkça dile de getirilmez. Libido yaratı sürecinde yüceltilip sanat yapıtı içine alınır, yapıt içinde hem çözünüp erir, hem korunup saklanır.

Worpswede'deki gerçek yaşamın da belki bu şiirdekine düpedüz benzediği söylenebilir. Paula ile Clara'da karşı-

laştığı çekingenlikle bohem yaşamının oluşturduğu kombinasyon büyüler Rilke'yi. Bazen Paula, bazen Clara, bazen de her ikisiyle çıkıp dolaşır, gezer, atölyelerine uğrar, yazdıklarından okur onlara, kendisine duydukları hayranlığın keyfini çıkarır. Havanın erotik gerilimle titreştiği bu buluşup karşılaşmaları günlüğüne geçirir. Rilke'nin Paula'ya mı, Clara'ya mı yoksa ikisine birden mi sevdalandığı konusunda günlük bir şey söylemez. Lou, sevgilisi Rilke'nin tanımadığı iki genç kadına ilişkin hayranlığını açığa vuran satırlarını okuyunca, öfke ve kıskançlıktan kuşkusuz deliye dönmüş olmalıdır.

Rilke'nin Lou'dan ayrılmak gibi bir niyeti yoksa da, Worpswede'yi kendine yurt edinmek ister. Worpswede'deki sanatçılarla Hamburg'ta birkaç gün geçirmelerinin ardından, 27 Eylül'de şu notu düşer günlüğe: "Karar verdim, Worpswede'de kalacağım." Ama 5 Ekim'de ansızın Berlin'e döner, oysa Worpswede'ye yerleşmek üzere kendine çoktan bir ev kiralamıştır. Görünürde işte öylesine sağlam planını akşamdan sabaha kaldırıp bir kenara atmasına ne gibi bir nedenin yol açtığını bilmiyoruz. Dolayısıyla, bu konuda tahminlerde bulunabiliriz ancak. Paula Becker ve Otto Modersohn'un yakında evlenecekleri haberi, dolayısıyla hayalde "idealize" edilmiş kızın büsbütün dünyevî gereksinim ve tasarılarla bir kadına dönüşmesi bunda bir rol oynamış olabilir. Ya da, en azından şimdilik, Rilke'nin 24 Ekim'de Frieda von Bülow'a Worpswede'den yazdığı mektupta sözünü ettiği nedenin buradan ayrılmasına yol açtığını düşünebiliriz: "Ama sonradan anladım ki, en başta Rusya'ya ilişkin çalışmalarda yardımını gereksineceğim insanların ve olanakların çok uzağında kalacak, dolayısıyla güç bela gerçekleştirilmiş bütün o inceleme ve araştırmalarla tüm ilişkimi koparmak tehlikesiyle yüz yüze gelece-

ğim." Buna karşılık, daha o sıralar Rilke ve Clara Westhoff'un hayatlarını birleştirme konusunda ciddi niyetler taşıdıkları ve ilişkilerinin uzunca bir ayrılığa dayanıp dayanmadığını bir yol sınamak istemiş olmaları pek olası görünmüyor.

Worpswede'den ayrılmasını izleyen aylarda Rilke, kasvetli bir ruh hali içinde yaşar. 13 Aralık'ta günlüğüne şu notu düşer: "Her ölüme (her yaşam gibi) sınırlı belli bir zaman süresi biçilmişse, son zamanda yaşadığım günlerin toplanıp hesabımdan düşülmesi gerekiyor. Çünkü adeta yerin altında geçirildi bu günler, rutubet içinde, çürüyüp kokuşmuşluk içinde yaşandı." Yıl sonuna doğru Rilke ile Lou arasındaki gerilim daha da büyür. Yılbaşında Lou, günlüğüne sinirli bir havayı içeren şu sözleri kaydeder: "Yeni yıldan beklediğim, kendim için gerekli gördüğüm tek şey sessizliktir adeta, dört yıl öncesine kadar olduğu gibi daha çok yalnızlıktır." Bundan üç hafta sonra daha açık seçik dile getirir isteğini: "Rainer başımdan gitsin, gitsin ve bir daha da gelmesin diye kendisine olmadık kabalıkta bulunabilirim. (O gidecek, başka yolu yok!)" Bu arada, Paula Becker iki ay kalmak üzere Berlin'e gelmiştir. Clara Westhoff şubat ayının ilk iki haftası içinde gidip görür arkadaşını. Clara sık sık Rilke'yle buluşur. Derken karar verilir: Rilke'yle Clara nişanlanır. Şubat ortasında Misdroy Caddesi'ndeki evini boşaltan Ril-

Rilke ve Clara Westerwede'de.

ke, kısa süre için bir otele yerleşir. 26 Şubat'la Lou, "Son sesleniş" teatral üst başlığıyla donattığı bir mektubu Rilke'ye yollar. Bu veda mektubunda Rilke'ye yollarının ayrıldığını bildirir, onu sonunda cinnette soluğu alacak, kendisini de onunla sürdürdüğü ilişki sonunda "aşırı gergin, ruhsal acılar içinde kıvranan, fazlasıyla zorlanmış" biri olarak gösterir. Ne var ki, Rilke'ye bütün dönüş yollarını kapamaz Lou, veda konuşmasında ona verilmiş sözü mektupta yineler: "Çok zaman sonra bir an gelir, kendini iyi hissetmezsen, yanımızda en kötü zamanlar için sığınacağın bir yuvanın hazır beklediğini bilmelisin." Kendisini herkesten iyi tanıyan, pek çok şey borçlu olduğu birinden ayrılmak Rilke için ağır bir darbe oluşturur. Ne var ki, ömür boyu dost kalacaklarını, ne Rilke ne de Lou sezebilmiştir o zaman.

Yeniden Rilke hiç ara vermeden yaşamında normal düzenin kurulmasına çalışır; bunu yaparken fiziki ve ruhsal gücünün boyutlarını dikkate almadığı ortadadır. Arco'ya gidip annesini görür, yayınevlerinden alacaklarını tahsil eder, Münih'te kendisi için bir okuma gecesi düzenlenmesini sağlar. 15 Mart'ta Bremen'e döner, burada vücudu çok gereksindiği molayı buyur edip sunar kendisine: Kızıla yakalanmıştır, hastalığın ateşinden birçok hafta yataktan çıkamaz. O günlerden Rusça, yani Lou ile birlikte öğrendiği dilde yazılmış iki şiir

Rainer Maria Rilke, Paula Modersohn-Becker'in tamamlanmamış tablosu, Paris, 1906 Mayıs sonu.

taslağı bulunuyor elimizde. Taslaklar şu dizelerle başlıyor: "Öyle yorgun düştüm ki... " ve "Öylesine yalnızım ki..." İyileşip ayağa kalkar kalkmaz, 28 Nisan 1901'de Bremen'de bir kilisede Clara Westhoff'la evlenir. Evli çift, Worpswede dolayındaki Westerwede'de birlikte oturacakları bir ev bulup yerleşene kadar Clara'nın ana babasının evinde kalır. Rilke, evlenme olayının gerçekleştiği gün, Franziska von Reventlow'a, mektubunu aldığında bir karmaşa ve bunalım içinde bulunduğunu, ancak şimdi yine birkaç adım önünü görebildiğini yazar.

Rilke ve Clara Rilke-Westhoff'un birlikte yaşamı, başlangıçta burjuva hayatındaki huzur ve rahatlığın izlerini taşır, Worpswede'li diğer çiftlerinkine benzer bir yaşam biçimidir bu. Rilke ve Clara Westhoff'la hemen aynı zamanda Otto Modersohn ile Paula Becker de hayatlarını birleştirmiş, ayrıca Heinrich Vogeler uzun yıllar arkadaşlık yaptığı Martha Schröder'le 1901'de evlenmiştir. 1901 Mayısını Rilke çifti Dresden dolayındaki Radebeul'da, "Weisser Hirsch" sağlık yurdunda geçirir, daha sonra Worpswede dolayındaki Westerwede'ye gelir, Lilienthal-Worpswede

---

Gençlik üslubu, üslupta ilkin 1895'te İngiltere ve Belçika'da doğup buradan diğer ülkelere yayılan ve Almanya'da doruk noktasına ulaşan bir akım. Yetmişli yılların yalnızca tarihsel bir geleneğe dayalı sanatına bir tepki olarak ortaya çıkan bu akım, plastik sanatların bütün alanlarında tutarlılığı ve salt işlevselliği temel aldı kendine, özellikle uygulamalı sanatlar alanında bitkisel kaynaklı, kavisli, kıvrak süslemeler belirleyici özelliğini oluşturdu. Üsluba ismi, Münih'te çıkan sanat dergisi "Gençlik"teki Otto Eckmann'ın kenar süslemelerinden yola çıkılarak verildi. Gençlik üslubunun en önemli temsilcisi Belçikalı van der Velde idi; o da P. Behrens ve J. Olbrich gibi mimariden uygulamalı tasarımcılığa geçmişti. Mimari alanda gençlik üslubuna uygunluk içinde yapılmış en tutarlı binalar olarak Darmstadt'ta Mathildenhöhe'deki ve Hoetger'in Bremen'de Böttcher Caddesi'ndeki yapılarını gösterebiliriz. Her ne kadar Arthur Schnitzler'in, Hugo von Hoffmannsthal'in, Rilke ve Stefan George'nin bazı yapıtlarında gençlik üslubunu anımsatan özelliklere rastlansa da, söz konusu kavramın edebiyata uygulanması tartışmalıdır.

Caddesi'nden ayrılan bir tali yol üzerindeki köy evinde kalırlar.

Yazın çift Prag'a gidip Rilke'nin babasını görür, ayrıca Emil Orlik'le buluşurlar. Daha sonraları Westerwede'ye pek çok kişi gelip evli çifti ziyaret eder. İlkin Josef Rilke gelir, ardından zaman bakımından kesinlikle uyulan aralarla Sophie Rilke, Rilke'nin kayınbabasıyla kaynı gelip evli çiftin konuğu olur. Sonunda ressam Melchior von Hugo, romancı Friedrich Huch ve şair Rudolf Alexander Schröder çıkıp gelirler Westerwede'ye.

Maddî sıkıntılar şimdiden sesini duyurmaya başlasa da, 1901 sonbaharında Rilke üretim bakımından hayli verimli bir dönem geçirir. Eylül ayında "Ejderhayı Öldüren Yiğit" isimli ilginç öykü kaleme alınır. Yine eylülde bir hafta gibi bir zamanda "Dualar Kitabı"nın ikinci bölümü "Hac Üzerine" yazılır. Bu arada Rilke, yapıtlarının yayınlanması işiyle de ilgilenir. Kasımda Berlin'deki Axel Juncker Yayınevi'nde öykü kitabı "Die Letzten -Sonuncular" yayınlanır. Yine aynı ay içinde yayıncısına "İmgeler Kitabı"nın manüskrisini yollar Rilke ve kitap 1902 Temmuzunda çıkar. "İmgeler Kitabı"ndaki bazı şiirler, Rilke'nin olgunluk döneminde kaleme aldığı şiirlerle rahat rahat boy ölçüşebilecek güçtedir. Örneğin,

---

Kanımca kadın için çocuk bir olgunlaşmadır, tüm yabancılıklardan ve güvensizliklerden bir kurtuluştur: Aynı zamanda ussal bakımdan da olgunluğa kavuşmuş olmanın bir işaretidir. Ve ben tastamam şuna inanıyorum ki, bir çocuk ve çocuğunu seven sanatçı-kadın aynı koşullardaki, yani sanatçı olgun bir erkeğin erişebileceği sanatın tüm yüceliklerine erişebilir. Tek sözle, ben içinde sanata derin bir eğilimi barındıran kadına, olgunluk ve bütünleşmeye kavuştuğu andan sonra erkek sanatçıya denk, onun gibi alçakgönüllü olmaktan uzak amaçlar peşinde koşma hakkını ele geçirmiş, erkeğin yalnızlık içindeki en olumlu saatlerinde kendisiyle ilgili olarak inanabileceği gibi söz konusu amaçlara ulaşmaya yetenekli gözüyle bakıyorum.

25 Haziran 1902'de Julie Weinmann'a yazılan mektup.

kitabın sonundaki "Schluszstück" ya da sık sık sözü edilen "Sonbahar Günü" şiiri bunlar arasındadır.

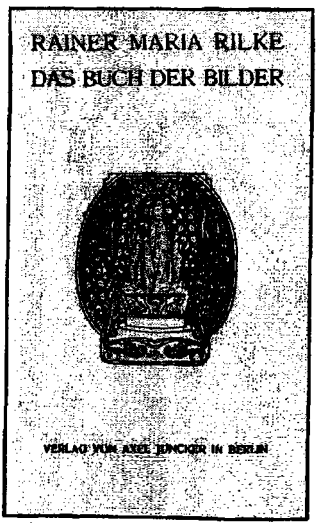
Tanrım, vakit geldi. Yaz öyle büyüktü.
Ser gölgeni güneş saatlerine,
ve sal rüzgârlarını kırlar üstü.

Emret dolgun olsun son yemiş;
onlara birkaç güney günü daha sun,
sür onları tam erginliğe ve olsun
en son tat da ağır şaraba sinmiş.

Kimin yuvası yoksa şimdi, artık kuramaz.
Kim şimdi yalnızsa, hep öyle kalacak,
uyanacak, okuyacak, uzun mektuplar yazacak
ve hıyabanlarda oraya buraya huzursuz
yapraklar sürgün verirken dolanacak.

Türkçesi: Yüksel Pazarkaya

1902 Eylülünde yazılıp "İmgeler Kitabı"nın 1906'daki ikinci baskısına alınan şiirin son kıtası, Rilke'nin Paris'e geldiğinde nasıl bir ruh durumu içinde bulunduğuna ilişkin bilgi verir bize. Varlığını sürdürebilme konusundaki korkularının başlıca nedeni, Clara'yla 1901 güzünden başlayarak yakalarına yapışan parasal sıkıntıdır. Yaşamlarını para kazanmaya değil, sanata adayan Rilke ve Clara gibi iki kişi, her ne kadar ileriki günlerde de öyle ya da böyle geçinip gidecek durumda olsalar da, 12 Aralık'ta Westerwede'deki evde tek kızları Ruth dünyaya gelmiştir; küçük bir çocuğun bakımı dolayısıyla zaten iç açıcı sayılmayan maddî sorunlar, olduğundan da kaygılandırıcı bir boyut kazanır.

İmgeler Kitabı'nın ilk baskısı.

Rilke'nin hesabına göre, kendisi ve ailesinin aylık geçimi için 250 Mark gerekmektedir. Aslında çok bir para değildir bu

ve Clara kendi payına bu miktarın yarısını çalışıp kazanarak ailenin ayakta kalmasına katkıda bulunmayı üstlenir. Ne var ki, kalan 125 Mark'ı bile Rilke kolay kolay sağlayamaz; üstelik ocak ayında öğrendiğine göre, kuzenleri amca Jaroslav Rilke'nin vasiyetinde yer verdiği aylık para yardımını 1902 yılı ortalarından sonra sürdürmek niyetinde değillerdir. Kitaplarından sağlanan gelir ise hemen hiç denecek kadar azdır; dolayısıyla, Rilke o zamana kadar görülmemiş bir çaba harcayarak nereden, nasıl para bulacağı konusunda kafa yormaya başlar. Bu arada başvurduğu bir çareyi, yaşamı boyunca geliştirip gerçek bir hüner niteliğine kavuşturacaktır. Söz konusu çaba, sağa sola rica mektupları yazmaktır. Bremen'deki sanat galerisinin müdürü Gustav Pauli'ye yazar örneğin, Breslau'daki sanat tarihçisi Richard Muther'e, o sırada yeni bir dergi kuran Flaman şair Pol de Mont'a yazar; Axel Junker'e bir mektupla başvurup, yayınevinin edebiyat işlerinde yardımcı eleman olarak çalışıp çalışamayacağını sorar; Prag'daki "Concordia"nın sekreteri Heinrich Tweles'ten borç para ister, hatta Hessen Dükü Alexander Friedrich'ten kendisini yanında çalıştırmasını rica eder; Düke kitap okuyabilecek, çıkacağı gezilerde kendisine refakatçi olarak hizmet edebilecektir.

Kanımca "evlilik kurumu", geçirdiği geleneksel gelişim sonucu elde ettiği ağırlığı pek hak etmemekte. Evli olmayan birinden "mutlu" olmasını beklemek kimsenin aklından geçmez. Ama biri kalkıp evlendi de mutlu olamadı mı hayretle bakılır buna. Oysa ister bekâr, ister evli, bir kişinin mutlu olması gerçekte hiç de önemli değildir. Evlilik bazı bakımdan yaşam koşullarında kolaylık sağlar. Evlilik, doğal olarak iki genç insanın güç ve iradelerinin birbirine eklenmesi, dolayısıyla onların yan yana gelecekten içeri eskisinden daha çok yol alabilmeleridir. Ancak, bunlar insanı yaşatmaya elvermeyecek duygusallıklardır. Her şeyden önce evlilik üstlenilmesi gereken yeni bir yükümlülüktür, yaşam sürecine ağırbaşlı bir tutumla yaklaşımı gerektirir, evlenenlerin her birinin güç ve iyiniyetinden yeni bir beklentidir evlilik, her birine yöneltilmiş bir soru, her ikisi için de söz konusu büyük bir tehlikedir.

17 Ağustos 1901 tarihli Emanuel Bodman'a yazılan mektup.

Sözde hamilik yapacağını düşündüğü kişilere yolladığı bütün mektuplar hiç de gereken başarıyı sağlayamamışsa da, Rilke, Westerwede'de geçirdiği o günler bu konuda olağanüstü çaba gösterir. En azından Pauli, "Bremen Tagblatt" için kitap eleştirileri yazmasını ister Rilke'den. Rilke Friedrich Huch'un ve Hermann Bang'ın yeni çıkan kitaplarını, ayrıca Thomas Mann'ın "Buddenbrooks" romanını, ("Bu ismi okuyucuların mutlaka bir kenara not etmeleri gerekiyor."), ayrıca çok geçmeden en iyi dostları arasında yerini alacak İsveçli pedagog ve yazar Bayan Ellen Key'in "Çocuğun Yüzyılı"nı eleştirir, tanıtır okuyuculara; Heinrich Vogeler üstüne yazdığı bir incelemeyi, 1902 ilkbaharında hazırladığı "Worpswede" monografisi içine alır. Monografi yine Pauli'nin yardımıyla açılan bir ekmek kapısıdır ve Rilke söz konusu monografide Heinrich Vogeler'in çalışmalarının yanı sıra Mackenson'un, Modersohn'un, Overbeck'in ve Hans am Ende'nin resimlerini de okuyuculara tanıtır. 1902'de "Concordia"nın yazarlık bursunu kazanması, Rilke'yi maddî bakımdan geçici bir rahatlığa kavuşturur. Yalnızca Holstein bölgesindeki Haseldorf'a yaptığı iki ziyaret sırasında genç aile babası biraz dinlenmeyi çok görmez kendine. Schöneich-Carolath Prensi lirik şair Emil, sarayına gelip kendisini görmeye davet eder Rilke'yi. 1901 Eylül sonunda Rilke eşiyle kalkıp birkaç gün için Haseldorf'a gider, 1902 yazında da yine Rilke tek başına gidip Haseldorf'ta birkaç hafta saraydaki huzur ve aylaklığın keyfini çıkarır; ayrıca, geçici de olsa barınacağı bir yurt bulmuş olmanın rahatlığını yaşar, "İmgeler Kitabı"nın tashihlerine bakar burada, günün pek çok saatini sarayın arşiv dairesinde geçirir, bir dizi Alman-Danimarka ailesinin tarihine ilişkin kitapları, belge ve mektupları okur, portre koleksiyonlarına dalıp gider; bir sistem gözetmeksizin de

olsa, yaptığı çalışmaları ne amaçla yaptığını bilmese de, kimi yazarın bir yapıtını kopya eder, kimi yazılardan özetler çıkarır. Bütün o eski belgelerde rastladığı malzemeden bazısı, Haseldorf'daki saray ve çevresinde edindiği dolaysız izlenimlerden pek çoğu sonradan "Malte Laurids Brigge'nin Notları"nda yer bulacaktır kendine.

Rilke Haseldorf Sarayı'nda eski kitapların sayfalarını karıştırıp dururken, eşi Clara da kızı Ruth ile Amsterdam'daki dostlarının yanında barınır. Para sıkıntısı, eşler arasında gerilimlere yol açan tek neden değildir. Clara, düşünce ve görüşlerinde büyük ölçüde Rilke'nin etkisi altında kalmıştır. Bu etki, dostu Paula'nın 1902 başında Clara'ya yazdığı mektupta belirttiği gibi hayli güçlüdür: "Sözlerin fazlasıyla Rilke kokuyor, fazlasıyla ateşli sözler. Acaba eşlerden birinin ötekisi gibi olmasını isteyen, sevgi dedikleri şey midir?"

Bir yıllık evlilikten sonra Rilke ve Clara şunu açıkça görürler ki, burjuva yaşamını örnek alacak bir evlilik yaşamını uzun zaman sürdüremeyeceklerdir; bunda ekonomik, psikolojik ve mesleki nedenlerin aynı derecede önemli pay sahibi olduğu düşünülebilir. En azından Rilke, sanatsal gelişimi için Clara'nın istekleri ve Ruth'un ihtiyaçlarıyla bağdaşmayan bir tür yalnızlığa gereksinim duyduğunu anlamıştır. Dolayısıyla, Richard Muther'in "Resimli Monografiler Dizisi" için Rodin üstüne bir kitap hazırlama önerisini geri çevirmez, bunun için de Paris'e gidecektir. Ağustos sonunda ayrılır Westerwede'den. Oturdukları evi kapatma

---

Bana sorarsanız bir evlilikte söz konusu olan, aradaki tüm sınırları yıkıp devirerek eşler arasında bir an önce bir birlikteliği sağlamak değildir, kanımca iyi bir evlilik eşlerden her birinin ötekini yalnızlığının bekçisi yapması, ona böylece gösterebileceği en büyük güveni göstermesidir.

Emunael von Bodman'a 17 Ağustos 1902 tarihli mektup.

işini Clara'ya bırakarak Paris'in yolunu tutar, bir ev arayıp bulur burada; ekim başında da Clara'yla eve yerleşirler. Daha önce Clara, küçük Ruth'u Oberneuland'daki babaannesiyle anneannesinin yanına bırakmıştır. Her ne kadar eşler bütün hafta boyu kendi işleriyle uğraşıp ancak pazar günleri birbirlerini görürlerse de, Rilke ve Clara Paris'te aynı evde kalırlar. Ama sonradan Roma'da ayrı evlerde oturacaklardır. Aralarındaki ilişki hiçbir vakit tümüyle kopmayıp, birbirlerine yazdıkları mektuplarla zaman zaman çok yoğun şekilde sürdürülse de, birkaç günden fazla bir araya geldikleri seyrek görülür.

Çocukluğunun merkezinde yer alan acı yaşantısını ve terk edilmişlik duygusunun hüznünü Rilke'nin ne çabuk kızına aktardığını, hatta kızından uzak kalmasıyla bu duyguyu nasıl daha da pekiştirdiğini görmek doğrusu ilginçtir. On yaşına kadar kızı Ruth'la bir arada olduğu bütün zaman, topu topu bir buçuk yılı geçmez ve Rilke'nin eşiyle çocuğunu bırakıp gitme kararının doğruluğundan hiçbir vakit ciddi bir kuşkuya kapıldığı olmamıştır. Çocukluk ça-

---

Rilke çocuğuna sevgiyle kucak açabilecek biri olmadığı gibi, bu küçük yaratığa kendisine yönelik bir tehdit gözüyle bakıyordu. 1904 Noel'inde eşini ve çocuğunu gidip gördükten sonra, Noel'i ailesinin yanında geçirmenin, çan seslerini işitmenin, uzakları, çocukluğunu anımsamanın, ortalıktaki sessizliğe katlanmanın, kızı Ruth'un getirdiği yeniliği kavramanın kendisine güç geldiğini, Ruth'un cana yakın, sorgulayan yaklaşımı karşısında tutunabilmenin, sevgiyi oluşturan o gücü, iyi kalpliliği, özveriyi gösterebilmenin üstesinden gelmede zorluk çektiğini yazar Salomé'ye. Çaresizliğin bir simgesi gibi ortada durup durduğunu, dışarıdan kaynaklanan bir huzursuzluğun ortasında belli bir kişi olamadığını, kendi kendisi olmadığını belirtir. "Ruth'un 'küçük sesi' benimle konuşurken, dalgınlık içinde dinledim kendisini, hazırlıklı değildim bu sesi işitmeye, yeterli bir güvenden yoksundum... Bu çocuk elleri nasıl da toprağı kazıp içinden bir kişiyi çekip çıkarıyor dışarı, süzüyor, gözden geçiriyor; ah, sanırım, beni tümüyle değersiz buluyor olmalı bu eller," diye yazar.

Lou Andreas - Salome'ye 7 Ocak 1905 tarihli mektup.

ğından çıkan Ruth'la mektuplaşıp ona kitaplar yolladığı, onun eğitimiyle ilgilendiği ileriki yıllarda ise, baba olmakta pek zorlanmamıştır Rilke. Çocuğuna karşı bilinçli olarak kötü niyetli davrandığı söylenemez. Kızıyla gereken ilişkiyi kuramayışı ve kızına düpedüz yabancı biri gibi davranışı, Rilke'yi üzmüştür her zaman.

3

Rilke 28 Ağustos'ta, Prag'dan tanıdığı yazar Arthur Holitscher'in tavsiyesine uyarak Paris'e geldi ve Jardin du Luxembourg yakınındaki öğrenci semtinde bir oda tuttu. Paris'te ilk kaldığı ev, Toullier Caddesi, No: 11'de, yani "Malte Laurids Brigge'nin Notları"nın başında yer alan adreste bulunuyordu. Paris'te geçirdiği ilk günler Louvre'u, Notre Dame'ı, Musée du Louxembourg'u ve Pantheon'u gezip gördü. 1 Eylül'de atölyesine gidip ziyaret etti Auguste Rodin'i. Rodin, Rilke'yi ertesi gün için Meudon banliyösündeki villasına davet etti. Belli ki o zamana kadar ismini hiç işitmediği, kitaplarını okuyacak durumda olmadığı bu genç yazardan altmış iki yaşındaki heykeltıraş Rodin hoşlanmıştı. Clara'ya yazıp o haftalarda Rodin'le hemen her günkü buluşmalarını anlattığı mektupları, Rilke'nin Rodin'e duyduğu hayranlıkla dolup taşar. Alman dilli şair Rilke, Fransız heykeltıraşı örnek almak ister kendine.

Rodin gibi Rilke de son yıllarda koşulların kendisini "sıradan çalışmalara" zorladığı duygusu içindeydi. Ama geçim derdiyle kalkıp Paris'e gelişinin zahmeti ve eziyetini burada Rodin'le karşılaşması bol bol gidermişti. Paris'e gelişinden daha birkaç gün sonra Rodin'in yanında kendini öylesine güven içinde hissetti ki, bir sanatçı olarak nasıl yaşaması gerektiğini açıkça Rodin'e sormaktan çekinmedi.

Rodin ise şöyle yanıtladı bu soruyu: "*Le faut travailler, rien que travailler. Et l faut avoir patience*" Çalışmak, yalnızca çalışmak ve sabretmek. Rodin'in sözleri de Rilke'nin sanatsal amentüsü oldu. Sürekli Rodin gibi yaşamanın asla üstesinden gelemese de, inandığı şeyin doğruluğundan hiç kuşkuya düşmedi. "İyi iş çıkarmak" Rilke için "kendisiyle ve dünyayla uyum içinde olmak" anlamını taşıdı her zaman. Daha Paris'te kolları sıvadı. Rodin Ustanın atölyesinde bulunmayıp onu çalışırken izleyemediği zamanlar, en çok Boticelli'nin, Leonardo'nun ve antikçağ sanatçılarının yapıtlarıyla büyülendiği Louvre'u geziyor ya da Bibliothéque Natinole'ın yolunu tutuyordu. Burada modern Fransız yazarlarını, örneğin Geffroy'u, Baudelaire'i, Flaubert'i ve Concourt Kardeşleri okuyor, ortaçağ katedrallerinin röprodüksiyonlarını büyük bir titizlikle inceliyor, Sire Jean Froissart'ın "Malte Laurids Brigge'nin Notları"ndaki tarihi kişiler için önemli bir kaynak oluşturan "Chroniques"ini okuyordu. Öte yandan, düzenli bir şekilde Grimm Kardeşlerin Almanca sözlüğü(*) üzerinde çalışıyor ve dilsel mücevherler keşfetmek amacıyla değil, sözcüklerin çokanlamlılığından yararlanmayı öğrenmek

Rodin'in Meudon'daki atölyesi.

(*) *Almanca Sözlük*: Alman dilindeki bütün sözcüklerin bir araya toplanmasına yönelik olarak Jacob (1785-1863) ve Wilhelm (1786-1859) Grimm tarafından başlatılan girişim. 16 cilt olarak planlanıp ilk cildi 1854'te hazırlanan sözlük 1960 yılında tamamlandı.

ve anlambilimsel yönden daha titiz ve özenli yazılar kaleme almak için bu çalışmayı yapıyordu. İleriki yıllarda saptayacağı sanatsal amaç, dile getirilebilen'in sınırındaki tasarım ve düşünceleri dil yoluyla açığa vurabilme amacı hem kusursuz cümle kuruluşuna, hem olabildiğince kapsamlı bir sözcük hazinesine gereksinim gösteriyordu. Rilke'nin kendisi, yapıtları üzerinde Rodin'in çok büyük etkisi olduğunu söyler. Gerçekte Fransız heykeltıraşta varlığından söz ettiği özelliklerin, daha "Floransa Günlüğü"nden bu yana Rilke'nin sanat kuramında yer aldığını görmekteyiz: Sanatın belli bir amaçtan bağımsızlığı ve sanatçı için en önemli, duygu ve hayal gücünden de önemli şeyin titizlikle gözlem yapmak olduğu görüşüdür bu. Ayrıca, Rilke'nin yalnızlık içinde yaşayan bir insan olarak gördüğü ilk sanatçı Rodin değildir. Rodin'den önce Michelangelo'nun, Ivanov'un ve Tolstoy'un da "yalnız" sanatçılardan olduğunu görmüş ve ileride de Baudelaire'in, Cézanne'ın ve van Gogh'un yalnızlık içinde yaşayan büyük sanatçılar içinde yer aldığını görecektir. Ne var ki, Rodin'e, daha önce izlemeye koyulduğu yolda bir hayli ilerleyebilmesi için gerekli motivasyonu kendisine sağlayan bir baba figürü gözüyle baktığını düşünebiliriz.

Ekim başında Clara Paris'e gelir. Rilke ve eşi rue de l'Epée'deki bir eve taşınır. Kesinlikle niyet etmişlerdir, o

Asıl yapılacak olan düşlemek, niyet etmek ve heves etmekle kalmayıp her şeyi her zaman zorla nesnelere dönüştürmektir. Rodin'in yaptığı gibi tıpkı. Neydi Rodin'i başarıya ulaştıran? Başkalarınca alkışlanması değil. Dostlarının sayısı fazla denemezdi Rodin'in ve söylediğine göre aforoz edilenler listesinde bulunuyordu. Ama yapıtları duruyordu ortada, bu da önemi göz ardı edilemeyecek kadar büyük, harikulâde bir gerçek oluşturuyordu. Rodin, gereksindiği mekânı ve hak hukuku bu yapıtlarla sağladı. Yapıtları arasında ne zaman dolaşsa, bunlardan gençlik, güven ve yeni çalışma hevesi akıp geldi kendisine. Doğru yoldan sapması olanaksızdı. Yapıtları büyük bir melek gibi yanı başında duruyor ve koruyordu kendisini.

9 Eylül 1902'de Clara Rilke'ye yazılan mektup.

zamana kadar yapmadıkları şekilde çalışmaya verecekler-dir kendilerini. Rilke Jacob Wassermann'ın, Siegfried Trebitsch'in, Karin Michaëlis'in, Richard Muther'in ve daha başka yazarların yeni çıkan kitaplarını okuyuculara tanıtacak eleştiri yazıları kaleme alır, Axel Juncker'in yayınevinde zaman zaman editörlük yapar, Paris'te yaşayan İspanyol ressam Ignacio Zuloaga, ayrıca yine Paris'te yaşayan Norveçli yazar Bojer ve karısıyla ilişki kurar. Bojer ailesiyle tanışmasını, Rilke'nin eylül ayından başlayarak, kısa sürede kendisi için çok özel nitelik kazanacak bir mektuplaşmayı sürdürdüğü Ellen Key sağlamıştır. Kasımda Rilke Rodin monografisini yazmaya koyulur.

Her ne kadar sipariş üzere yaptığı bu gibi çalışmalar giderek kendisini sıkmaya başlarsa da, dergilere yazdığı yazılar, kitap eleştirileri, ayrıca kaleme aldığı iki monografi yine de sanat yolundaki çıraklık yıllarında eleştirmen ve yorumcu olarak çalışmalara içten yakınlık duyduğunu ortaya koyar. Daha 1903 Martında, Worpswede'li ressamlar üstüne hazırladığı monografiden yalnızca bir ay sonra çıkan "Auguste Rodin"(*) monografisi, sanat tarihi kapsamına girecek bir inceleme değil, birinin bir yontu ustasına

Auguste Rodin'i betimleyen bir karikatür.

(*) "*Auguste Rodin*" monografisi, Rilke'nin ek konuşmasını da içeren haliyle, Kâmuran Şipal'in çevirisiyle Cem Yayınevi tarafından 2002 yılında, aynı adla yayınlanmıştır. (Ed.N.)

kişisel inancını dile getirdiği yapıttır. 1907'deki üçüncü baskısından başlayarak monografi, "Auguste Rodin, İkinci Bölüm" başlığını taşıyan bir konuşmayla birlikte çıkar. Rilke'nin 1905'te Dresden ve Prag'da Rodin üstüne yaptığı ve insan Rodin'i monografisinin merkezine yerleştirdiği bir konuşmadır bu.

Rilke'nin dişini tırnağına takarak uğraşıp didinmesine karşın, ne kendisinin, ne Clara'nın maddi sıkıntısında pek bir rahatlama görülmez. Rodin monografisi için aldığı bütün telif ücreti 150 Mark kadardır, bu da onlara yaklaşık bir ay yetecek paradır ancak. Eldeki para Noel'de kalkıp Oberneuland'a gitmelerine bile izin vermez. Dolayısıyla, Rilke ve Clara yeni yılı ister istemez Paris'te geçirirler. Rilke bitkin durumda hisseder kendini, durup durup gribe yakalanmaktan kurtulamaz, kentteki havaya artık pek katlanabilecek durumda değildir. "Sevgili Tanrı Üstüne" kitabını hayranlıkla karşılayıp, ismini İsveçli okuyuculara duyurmaya çalışan Ellen Key'in kendisine kucak açması Rilke'yi biraz yüreklendirir, ama bu dostluğun ileride ona yeni olanakların yolunu açıp açmayacağını kestirebilmekten henüz uzaktır. Bir başka kişiyle mektuplaş-

Ellen Key

"... olduğum gibi olmak, yaşamam için önüme konan yaşamı yaşamak, başka kimsenin üstesinden gelemediği gibi sesimi duyurmak, gönlümden açması istenmiş çiçekleri açmak; işte yapmayı istediğim şey - bu da bir büyüklenme sayılmaz sanırım."

Ellen Key'e 3 Nisan 1903 tarihli mektup.

ması da, ansızın Rilke'yi alışık olmadığı bir rolü üstlenmeye yöneltir. Bu da bir danışmanlık rolüdür. Yılın başında Viyana-Neustadt'taki askerî akademide okuyan Xaver Kappus adındaki bir öğrenci Rilke'ye başvurarak yazdığı birkaç şiir konusunda görüş belirtmesini rica eder. Verdiği yanıtta Rilke, hiç vakit kaybetmeden sorunun özüne inerek şöyle der:

"Tek çıkar yol gözlerinizi kendi içinize çevirmenizdir. Size yazmanızı buyuran nedeni araştırıp ele geçirmeye bakınız. Yüreğinizin ta en dip köşesinde kök salıp salmadığını araştırınız bu nedenin. Yazmanız diyelim yasaklandı, ölür müydünüz. Özellikle şunu yapın: Gecelerinizin en kuytu saatlerinde kendinize şu soruyu yöneltin: İlle de yazmam gerekiyor mu? Deşin içinizi, derinlerde bir yanıt ele geçirmeye bakın. Ve bu yanıt onaylayıcı nitelik taşıyorsa... o zaman bu zorunluğa göre kurun yaşamınızı; en sudan, en değersiz saatine varıncaya dek yaşamınızı bu içsel dürtünün simgesi ve kanıtı yapın."

Rilke ile Xaver Kappus arasındaki mektuplaşma arada uzun süreli kesilmelerle beş yılı aşkın bir zaman sürdürülür. Kendisinden sekiz yaş küçük Kappus'a yazdığı mektuplarda, yavaş yavaş bütün yaşam görüşünü açığa vurur Rilke. Zaman zaman onun bu mektupları yalnız Kappus'a yardım amacıyla değil, kendi görüş ve düşüncelerinin doğruluğundan bir kez daha emin olmak için yazdığı izlenimine kapılmamak elde değildir. Rilke'nin ölümünden sonra "Genç Bir Şaire Mektuplar" ismiyle yayınlanan mektuplar boyuna yeniden basılmış, ayrıca pek çok yabancı dile çevirileri yapılmıştır.

(*) "*Genç Bir Şaire Mektuplar*", Kâmuran Şipal'in çevirisiyle Cem Yayınevi tarafından 2001 yılında yayınlanmıştır. (Ed.N.)

1903 Mart'ında depresif ve bitkin durumdaki Rilke, telaş ve tedirginlik kenti Paris'ten ayrılıp İtalya'nın yolunu tutar. Viareggio'da daha önce olduğu gibi yine karı-koca Malfattilerin yanında kalır, ancak ev değişmiştir bu kez, 1897'de kaldığı ev değildir. Viareggio sahilinde çatısı saman kaplı küçük bir kulübe kiralar ve sonraki haftalarda üç şeyle ilgilenir: Okur, yazar ve denizde yüzer. Viareggio'ya gelmiş başka konuklarla konuşup görüşmeyi düşünmez, hatta kendisini görmek için Arco'dan gelmek isteyen annesinin isteğini geri çevirir. Böylece çalışması için gereken en olumlu koşulları yaratmaya çalışır ve bu davranışının karşılığını da görür: Nisan ortasında tek bir hafta içinde "Dualar Kitabı"nın üçüncü bölümü "Von der Armut und Tode - Yoksulluk ve Ölüm Üzerine"(*) yazılır. Önceki iki bölümde olduğu gibi üçüncü bölümde de panteist düşüncelerin, kültür ve din konusuna yönelik eleştirel ögelerin yer aldığı görülür. Ne var ki, yıllardır Rilke'nin kafasını kurcalasa da şimdiye kadar yapıtlarında dile getirilmemiş olan kendi ölümüne ilişkin düşüncelere, kentlerin yaşam düşmanlığına karşı polemiklere ve Tanrıya yakınlık olarak yoksulluk görüşü gibi bazı yeni temalara da yer verilir bu bölümde.

"Dualar Kitabı"ndaki "Yoksullar", kentteki toplulukların dışına itilmiş kimselerdir. Rilke bunları ilk kez Paris'te görüyor olmasa da, ilk kez Paris'te algıladığı anlaşılmaktadır.

Kendi yoksullaşma korkusunun rahat bir soluk aldırmadığı Rilke, "Yoksulluk ve Ölüm Üzerine" bölümünün sonunda yoksullar karşısına Ermiş Franz von Assisi'nin ideal kişiliğini çıkarır ve Tanrıya yaklaşmasında başlıca nede-

(*) "*Dualar Kitabı*", Yüksel Pazarkaya'nın çevirisiyle Cem Yayınevi'nde, metnin aslına sadık kalınarak üç kitap olarak yayınlandı: *Keşiş Yaşamı Üzerine* (2007), *Hac Üzerine* (2008), *Yoksulluk ve Ölüm Üzerine* (2008). (Ed. N.)

nin maddî değerlere sırt çevirmesi olduğunu belirtir. Böyle bir karşılaştırmanın arka planında, maddî değerler peşinde koşmanın yaşamın önemli sorunlarına yoğunlaşmaktan insanı alıkoyacağı düşüncesi yatar, bu önemli sorunlar da Rilke için manevî alanda yer almaktadır.

4

Rilke'nin Viareggio'da topladığı güç uzun zaman dayanacak gibi değildir. Paris'e dönmesiyle grip nöbetlerinin tepesine binmesi bir olur, ayrıca eski depresyonları da yeniden depreşir. Çaresizlik içinde, iki yılı aşkın süreden bu yana ilk kez Lou Andreas-Solomé'ye başvurur. O sıra adresini bilmediğinden, yazdığı mektubu Lou'nun dostu Bayan Johanna Niema'nın eliyle kendisine yollar. Lou'yla yeniden görüşüp konuşmak istemektedir. Ne var ki, Lou, bu isteğini yerine getirmeye yanaşmaz, ilkin Rilke'yle mektup yoluyla bağlantı kurmayı yeğler. Temmuz ve ağustos aylarında Rilke kaleme aldığı on uzun mektupla Lou'ya içinde yaşadığı güç durumu anlatır, Lou da bundan böyle Rilke'nin ölümüne kadar sürdüreceği bir şeyi yapar, değerlendirmeleri, tavsiyeleri ve teselli edici sözleriyle huzursuzluk içindeki Rilke'ye belki de hayatındaki biricik, sağlam nirengi noktasını sunar.

Paris'in benim için askeri okul gibi bir yaşantı oluşturduğunu söylemek istiyorum sana, sevgili Lou. Nasıl o zaman korkuyla karışık büyük şaşkınlık gelip üzerime çullanmışsa, şimdi de bulunduğum dile gelmez bir kafa karışıklığı içinde özellikle yaşam denilen şeyin ne olduğu konusunda bir dehşet duygusu çullanıyor üzerime. Askeri okulda öbür çocuklar arasında yalnızlık içinde yaşayıp gidiyordum. Şimdi ise buradaki insanlar arasında bir başımayım, karşıma çıkan her şey benden yüz çeviriyor sürekli; gelip geçen arabalar benim içimden gelip geçiyor, ordan oraya seğirten insanlar etrafımdan dolanayım demeyerek, sanki içinde pis suların biriktiği yolun bozuk bir yeriymişim gibi bir küçümsemeyle koşup geçiyorlar üzerimden.

18 Temmuz 1903'te Lou-Andreas Salomé'ye yazılan mektup.

Yaptığı evlilik yürümemiştir, hayatla başa çıkamadığı, çalışmalarında bir ilerleme kaydedemediği, günlük yaşamın altından kalkamadığı duygusu içinde yaşar Rilke, hatta otobüse binip bir yere gidişi bile travmatik bir yaşantıya dönüşür. "Otobüsler benim beceriksizliğime göre değil." Kendinden aşırı ölçüde çok şey isteme huyu ve kendini acımasızca sigaya çekme eğilimi yaşamı zehir eder kendisine. Gerek Rilke'nin, gerek Clara'nın bir çıkar yol bulmaya yönelik çabaları sonuç vermez. Temmuz başında Worpswede'ye dönüp, Vogeler ailesinin yanında kalırlar. Ama Worpswede'dekilere bu arada çoktan yabancılaşmıştır Rilke. Ağustos ayında Vogeler'in ikinci kızının dünyaya gelişi, Rilke ve Clara'yı Oberneuland'a gidip kayınpederle kayınvalidenin yanında barınmak zorunda bırakır. Burada hâlâ ailesini geçindiremediği suçlamasıyla karşılaşır Rilke, damar sertliğinden rahatsız olan ve sık sık öfke nöbetlerine kapılan kayınpederle bir çatı altında yaşamak kolay olmaz. Rilke ve Clara kalkıp Marienbad'a giderler, burada Rilke'nin babasını gördükten sonra ilkin Venedik'in, ardından Floransa'nın yolunu tutar, eylül ayında da Roma'ya gelirler. Clara, Strohl-Fern Villası'nda bir atölyeye yerleşir, Rilke ise kasım

Rainer Maria ve Clara Rilke-Westhoff, 1903 sonunda, Roma'da.

sonuna kadar Via del Campidoglio 5'te kalır, daha sonra da Villa Strohl-Fern'in parkında sanatsal çalışma mekânına taşınır. Roma'da Paris'teki kadar korkuların kıskacında yaşamasa da, yine rahat hissetmez kendini. Havadan, kentin müzemsi karakterinden, bir türlü düzelmeyen sağlık durumundan yakınır. Yapmaya niyetlendiği çalışmalarda bir ilerleme görülmez. Her ne kadar yeni yılın başında "Fahişe Mezarları", "Orpheus", "Eurydike. Hermes" ve "Afrodit'in Doğumu" gibi sonradan "Yeni Şiirler"in arkasına koyacağı üç büyük şiir yazmayı başarır ve 8 Şubat'ta "Malte Laurids Brigge'nin Notları"nı kaleme almaya koyulursa da, bunların tümü birkaç şiirle birkaç sayfalık düzyazıdan oluşur. Kente gelişinden kısa süre sonra iç dünyasında Roma'dan kopmuştur. Çalışmaya götürecek yolu, hele annesinin kendisini görmek için Roma'ya gelmesinden sonra burada ele geçiremeyeceğini anlar. Paris'e gider aklı, o sırada Japonya'yla savaş durumundaki Rusya'yı düşünür. Danca diline ait bir gramer kitabı satın alır, Jens Peter Jacobsen üstüne bir kitap hazırlamayı tasarlamaktadır. Bir yandan da Sören Kierkegaard'ı okur. İlk kez Jacobsen'i okuduğundan bu yana duyduğu Danimarka'yı görüp tanıma isteği yeniden canlanır içinde. Ellen Key'le dostluğu sayesinde bu yoldaki planlarını somutlaştırma olanağına kavuşur. Ellen Key, nisan ayında Göteborg ve Lund'da kendisine hayranlık duyduğu Rilke üstüne konuşmalar yapar ve onun İsveç'e davet edilmesini sağlar. Rilke bir kez daha tası tarağı toplar ve 1904 Haziranında Kuzey'in yolunu tutar. Roma'dan yollayıp davet için Ellen Key'e teşekkür ettiği mektupta şöyle yazar: "Bana öyle geliyor ki, bu davet hayatımda bir dönüm noktasını ve pek çok iyi şeyin başlangıcını oluşturacak!"

"Gözler İşini Yaptı..."

24 Haziran 1904'te fırtınalı bir vapur yolculuğundan sonra Kopenhag'a gelir Rilke. Burada Yontu Müzesi'ni (Glyptothek) gezip gördükten sonra da Borgeby-Gard'da Hanna Larsson ile ressam Ernst Norlind'in konukları olacağı İsveç'e geçer. Biraz dinlenip kendine gelir burada, geride kalan ayların yorgunluk ve sıkıntılarını üzerinden atar. Yaşadığı yeni çevrenin, Norlind bir gezi için Rusya'ya gittikten sonra da yalnızlığın keyfini çıkarır. Bol bol gezip dolaşır, büyük bir merakla Borgeby-Gard'ın tarihini inceler, Jacobsen'i ve Hermann Bang'ı kendi dillerinden okur, Sören Kierkegaard'ın nişanlısına yazdığı mektupları Almanca'ya çevirir. Ağustos sonunda nihayet Ellen Key'le bir araya gelir; Elen Key'in çocuğun kişiliğine karşı anne ve babaları saygı duymaya çağıran 1900'de yayınlanmış dava kitabı "Çocuğun Yüzyılı"nı 1902'de "Bremen Günlük Gazetesi"nde okuyuculara tanıtmıştır.

Yine ağustos sonunda Clara birkaç haftalığına İsveç'e gelir. Bir hafta gibi bir süre Borgeby'de kalan Ellen Key'le birlikte yola koyulup Furuborg'a gider, burada Ellen Key'in dostlarıyla buluşurlar. Ardından Rilke çifti Kopenhag'a döner. Kopenhag'ta Rilke yazar Georg Brandes ve Karin Michaelis'le tanışır. Sağlık yönünden hâlâ kendisini pek iyi hissetmemektedir; dolayısıyla, bir doktora gidip muayene olur. Kansızlık, dolaşım bozukluğu ve bitkinlikten oluşan tanı fazla moral bozucu sayılmasa da, neden Rilke'nin İsveç'te bir sürü plan kurup -Jacobsen üstüne bir kitap hazırlamak, bunun için gerekli inceleme ve araştırmaları yap-

mak, gezilere çıkmak söz konusu planlar arasındadır- birkaç şiir dışında pek bir şey yaratıp ortaya koyamadığını biraz açıklar bize. Ayrıca İsveç'te "Sancaktar"ı ele alıp yeniden gözden geçirir. Yapıtın İsveç'te kotarılan ikinci versiyonu 1904 sonbaharında "Deutsche Arbeit" dergisinde "Sancaktar Otto Rilke'nin Aşk ve Ölüm Tarzı" ismiyle yayınlanır. Ancak 1906 ilkbaharında bir üçüncü kez gözden geçirildikten sonradır ki yapıt son şeklini alır ve ismi "Sancaktar Christoph Rilke'nin Aşk ve Ölüm Tarzı" olarak değiştirilir. Bunun gibi "Beyaz Prenses"i de yine İsveç'te gözden geçirir Rilke; nihayet nisan ayında Roma'da kaleme alınan "Malte Laurids Brigge'nin Notları"nın başlangıç bölümünü ele alıp temize çekilmiş bir manüskrisini hazırlar. Ne var ki, sonradan bu bölümü yine beğenmeyip değiştirecektir.

Sağlık nedenleri dışında tümüyle yeni bir konuyla ilgilenişi, Rilke'yi sanatsal çalışmalardan uzak tutar. Ekim başından beri, Ellen Key aracılığıyla tanıdığı James ve Lizzie Gibson'ların konuğudur. Serbest çalışan mühendis Gibson, aynı zamanda Göteborg'taki "Högre Samskola"nın hamisidir. "Högre Samskola" bazı özel kişilerin girişimiyle hayata geçirilen, yüzyıl başında eğitim alanındaki reform hareketlerinde savunulan değişik önerilerin pratikte denendiği bir okul girişimidir. Samskola'nın amacı, öğrencilere yeteneklerini dış müdahalelerden uzak, özgürce geliştirme olanağını sağlamaktır. Askerî okuldaki öğrenimi sırasında pek çok acı çekmiş Rilke, bu yenilikçi okula doğal olarak büyük bir hayranlık duyar. Okul salonlarını dolduran 200 kadar dinleyici önünde kendi yapıtlarından okur, bir yazı kaleme alarak okulla güdülen amaçların propagandasını yapar, hatta kafasında Clara ile Kuzey Almanya'da da bir Samskola kurma planını yaşatır bir süre. Ne var ki, sosyal projelerin hayata geçirilmesi için gereken uzun so-

lukluluk Rilke'de yoktur, dolayısıyla Samskola gibi bir okul kurma niyeti planlama aşamasından öteye geçemez.

Samskola davasında olduğu gibi angaje bir davranış, Rilke'nin yaşamında bir istisna olarak kalmıştır. Her ne kadar Rilke zaman zaman toplumsal sorunlarda görüşünü belirtmekten geri durmamışsa da, bunun için sorunun insan olarak kendisini ilgilendirmesi, sorunu kendi varlığında duyumsaması gerekmiştir. Örneğin, 1901 başında "Zukunft" dergisinin yayınlayıcısı Maximilian Harden'e açık bir mektup yazarak kendi çocuğunu öldüren bir kadını savunmuşsa, bunu, kadının dürüst şekilde yargılandığı kanısında olmadığı için yapmıştır. Yaklaşık yine aynı tarihlerde ceza yasasının eşcinsellerle ilgili 175 nolu paragrafının daha özgürlükçü bir açıdan düzenlenmesini sağlama amacına yönelik bir dilekçeye imza koymuştur. Dehmel'in, Hauptmann'ın, Liliencron'un ve Schnitzler'in de imzaladığı bir dilekçedir bu. İsveç'ten döndükten sonra kendisine okullarda din dersinin kaldırılması amacıyla düzenlenen bir anket formu yollanmış, ankette güdülen amacı da kesinlikle destekleyen Rilke, resmî din dersinin okullardan kaldırıldığı Samskola'yı da buna örnek göstermiştir. Görüş belirttiği diğer bazı siyasal konularda insan ve sanatçı olarak katılımının belirlediği sınırın dışına çıkmanın, tarihsel ve politik bağlantılarını göz önünde tutup konu üzerinde düşünmenin kendisine alabildiğine yabancı bir davranış biçimi olduğunu görmekteyiz. Dr. Julius Moses'in 1907'de çıkan "Yahudi Sorununun Çözümü" isimli kitabı için kaleme aldığı bir yazı her ne kadar kendisini bir Yahudi düşmanı olarak karalamayı haklı göstermese de, Rilke'nin bu konuya ilişkin düşüncelerinde tuhaf bir belirsizlik sezilir, sorunu politikadan ayırıp ruhsal-dinsel bir alana kaydırdığı görülür. 1914'teki genel savaş coşkusuna kapılmak-

tan kendini alamayan Rilke, kaleme aldığı "Beş Şarkı" ile Savaş Tanrısı'na lirik övgüler düzse de, başka Alman yazar ve düşünürlerinde pek rastlanılmayacak gibi davranıp, daha birkaç hafta sonra yine aklını başına toplaması karşısında onun bu davranışını belki bağışlayabiliriz. Savaş bitiminde Rilke, Münih'teki cumhuriyeti savunan ileri görüşteki kişilere bir süre sempatiyle yaklaşır. Nihayet 1926 Ocak ve Şubatında Benito Mussolini için Düşeş Aurelia Gallarati-Scotti'ye söylediği sıcak sözler, Rilke'nin insanların atası gibi davranan görünürde güçlü kişilerin telkinlerine ömür boyu açık olduğunu gösterir. Rilke, politikanın uzağında bir insandır. Onun başlıca işi sanattır, politika ikincil önem taşır kendisi için.

2

1904 Aralığında Kopenhag'a giden Rilke, burada Danimarkalı ressam J. Suen Hammershöj'ü ziyaret eder. 9 Aralık'ta, ileride İsveç gibi artık pek uğramayacağı Kopenhag'tan ayrılır. Kışı eşi ve kızıyla Oberneuland'da, İsveç'te güç bela yeniden kazandığı iyimserliği çok geçmeden yok edecek bir çevrede geçirir. Grip atakları ve sürüp giden bir diş tedavisi sıkıntıya sokar Rilke'yi, keyfini kaçırır. Bütün bunlardan daha çok, ileride maddî durumla nasıl baş edeceği sorunu kendisini tasalandırır. Açık açık sorar dostu James Gibson'a: "Bizimle ilgilenecek, bize el uzatacak varlıklı birini biliyor musun? Örneğin, 'Beyaz Prenses' manüskrisini ve ileride yazacaklarımın manüskrilerini satın alacak birini?" Derken ilkbaharda Ellen Key, Prag'da Rilke üstüne yaptığı bir konuşmaya karşılık aldığı ücreti kendisine yollar. Ama Rilke bu parayı geçimleri için harcamaz ya da gerektiğinde kullanılmak üzere bir kenara kaldırmaz;

aslında hasta falan değilken eşi Clara'yla Dresden'e gidip Avrupa'nın en pahalı kür yerlerinden "Weisser Hirsch" sağlık yurdunda altı hafta kalır bu parayla. Ama paranın böyle bir şey için elden çıkarılması bir yerde yararlı olur. Çünkü sanatoryumda Kontes Luise von Schwerin'le tanışır Rilke; kontes de onu bir dizi varlıklı ve nüfuzlu kişiyle bir araya getirir ve bunların aracılığıyla Rilke maddî varlık sahibi, kültürel etkinliklere yakından ilgi gösteren, çokluk soylu kadın ve erkek hamilerle tanışır. Avrupa'nın en güzel köşelerinin birkaçındaki saray ve köşklere sayısız davetleri, ayrıca ölümünden sonra kibar bir asalak olarak yaptığı ünü bu kişilere borçludur. Ne var ki, soylu kadın ve erkek dostlarla ilişkilerinde işin maddî yönü ikincil bir rol oynamaktan öteye gitmez. Azla yetinen, özellikle vejetaryen gibi beslenip, maddî zenginliğe pek değer vermeyen Rilke, kendisini evlerine davet edenler için fazla masrafa mal olmayan bir konuktur. Konuk sahipleri, onun için harcayacakları parayı kolaylıkla sineye çekebilir. Kaldı ki, bir zorunluluktan değil, kendisine sempati duydukları için Rilke'yi saraylarında, köşklerinde konuk olmaya çağırırlar ve davranışlarının karşılığını da görürler: Bu da, "Dualar Kitabı"nın, "İmgeler Kitabı"nın, "Sancaktar"ın ve "Yeni Şiirler"in yayınlanmasından sonra giderek ünü artan, görgü kurallarını çok iyi bilen, hoşa gider özellikleri seyrek kişilerde rastlanacak gibi şahsında birleştirmiş, duyarlı, zeki

---

Bütün bu dinlenmeye ayrılan zamanlar, orman ve denizde geçirilen bütün bu günler ve bütün bunlara ilişkin düşünceler, bu ormanla, bu denizle, onun insanı tutup taşıyan bakışında yaşanan anlatılmaz dinlenceyle, onun (Rodin'in) sağlık ve güven duygusuyla kıyaslandığında ne anlam taşır. Onun yanında çağıl çağıl güçler akıp duruyor insanın içine, şimdiye kadar hiç bilmediğim bir yaşam kıvancı, bir yaşam gücü gelip buluyor beni. Rodin, insan için eşsiz bir örnek.

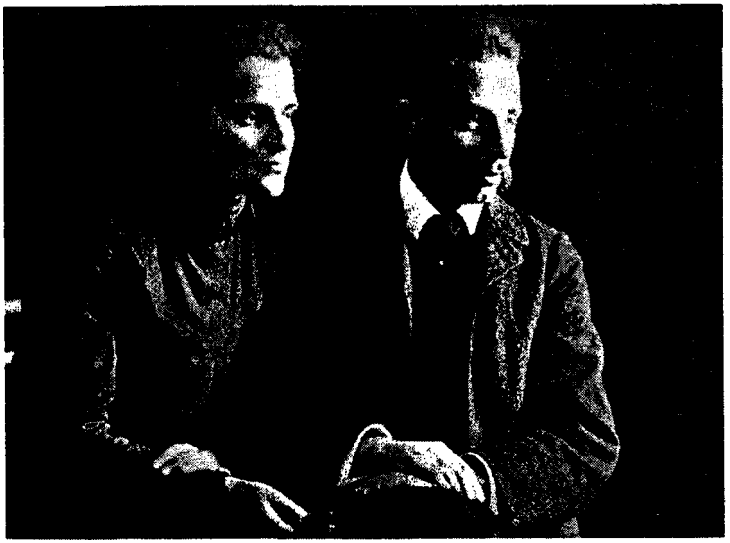
Clara Rilke-Westhoff'a 20 Eylül 1905 tarihli mektup.

ve paylaşımcı birinin konukları oluşudur. Ve zaman zaman kısa süre lüks bir yaşam sürdüğü için Rilke'yi eleştirenlerin, Paris'in Touillier Sokağı'ndaki o sefil evde olduğu gibi, saraylarda, köşklerde de manevî özgürlüğünden asla ödün vermeyişini düşünerek onu bir bakıma bağışlamaları gerekir.

1905 ilkbaharında Rilke öğrenim konusundaki tasarılarını gerçekleştirmek üzere son bir denemede daha bulunur. Berlin Üniversitesi'nde Georg Simmel'in derslerini dinler, ama üç hafta gibi bir zaman sonra, yaşadığı günlerde akademik bir öğrenimin kendisini ileriye götürecek bir yol olmadığını anlar, tasarladığı öğrenimi fazla düşünmeden bir sonraki kışa erteler. Haziranda Lou Andreas-Salomé'yi dört buçuk yıllık bir ayrılığın ardından ilk kez yeniden görür. Lou, kocasıyla Göttingen'e taşınmış, burada oturmaktadır.

Tasarladığı öğrenimi daha sonraki bir zamana erteleme kararı kesinlik kazandıktan sonra, Rilke, bundan böyle Berlin'de kalmak için bir neden görmez. Halberstaat'ta, Kassel'de ve Marburg'da kısa süreler eğleştikten sonra, Kontes Schwerin'in daveti üzerine Lahn kıyısındaki Friedelhausen Şatosu'na gider, yazın kalan bölümünü burada geçirir, zaman zaman Clara da gelip şatoda kalır. Daha ilerisi için de hiç beklenmedik yepyeni bir olanak çıkmıştır Rilke için: Temmuzda Rodin'den bir mektup alır; Rodin kendisini Paris'e davet etmekte, yanında sekreter olarak çalıştırmak istemektedir ve Paris'te yaşayabilmesi için gerekli parayı ona sağlayacaktır. 12 Eylül'de kalkıp Paris'e gider Rilke, ilkin Hôtel du Quai Voltaire'e yerleşir, daha sonra Meudon'da Rodin'in oraya taşınır. Rodin'in yanındaki işine çerçeve oluşturan koşulları başlangıçta çok olumlu bulur. Öğleden önce iki saat çalışıp öncelikle mektup trafiğiyle

ilgilenecek ve karşılığında kendisine ayda 200 Frank verilecektir. Bu da Paris'te bir dereceye kadar rahat yaşayabilmesine yetecek paranın iki katıdır. Öğle sonraları ve akşamları ise serbesttir. Ne var ki, yaptığı işin başta sandığından çok daha büyük bir konsantrasyonu gerektirdiğini görmekte gecikmez; üstelik altından kalkması istenen mektup trafiği hayli yoğundur, ticarî mektupların Fransızca kaleme nasıl alınacağı konusunda da pek deneyim sahibi değildir. Son olarak da, yukarıdan verilecek direktiflere göre sürdürülecek bir sekreterliğe karşı içinden gelen direnişler, Rodin'in hatırı için bile olsa alt edilebilecek gibi değildir. Rodin'e duyduğu yakınlıktan, bazı güçlükleri göğüslemeye hazırdır. Rodin'le eşinin yaptığı gezintilere ve kısa süreli seyahatlere katılmasına engel yoktur, Rodin gelen konuklarını kabul ettiğinde Rilke de yanlarında bulunur çokluk. Bu sayede, aralarında diplomat ve sanatsever

Rilke ve Clara, 1906.

Harry Graf Kessler'in, ressam William Rothenstein'ın, Sidonie Nádherrny ile annesinin, Belçikalı şair Emil Verhaeren'in ve hatta şöylece de olsa Rodin'e modellik yapan George Bernard Shaw'ın yer aldığı pek çok kişiyi tanıma fırsatı bulur. Ama genel olarak Rodin'in yanında çalışması ve içerisine çekilip alındığı sosyal ilişkiler, kendisine çalışma fırsatı vermeyen bir gerilime sürükler Rilke'yi. Ancak, konuşmalar yapmak üzere çıktığı iki ayrı gezide biraz dinlenip kendine gelir. 1905 güzünde Dresden ve Prag'a, 1906 Şubat ve Martında da Eberfeld, Hamburg ve Berlin'e giderek Rodin üzerinde konuşur; yalnızca Berlin'de kendi yapıtlarından da okuma fırsatı çıkar. Bu onun bir Alman izleyici topluluğu önünde ilk kez yaptığı şeydir ve bu topluluk içinde birbiriyle bir iki gün önce tanışan Clara Rilke-Westhoff ile Lou Andreas-Salomé de vardır.

Rilke, ikinci konuşma gezisinde birkaç gün Worpswede'de kaldığı sırada babasının ölmek üzere olduğu haberini alır. Kalkıp Prag'a giderse de, hayattayken rastlayamaz babasına. Gömülmesi için gerekli bütün formaliteleri tamamlar, ayrıca Josef Rilke'nin arzusuna uyarak ölmüş babasının kalbine doktordan bir iğne batırmasını ister, çünkü Josef Rilke kardeşinin gerçekte ölmediğine inanır, kendisinin canlı olarak mezara konacağından korkmaktadır. Rilke, bu yaşantıyı "Malte Laurids Brigge'nin Notları"nda yazıya geçirmiştir. Annesi Sophie'nin katılma gücünü gösteremediği defin töreninden sonra Rilke Berlin'e gider, Mart sonunda da Paris'e döner.

Gerçek babanın kaybını, çok geçmeden idealize baba figürünün kaybı izler. Mayıs başında Rodin, sıradan bir olayı bahane ederek Rilke'yi sekreterlikten süresiz çıkarır. Rodin'e yazılıp yollayıcıları tarafından kendi adresine postalanan iki mektubu, Rilke, Rodin'e danışmadan yanıt-

lamış, Rodin ise bunu katlanılmayacak keyfi bir davranış saymıştır. Rilke, şaşılacak bir bağımsızlık duygusuyla tepki gösterir. Rue Cassette'ki 29 nolu evde kiraladığı bir odaya taşınır; uzun bir mektup yazarak nesnel, ama kesin bir üslupla haksız ve yersiz davranışına Rodin'in dikkatini çeker ve kendi işinde çalışmaya koyulur. "Sancaktar"ı öteki yazılardan ayrı olarak basıma hazırlar. Öte yandan, çok sayıda şiir yazıp ertesi yıl bunları "Yeni Şiirler" içine katar. Babasına ve Rodin'e karşı her zaman üzerinde hissettiği, yaptığı işin doğruluğunu kanıtlama baskısından öyle görülüyor ki yakasını artık kurtarmıştır.

Daha haziran başında "Sancaktar"ın manüskrisini yayıncısı Axel Juncker'e yollar ve sonraki aylarda kitabın dış kompozisyonunu yayıncısıyla konuşup tartışır, sonbaharda da kitap çıkar. "Sancaktar Christoph Rilke'nin Aşk ve Ölüm Tarzı"nın içeriği bir iki cümleyle özetlenebilir: Genç Christoph von Rilke at üzerinde ordunun toplanma yerine gider ve General Sporck tarafından sancaktarlıkla görevlendirilir. Sancaktar, bir aşk gecesiyle sonlanan şölenin ardından, hiç beklenmedik bir anda saldırıya geçen düşman birlikleri üzerine atılır ve savaşırken ölür. Bu şiirsel yapıta, 1663 yılındaki bir dosya notu kaynak oluşturmuştur. Hatta Avusturya İmparatorluğu'nun Heyster Alayı kumandanı Baron Pirovano komutasındaki bir süvari bölüğünde, yukarı Macaristan'ın Zathmar kentinde hizmet ederken 20 Kasım 1660'da ölen bir sancaktar Christoph Rülcke'den söz edilir. Ailesinin soylu bir sülaleden geldiğini kanıtlamaya çalışan amca Jaroslav Rilke'nin eline geçmiş notu, Rilke, kendi dediğine göre 1899'da Berlin-Schmargendorf'ta ilk kez görmüştü. Bu kaynağın sanat potasında değerlendirilişi sırasında Rainer Maria Rilke'nin soylu bir geçmişten geldiğine ilişkin olarak kafasında yaşattığı düşler okuduğu

yazıların anılarıyla, zamana özgü yozlaşma ve Yeni Üslup ögeleri ise, havası yapıtın ileride iki kez gözden geçirilmesinden sonra bile Schmargendorf günlerindeki Rilke'nin ruh durumunu yansıtan aşk itiraflarıyla iç içe geçmiştir.

Yalnızca konusu değil, ritmik bakımdan seçkin bir düzyazıyla kaleme alınışı, "Sancaktar"a geniş bir okuyucu kitlesi için çekici nitelik kazandırmıştır.

Ne var ki, yayıncı Axel Juncker yapıtın ticari bakımdan taşıdığı değeri görememiş, ancak Anton Kippenberg'in 1912'de yeni kurulmuş "İnsel Kitaplığı"nın ilk cildi olarak yayınlaması üzerine "Sancaktar"ın satış rakamları yukarı fırlayarak Rilke'nin yüzünü güldürmüştür: "Sevgili dost, bu iyi kalpli Christoph Rilke'yi nasıl böyle ata bindirip ayağını kestiniz yerden. Kimin aklına gelirdi böyle bir şey." Daha Rilke'nin sağlığında 100.000 adetten çok satmıştı kitap. 1959'da ise satılan kitap sayısı bir milyonu aşmıştı. Bugüne kadar da "Sancaktar", Rilke'nin kuşkusuz en çok okunan yapıtı olma özelliğini korumuştur. Yapıta ideolojik açıdan yaklaşılarak, Birinci Dünya Savaşı'nda genç askerlere ruhsal ve moral güç aşılamaya çok elverişli bir kitap gözüyle bakılması, dolayısıyla yazarın da belli bir ideolojinin hizmetinde gösterilmesi, doğrusu hoşuna gitmemişti Rilke'nin. Çünkü metni savaştan 15 yıl önce yazmış ve bunu yaparken şovenist amaçlar gütmemişti. Okuyucuların "Sancaktar"a gösterdiği sevginin kitabın milliyetçilik akımında oynayacağı rol düşünülerek daha da büyütülmeye çalışılmasını, ayrıca çok sayıdaki seslendirme girişimlerini, Rilke'nin son derece büyük bir kuşkuyla karşıladığını görmekteyiz.

Ancak, Rilke'nin yıllardır yaratmak için uğraşıp durduğu dil, "Sancaktar"daki dil olmaktan uzaktı. Paris'te ilk buluşmadan bu yana, Rilke, gerçeğe uzak düş dünyasına ve

duygular içinde yüzen bir öznelliğe sırt çeviren şiirler yazıyor, bu şiirlerde nesnel dış dünyayı kendisine nirengi noktası yapmaya çalışan bir dil peşinde koşuyordu. 1902 ve 1908 arasında yazılıp, iki şiir kitabı "Yeni Şiirler (1907)" ve "Yeni Şiirlerin Öbür Bölümü (1908)"ünde yayınlanan nesnel şiirlerin belirgin özelliğini, alabildiğine duyarlı bir algılama, varyasyonlardan yana zengin cümle yapısı ve kullanılan sözcüklerin tüm nüanslarından sonuna kadar yararlanma çabası oluşturur. Bu bakımdan Rilke'nin örnek aldığı kişiler Baudlaire ve Flaubert'in yanı sıra Rodin, van Gogh ve Cézanne gibi plastik sanatçılardı. İlgili kişiler yalnızca yapıtlarıyla Rilke'ye örnek olmakla kalmamış, en başta yaşam öyküleri, yaşam biçimleri, kişisel alanda sanat uğruna göğüslenmesi gereken başarısızlıklarıyla da Rilke'yi etkilemiştir. Rilke, sanatçı yaşamıyla burjuva yaşamının birbiriyle bağdaşmayacağına ilişkin deneyimlerinin, yalnızlık içinde yaşayan sanatçılarda doğrulandığını görmüş, bu da onun gerçek sanatçı için kendini sanata adamaktan başka bir seçeneğin söz konusu edilemeyeceği, sanatın sanatçı tarafından ister istemez benimsenmesi gereken bir misyon olduğu inancını güçlendirmiştir.

"Yeni Şiirler"deki temel düşünceyi, Rilke'nin kendisi "nesnel söyleyiş", yaratacağı sanat yapıtıyla empati sağlamak için sanatçının kendisini çekip geriye alması olarak nitelemiştir. Rilke için "korkunçta da ve görünürde salt tiksindiricide" bütün diğer nesneler gibi "var olanı görmek" nesnel söyleyiş kapsamı içinde yer alıyordu. (Clara Rilke-Westhoff'a 19 Ekim 1907 tarihli mektup). Ne var ki, "tiksindiriciyi" ancak "Malte Laurids Brigge'nin Notları"nda çalışmasına konu yaptı Rilke. "Yeni Şiirler"de ise daha başka bir dış gerçekle karşılaşırız. Temaların çoğu edebiyat yoluyla aktarılıp gelir, Kutsal Kitap'tan ya da antik mitolojiden alı-

nır; esin kaynaklarını Rilke'nin müzelerde görüp incelediği sanat yapıtları, yapısal anıtlar ve tarihsel araştırmalar oluşturur.

3

Babasının ölümünün ve Rodin'in işine son vermesinin ardından Rilke'nin içine girdiği, Ellen Key'in biraz düzenli ziyaretlerinin bile sekteye uğratmadığı yoğun çalışma dönemi, 1906 Ağustosunda kısa bir süre kesintiye uğrar. Yanına eşini ve çocuğunu alan Rilke kalkıp Belçika'ya gider, burada hep beraber Furmes'yi, Ypern'i, Oostduinkerle'yi ve Brügge'yi gezip görürler. "Yeni Şiirler"den bir dizi şiiri Flaman kentlerine adar Rilke. Godesberg ve Braunfels'te von der Heydt'in evinde kısa süreler kalır aile, daha sonra Friedelhausen şatosuna giderek eylül ayını burada geçirir. Ardından Rilke ve eşi Berlin'e uzanır. Halensee'de Clara'nın geçici bir atölyeye yerleşmesine yardımcı olan Rilke, kasım sonunda yine buradan ayrılır. Niyeti Capri'ye gitmektir, Alice Faehndrich, kışı Villa Discopoli'de geçirmeye davet etmiştir kendisini. Otuz birinci doğum günü olan 4 Aralık'ta Capri'ye gelir. Bayan Faehndrich dışında üvey annesi "Bayan Nonna" adıyla anılan Rabenau'dan Julie von Nordeck zur Rabenau ve Solms-Laubach'tan yirmi dört yaşındaki Kontes Manon zu Solms-Laubach da kışı geçirmek üzere villada bulunmaktadır. Bayan Faehndrich villanın parkındaki küçük pavyon "Rosenhäusel"i Rilke'nin emrine verir. İlerideki ayları Rilke pavyonda sakin sakin çalışarak geçirir, Manon zu Solms-Laubach'ın eşliğinde uzun yürüyüşler yapar, akşamları da konukları olduğu kişilere kitap okur. Çağdaşları arasında bazılarının çok değer verdiği adadaki renkli yaşam Rilke'nin pek ilgisini çekmez. Her ne

kadar İsveçli hekim Axel Munthe'nin sanat koleksiyonunu gidip görür ve bir ara Maksim Gorki'yi ziyaret ederse de -kafasındaki alçakgönüllü, sabırlı ve inançlı Rus insanı tasarımına pek uymayan Gorki kendisini düş kırıklığına uğratmıştır-, villadaki üç bayanla bir arada olmayı yeterli görür. Ellen Key'in kısa süreli ziyaretleri ve ocak ayında Mısır gezisine çıkmadan önce birkaç günlüğüne villaya uğrayan Clara, Rilke için gereken değişikliği sağlar.

Rilke'nin mektuplarında Capri coğrafyasına ilişkin betimlemeler bazen şiirsel, bazen zevksiz ve sıradan nitelik taşır; ama Capri'de kaldığı zaman yazılmış şiirlerden birkaçı var ki, artık hazırda bekleyen "Yeni Şiirler" içinde rahatlıkla yer alabilir. Diğer bazı şiirlerle birlikte, Rilke, Capri'de "Alkestis", "Die Rosenschale-Gül Vazosu", "Liebes-Lied-Aşk Şarkısı" ve Kontes Luise Schwerin'in 24 Ocak'taki birinci ölüm yıldönümü için "Todes Erfahrung-Ölüm Yaşantısı" şiirlerini yazar. Sonluluğunun bilincine kapılarını kapayan bir yaşamın kusurlu bir taslak oluşturmaktan öteye geçmeyeceği, anlamından soyutlanmış standart sahnelerin oynanmasını sürdürmek olacağı görüşü, Rilke'nin ölüm, dolayısıyla yaşam karşısındaki tutumu için belirleyici nitelik taşır.

Rilke, Alice Faehndrich'in yardımıyla Capri'de Elisabeth Barrett-Browning'in "Sonnets from Portuguese-Portekiz Soneleri"ni çevirir. İngilizcesi o kadar iyi değildir, Alice Faehndrich 44 sonenin tümünü tek tek okur kendisine, anlamlarını göz önünde tutarak her birini çevirir, Rilke de bunları sanatsal bir dile döker. "Elizabeth Barrett-Browning'in Portekiz Soneleri. Çeviren: Rainer Maria Rilke" ismiyle şiirler 1908'de Insel Yayınevi'nde kitap olarak çıkar.

Danimarkalı yazar Carl Larsen'in Insel Yayınevi'nde basılan bir kitabından esinlenen Rilke "Die Fünf Briefe der

Nonne Marianne Alcoforado-Rahibe Marianna Alcoforado'nun Beş Mektubu" üstüne bir deneme kaleme alır. XVII. yy.'ın ikinci yarısında yaşamıştır Rahibe Alcoforado. Sevgilisi tarafından terk edilmiş, aşırı öfke ve hüznün tüm evrelerinden geçerek, sonunda sevilen kişinin üzerinden aşıp giden, bundan böyle onu gereksinmeyen bağımsız bir sevgiye ulaşır. Mektuplarını tek başına çevirip 1913'te yayınlattığı Rahibe Alcoforado, Rilke'nin gözde kişilerinden biridir; sevginin sevenle sevilenin bir arada yaşamasında değil, "birinin, ötekini bir şey olmaya, sonsuz şey olmaya, gücünün yeteceği en son şey olmaya zorlamasında" yattığı inancının doğrulandığını görür Rahibe Alcoforado'da. Denemesinde şöyle yazar: "Bir mutluluğu böylesine derinden duyumsayabilen bu ruh için artık o ölçüye gelmeyecek sınırın aşağısına düşmesi diye bir şeyin sözü edilemez. Çektiği acı akıl alacak gibi değildir, ama duyduğu sevgi büyür, büyür, bu acının ötesine geçer, bundan böyle önüne durulamayacak nitelik kazanır. Ve sonunda Marianna, sevdiğine sevgisiyle ilgili olarak şöyle yazar: '*İçimdeki sevgi, bana nasıl davrandığına bağlı değil artık.*' Rahibe Alcoforado bütün sınavlardan yüzünün akıyla çıkmıştır."

Clara Rilke-Westhoff'un sevgisi, henüz bütün sınavları başarıyla atlatmış sayılmazdı. Eşi Rilke'nin Noel'i kendisi ve kızıyla değil de tek başına Capri'de geçirmek istemesinden düş kırıklığına uğrayacak kadar henüz dünyevî nitelik taşımaktaydı bu sevgi. "Bu konuda Rilke'nin kendisini bekleyen görevler arasında seçime gitmek, en akla yakın ve doğal bir görevden yakayı sıyırmak gibi bir lükse sahip değil" diyen Lou Andreas-Salomé, beklenmedik bir anda Clara'ya arka çıkmıştı. Rilke de Lou'ya duyduğu öfkeyi kendine göre açığa vurmaktan geri kalmadı. 1907'de Lou'ya yazılmış bir mektup elimizde bulunmuyor. Ayrıca, ocak ayında-

ki Mısır gezisine Clara, kocasının iyi dileklerinin eşliğinde, ama tek başına çıkar. Üç ay sonra da tam kararlaştırılan tarihte Napoli'ye gelen Rilke geziden dönen eşi Clara'yı karşılar. Birlikte birkaç hafta daha Capri'de, ardından Napoli ve Roma'da kaldıktan sonra, eşlerin yolları yine ayrılır birbirinden. Mayıs 1907'de Rilke yeniden Paris'tedir.

4

Bu kez Rilke'nin Paris'e alışması bir iki günü geçmez. Yine Rue Cassette 29 numarada kalır, kahvaltı için de ayda 80 Frank öder. Manet, van Gogh, Maillol, Berthe Morisot, Chardin, Fragonard gibi ressamlarla ilgilenir; sonra "Yeni Şiirler", "Malte Laurids Brigge'nin Notları" ve Rodin konuşması üzerinde yoğun çalışmalarını sürdürür. 1903'te yazılmış monografinin "İkinci Bölümü"ne almak üzere Rodin konuşmasında kimi değişikliklere başvurur. "Yeni Şiirler"in manüskrisini temmuz sonunda, bu arada Insel Yayınevi'nin yönetimini tek başına üstlenmiş Anton Kippenberg'e yollamadan, seçilip kitaba alınan şiirlere ilişkin görüşünü sorar Clara'ya. "Yeni Şiirler"in ikinci bölümünün hazırlanmasında da yine eşinin görüşüne başvurur. Ayrıca, bir yıl önce ölen ressamın anısına ekimde Salon d'Automne'da düzenlenen sergide gördüğü Cézanne'ın resimlerine ilişkin yorumunu da, yazdığı 15 mektupta karısıyla paylaşır.(*) Rilke'yi büyüleyen tek tek resimler ya da resimlerdeki motifler değil, öznellik ve düşüncenin resimlerde yer almayışı, sanatçının yarattığı yapıtlar içinde yok oluşudur.

Clara'ya karşı kullandığı deyimle "Çalışma hijyeni", Rilke'nin bu yıl içindeki sanatsal etkinliğinde bir molanın yer

(*) "*Cézanne Üzerine Mektuplar*", Kâmuran Şipal tarafından Türkçeye çevrilerek Cem Yayınevi'nde Rilke Kitapları arasında 2002'de yayınlandı. (Ed. N.)

almasına izin vermez. "Yeni Şiirlerin Öbür Bölümü" için yazılan şiirlerin üçte birinden çoğu 1907 Ağustosunda doğup çıkar ortaya.

Rilke'nin "çalışma temposuna diyecek yoktur" ve bu tempo sonraki yıllarda kendisi için alabildiğine önem taşıyacaktır. Karl von der Heydt'ten aldığı daveti geriye çevirir, "Bayan Nonna"ya yazdığı bir mektupta yaşamından söz açarak şöyle der: "Masamın başında dikilip duruyorum bütün zaman, başka bir şey yaptığım yok." Kendisi üstüne bir yazı kaleme alan Ernst Ludwig Schellenberg'e yazısını okumayacağını bildirir ("İşimle yalnız kalmam gerekiyor"). Ancak, onun bu tavrı, kitapları üstüne kaleme alınan eleştirel yazıları, hatta kendisi hakkındaki bilimsel incelemeleri okumaktan duyduğu derin hoşnutsuzlukla da ilgilidir. Rilke, eleştirilere yaratı sürecini sekteye uğratan şeyler, sanatçıyla çalışması ve okuyucusu arasındaki ilişkiye dışarıdan bir müdahale gözüyle bakar.

Ekim sonunda konuşmalar yapmak üzere yeniden koyulur yola. Bu kez Prag'a, Breslau'a ve Viyana'ya uzanır; Prag'da kendi yazılarından okur, bir kez daha gidip görür annesini, ama bu arada "güzel barones" (Clara Rilke'ye yazılan 4 Kasım 1907 tarihli mektup) Sidonie Nádherny ile oturup bir çay içecek fırsatı da bulur. Prag'da Rodin'den bir mektup alır; Rodin'in barışıp uzlaşma önerisi Rilke'yi daha da keyiflendirir, aydınlatır içini. Viyana'daki okuma dinletisinin ardından Hugo von Hofmannsthal'ı, Rudolf Kassner'i ve diğer Viyanalı dostlarını gidip görür. Rodin üstüne bir kez daha aynı konuşmayı yaptıktan sonra Venedik yolunu tutar. Sanat eserleri ticaretiyle uğraşan Piero Romanelli ailesinin yanında kalır burada. Romanelli'nin küçük kız kardeşi Adelmina'ya (Mimi) gönlünü kaptırmak için Venedik'te geçirdiği on gün yetmiştir. 1912 yılına kadar

Adelmina'yla Fransızca mektuplaşır, zaman zaman buluşup görüşmelerinden memnunluk duyarsa da, arada sıkı bir ilişki kurmaya pek yanaşmaz.

Venedik'te Paula Modersohn-Becker'in Worpswede'de kızını dünyaya getirirken öldüğü haberini alır. Bu talihsiz olay, Rilke'nin o kışı kötü bir ruh durumu içinde geçirmesinin nedenlerinden biridir belki de. Neşesiz ve morali bozuktur, müzmin grip nöbetleri yeniden çullanır üzerine, Mart ve Nisan aylarını Capri'de Alice Faendrich'in konuğu olarak geçirmesi yüzünü biraz güldürür, Capri'den yazdığı bir mektupta maddî durumunu Anton Kippenberg'e uzun uzun anlatır, maddî kaygılardan uzak, uzunca bir süre Paris'te kalmasının kendisi için ne kadar önem taşıdığını özellikle belirtir. Kippenberg cari yıla ve geleceğe ilişkin yıllık net kâr primini temel alan bir ödeme planı üzerinde düşünüp dururken, Rilke, Samuel Fischer'in cömert bir önerisiyle karşılaşır. Yayıncı Fischer, Rilke'ye 3.000 mark havale edecektir. Rilke'nin bu para karşılığında yayınevine şimdilik bir hizmette bulunamayacağını bildirmesinden sonra bile Samuel Fischer önerisinde değişikliğe gitmez. Öte yandan, Karl von der Heydt de ileride Rilke'ye destek olur, 1906 ve 1909 arasında yaklaşık 5.000 mark yollayacaktır kendisine. Cebinde bu hayırlı haberlerle bir ölçüde rahatlayan Rilke'nin Paris'e dönmesi için artık engel kalmamıştır.

1908 Mayıs ve Ağustosunda, Rilke'nin "Yeni Şiirlerin Öbür Bölümü"ne alacağı şiirlerin yarısı yazılır. Bir mola verip dinlenmeyi kendine çok gören Rilke, hemen ardından "Malte Laurids Brigge'nin Notları" üzerinde çalışmaya koyulur, ama çalışma dilediği kadar hızlı bir tempoyla ilerlemez. Araya konuklar girer; Clara, Ellen Key, Karl von der Heydt ve bir süre için Paris'e gelmiş Mimi Romanelli bu

konuklar arasındadır. Rilke sık sık buluşur, görüşür kendileriyle, Clara'yı onlarla tanıştırır. Yılın son büyük çalışmasını "Bir Hanım Dost İçin Requiem" oluşturur. Rilke kasımın başında kaleme alır Requiem'i. Paula'nın ölümünün üzerinden ancak bir yıl gibi bir zaman geçmiştir. Rilke'ye göre, Paula'nın lohusa yatağında ölümü, onun annelikle sanatçı yaşamını bağdaştırmayı denemeye karar vermesinden sonra kendisine acı çektirip duran bir çatışmanın son noktasıdır. Sevgi, evlilik ve annelikle, Paula kendini beşerî yükümlülükler içine sokmuş, bunlar da onu yavaş yavaş bir ressam olarak misyonundan koparıp almıştır.

Sanat ve yaşamın uzlaştırılamazlığı, Paula için yazılan Requiem'in odak noktasında konuşlanan düşüncedir: "Çünkü bir yerde eski bir düşmanlık vardır / yaşam ve büyük çapla çalışma arasında." Rilke, "Bir Bayan Dost İçin Requiem"i salt bir dostunu kaybetmenin üzüntüsüyle değil, aynı zamanda belli bir ilkeye uygunluk içinde bir metin olarak kaleme alır. Bundan bir iki gün sonra 19 yaşında canına kıyan şair ve çevirmen Wolf Graf von Kalckreuth için yazılan Requiem'de de yine aynı ilke gözetilir. Rilke, yaşamdaki güçlüklerin belki de olumlu bir yöne yönelip, büyük yapıtlar yaratmasının yolunu kendisine açmasına ramak kalmışken canına kıyan genci, gösterdiği sabırsızlıktan dolayı eleştirir. İnsanın giderek oryantasyonunu kaybettiği, yaşantıların soyutlaşıp geleneksel değer ölçülerine kuşkuyla bakıldığı ve yaşamsal sorunlara yanıtlar arayıp bulmanın düpedüz tek kişilere bırakıldığı bir dünyaya işarette bulunarak, genç adama yönelttiği suçlamayı Requiem'in sonunda geri alır.

Her iki Requiem 1909'da tek bir kitapta yayınlanır. Rilke, bunları ilerideki bir şiir kitabına almak üzere saklamayı düşünmez kesinlikle. 1908 Kasımında "Yeni Şiirlerin Öbür

Bölümü"nün yayınlanmasından sonra artık yalnızca kendi içinde bir bütünlük oluşturan şiirleri kitap olarak çıkarır. Ancak geç dönemde yazılmış Fransızca şiirler bundan bir istisna oluşturur. Ama artık seyrek olarak şiirlerden oluşan kitaplar yayınlattığı için, ileriki yıllarda Rilke'nin lirik üretim etkinliği suyunu çekmiş gibi bir izlenim uyanmıştır. Yayıncısı da böyle bir izlenime kapılmaktan kendini alamamış, sabırsızlıktan "Duino Ağıtları"nı ve "Orpheus'a Soneler"i bitirinceye kadar Rilke'nin başının etini yiyip durmuştur.

Les Baux.

Ne kadar yazar, sona yaklaşırsam, bunun anlatılmaz güzellikte bir bölüm olacağı, kendime hep söyleyip durduğum gibi bir yol ayrımı anlamı taşıyacağı duygusu o kadar daha güçlenmişti içimde. Ama şimdi görülüyor ki, bütün sular eski yönde akıp gitti ve ben değişmeyecek bir çıraklık yolunda yürüyüp gidiyorum.

Lou Andreas-Salome'ye 28 Aralık 1911 tarihli mektup.

O yılki Noel'i Paris'te geçirir Rilke. "Malte Laurids Brigge'nin Notları" üzerindeki çalışmasını yeni yılda bitirme planını bir türlü gerçekleştiremez. Şubat ve ilkyaz arasında kendini öylesine bitkin hisseder ki, çalışacak gücü bulamaz. Provence'e yaptığı bir gezi sırasında biraz oyalanıp dinlenirse de, kötüye giden sağlık durumunda bir değişiklik görülmez. Hekime başvurmayı düşünmez ilkin. Ama eylülde yine de bir kür için kalkıp Karaorman'daki Rippoldsau kaplıcasına gider. Kazandığı Avusturya-Bauernfeld para ödülü bu olanağı sağlar kendisine. Eylül sonunda yıl içinde ikinci kez güneye gidip Avignon'da kalır, Orange'a, Carpentras'a, Baucaire'e ve özellikle kaya köyü Les Baux'a geziler yapar. Ekimde Paris'e dönüp gelir yeniden, bitkin durumuna karşın yıl sonuna kadar romanını bir şekilde bitirmeyi başarır. Yılbaşını yalnız geçirir, ocak ayının başında Hôtel Biron'daki odasını boşaltıp okuma dinletileri için Eberfeld'e, Leipzig'e ve Jena'ya gider. 12 ve 31 Ocak arasında Leipzig'de Kippenberg'lerde kalıp, burada "Malte Laurids Brigge'nin Notları"nı dikte eder.

5

"Malte Laurids Brigge'nin Notları", duyarlığı Paris metropolünün çok yönlü izlenimlerini artık pek kaldıramayan ben'deki yaşantıların betimlenmesiyle başlar. Yirmi sekiz yaşındaki Danimarkalı Malte Laurids Brigge'nin Paris'teki yaşamı dibe vurmuştur. Yoksullaşma ve hastalanma korkusuyla kahrolup durmaktadır. Bir şair olarak yeteneklerinden duyduğu kuşku, özgüveninin temellerini oymaya başlamıştır. İnsanlarla her karşılaşması, çevresini her gözlemleyişi korkutur gözünü, kafasında çözülüp dağılmakta olduğu kuruntusunun doğmasına yol açar. Yazıp çizerek

korkularına karşı bir şeyler yapmayı, en azından geçici bir benlik yaratmayı dener. Ne var ki, bu benlik de çok geçmeden algılamalarını betimlemekte yetersiz kalır. Gerilere döner, çocukluğunu anımsamaya çalışır, umarsızlığının nedenlerini orada ele geçireceğine ilişkin belli belirsiz bir duygu vardır içinde. Ama bu yoldaki çabalarının sonuç vermediğini görünce, yabancı kişilerin yaşamlarına yönelip kendi yaşamını yorumlamasını sağlayacak örnekler ele geçirmeye çalışır, yazarlar, plastik sanatçılar, müzisyenler, tiyatro oyuncusu Bayan Eleonora Duse, nihayet tarihsel kişiler, Polonyalı çevirmenine Rilke'nin açıkladığı gibi düştüğü çıkmazdan Malte'yi kurtaracak "sözcüklere" dönüşür. Geçirdiği bunalımdan çıkış yolu bulamaz bir türlü. Notların sonunda İncil'deki "Kaybolmuş Oğul" kıssası üzerinde durulur. Malte için Kaybolmuş Oğul "başkalarınca sevilmek istemeyen" biridir, eve dönebilmesini sağlayan neden de çevresinin sevdiği kişiye sahip olmak isteyen sevgisinin

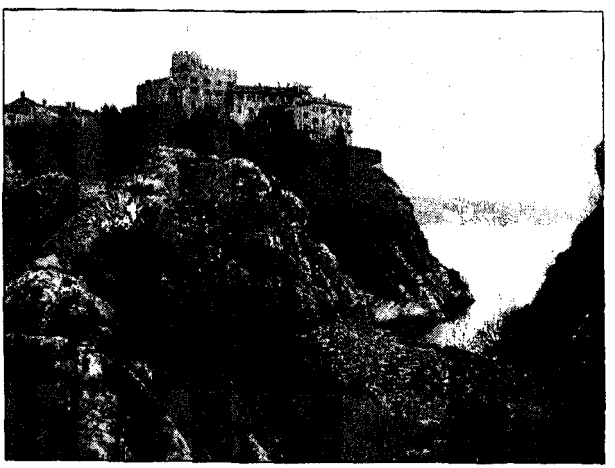

Avignon, Papalık Sarayı.

artık kendisine ulaşılmazlığıdır. Kaybolmuş Oğul kabuğuna çekilmiş, kendi içine hapsetmiştir kendini: "Kim olduğunu bilen nerdeydi. Artık onu sevmek korkunç zorlaşmıştı ve bir tek kişi vardı ki, onun bu işin üstesinden geleceğini biliyordu. Ancak, bu kişi de böyle bir istek duymaktan uzaktı." Malte yaşamını hâlâ sürdürüyor mu, yoksa "Notları" yayınlayan sanal editör Malte'den kalan notları baskıya mı hazırlıyor, romanın kendisinden bilgi edinemez okuyucu ve Rilke'nin bu konudaki açıklamaları da birbiriyle çelişir. İster öyle, ister böyle, ilgili konuya ilişkin kesin her yanıtın romanın büyüleyiciliğinden pek çok şey alıp götüreceği kuşkusuzdu. Rilke, romanın sonunda Malte'nin ileride yaşamını sürdürmesine ya da yok olup gitmesine karar verseydi, Danimarkalı genç adamın, kendisini bulup ortaya çıkaran kişi tarafından yazgısı belirlenmiş edebî bir figüre dönüşeceği kesindi. Romanın sonunun özellikle açık bırakılması, sürekli tehlike içinde yaşayan, yapısal bakımdan kaotik, gerçekliği duyularla ve bilinçle giderek daha kavranılmaz nitelik kazanan bir dünyada tutunacak bir dal ve yönelecek bir yön ararken sürekli yolunu şaşırma tehlikesiyle yüz yüze gelen Malte'yi çağdaş insanın simgesi yapar.

Rilke'nin "Malte'nin Notları"ndaki amacı, hiçbir zaman belleğine davet etmeyi göze alamadığı alabildiğine uzak, alabildiğine karanlık çocukluk anılarıyla başa çıkabilmekti, en azından Lou Andreas-Salomé'ye böyle bir açıklamada bulunmuştu. Malte romanını aslında, yaşamının en korkunç dönemi saydığı bir dönemin anlatılacağı bir askerlik romanı yazma planının ön basamağı olarak görmüştü. Bunun önkoşulu da "çocukluğunu yeniden yaşamaktı" ve "Malte"de yapmak istediği de bundan başka bir şey değildi, ama amacına ulaşamadığına inanıyordu.

"Malte", pek çok bakımdan Rilke için bir "yol ayrımı" oluşturdu. Romanı yazıp bitirdikten sonra sanatsal etkinliği yıllar yılı sürecek bir durgunluk dönemine girdi. Bu dönemde gerek yaşam biçiminde, gerek estetik görüşlerinde birtakım değişiklikler başgösterdi. 1910'dan başlayarak, yapıtlarında çocukluğuyla hesaplaşma denemelerine başvururken daha bir ürkek tutum takındı. Sonradan da tümüyle el çekti bu işten. Söz konusu çabanın yerini dünyadan onay ve övgüsünü esirgememe amacı aldı. Ama Rilke'nin yedinci ağıtta "Bu dünyada olmak şahane" sözcüklerini yazmasına kadar daha epey bir zaman geçecekti.

Duino Şatosu, 1910'daki görünümü.

"... şimdi de kalbin işini yapmakta sıra."

"Çünkü görmeler artık dayandı sınıra
Ve görülen dünya
Büyüyüp serpilmek istiyor sevgide.

Gözler tamamladı işini
Sıra şimdi kalpte."

"Dönüş"

"Malte Notları"nın manüskrisini yayıncısının evinde dikte ettiren Rilke, geride kalan yıllarda çalışmasını aksatmaması için büyük ölçüde sırt çevirdiği bazı sosyal etkinliklerin sonradan hakkını vermeye koyulur. Clara ve Ruth'la üç hafta geçirir Berlin'de, ardından bir kez daha Kippenberg'lerin konuğu olur ve ilkbaharda dört hafta için Roma'ya gider, "Malte Notları"nın provalarını okur burada. Hedwig ve Samuel Fischer'le düzenli bir araya gelir, ayrıca Ellen Key'in dostu Eva Cassirer'le de sık sık görüşüp konuşur. Nisan'da ilk kez Prenses Marie von Thurn ve Taxis'in konuğu olarak Triest (Triyeste) dolayındaki kayalar üzerinde yerleşik Duino Şatosu'nda kalır. Prensesin küçük oğlu Prens Alexander (Paşa) ve diğer aile üyeleri, ayrıca Rudolf Kassner de şatodadır o sıra. Kontesi 1909 sonunda Paris'te bulunup şahsen tanımadığı Rilke'ye mektup yazarak kendisiyle bir çay içmeye davet etmeye yönelten de Kassner'le bu ortak dostlukları olmuştur. Rilke'nin Duino'ya daveti de bundan kısa bir süre gerçekleşir. Duino'dan Venedik'e geçer Rilke. Buradaki kitaplıklarda çalışacak, XIV. yy.'da yaşamış Venedikli Amiral Carlo Zeno hakkında bir kitap hazırlayacaktır. Ama çok geçmeden gerekli bilgileri sistematik biçimde derleyip düzenleme yete-

neğinden her zamanki gibi yoksun olduğunu ve tasarladığı monografiyi yazamayacağını görür. Paris'e dönüp birkaç hafta geçirdikten sonra, karısı ve kızını görmek üzere Oberneuland'a gider ve ağustos başına kadar buradan ayrılmaz. Ailesiyle bir arada olmak bu kez de iyi gelmez Rilke'ye, Bohemya'daki Lautschin Şatosu'nda bir süre kalmak üzere yola çıkacak olmasına sevinir. Bu şato da yine Marie Thurn ve Taxis'indir. Daha sonra buradan Janowitz Şatosu'ndaki üç kız kardeş Nádherny'ye mektupla davetlerini kabul ettiğini bildirir. En geç orada, o yılki sanatsal verimsizliğinin son yıllardaki çalışma temposunda ister istemez başgösteren yorgunluğunun anlaşılabilir sonucu olmakla kalmayıp, yavaş yavaş sesini duyuran derin bir bunalıma işaret ettiğini anlar. Rilke için tipik olan bir şey varsa, çevrede bir değişikliğe giderek böylesi durumların önünü alabileceğini ummasıdır. Kuzey Afrika'ya yapılacak bir geziye katılma fırsatı çıkınca, bunu alabildiğine çekici bulur. Paris'te Kassner'le geçirdiği kasımın ilk haftalarını tümüyle gezi planına ayırır. 19 Kasım'da da Marsilya'dan Cezayir'e doğru yola çıkar.

Rilke'nin Kuzey Afrika'daki gezilerine ilişkin elimizde fazla kesin bir bilgi bulunmuyor. Geziyi Rilke, Jenny Oltersdorf'la, 1910'da kendisine ateşli aşk mektupları yazacak olan ve Rodin'in *"mon amie"* diye kendisine tanıttığı "gizemli kadın dostu" ile yapmaktadır. Gezinin durakları başlangıçta Cezayir, el-Kantara, Tunus ve Müslümanların hac yeri Kairouan'dır. Ocak ayının ikinci haftasında ise Luxor, Karnak tapınakları ve Assuan oluşturur gezinin duraklarını. Rilke'nin Kuzey Afrika ve Mısır gezilerinden yanında taşıyıp getirdiği kültürel yaşantı, İslamiyete ve eski Mısır ölüler kültüne duyduğu sempati olmuştur. Ne var ki, gezinin kendisini anımsamaktan pek hoşlanmaz.

Buna karşılık savaş yılları öncesinde kendisini yine Orta Avrupa'dan dışarı alıp götüren ikinci büyük gezisi mutlu bir seyir izler. 1912 Ekiminde Münih'ten İspanya'ya doğru yola çıkar. Rilke'nin İspanya'da, Toledo, Cordoba, Sevilla ve Ronda kentlerinde geçirdiği günlerde, ilk Paris yıllarından beri resimlerinin derin etkisi altında kaldığı El Greco havası eser. El Greco'nun resimlerinde sıklıkla dinsel motifler yer alır, mistik bir esrikliği yansıtması resimlerin belirleyici özelliğini oluşturur. Rilke'nin Toledo'yu ve İspanya topraklarını betimlediği mektuplarında da baştan sona mistisizm havası sezilir. "Duino Ağıtları" ve diğer bazı yapıtlarında da yine El Greco'ya ve İspanya gezisine ilişkin anıştırmalara rastlanır. Ama İspanya yaşantıları, Rilke'nin daha Ronda'dayken kaleme aldığı "İspanya Trilogisi"nde hepsinden dolaysız dile gelir.

Karnak, Amon Tapınağı sütunları.

2

Genel olarak Rilke'nin yazınsal etkinliğinde kriz diye bakılan şey, sıradan bir kişide belki fazla bir üzüntü duymadan midlife crisis(*) diye nitelenip geçilecekti; huzursuzluk, yaşamın bütün alanlarına yönelik bir güvensizlik, şimdiye kadar ortaya konmuş çalışmalardan duyulan hoş-

(*) Ortayaş bunalımı. (Ç.N.)

nutsuzluk, tüm alışkanlıklardan el çekip tüm dostluklara sırt çevirme, ayrıca insan ilişkilerini tüm yanılsamalardan uzak algılama gereksinimi Rilke'deki krizi oluşturmaktaydı. Ama insan ilişkilerini yanılsamalardan uzak algılama gereksiniminin yerini, sonradan yine yaşam mutluluğunun bir aşk ilişkisinde ele geçirilebileceği umuduna bıraktığına tanık olmaktayız.

Rilke, çalışmalarına elverişli bir ortam ele geçirdiğinde, gezilere çıkmaya fazla gereksinim duymamıştır. 1911 ilkbaharıyla 1914 yazı arasında iki haftadan uzun süre kaldığı yerlerin listesi -Paris, Bohemya, Leipzig, Münih, Paris, Duino, Venedik, Duino, Münih, Toledo, Ronda, Paris, Bad, Rippoldsau, Göttingen, Heiligendamm, Berlin, Münih, Paris, Berlin, Münih, Paris, Duino, Assisi, Paris, Göttingen ve Leipzig yer alan kentlerdir bu listede- çalışma yeteneğinin ciddi şekilde kısıtlandığını açığa vurur. Bu yıllardaki gezilerin üslubunda bir değişiklik göze çarpar; Muzot'da ağır koşullarda yaşayacak olan Rilke, söz konusu yıllarda sosyete mensuplarının kaldığı otellerde, şatolar ve saraylarda, uşaklar ve hizmetçilerle yaşanacak lüks yaşamın nimetlerini el üstünde tutar. Bu davranışıyla yayıncısını kızdırır. Londra'daki Alman elçisinin eşi Mechtilde Prenses Lichnowsky'nin 1914 yılında Rilke için bir çeşit sponsor ekibi oluşturmaya çalıştığını öğrenen Kippenberg, meslektaşı Kurt Wolff'a dert yanarak Rilke'ye ateş püskürür, maddî durumundaki iyileşmenin Rilke'nin sanatsal üretiminde düşüşe yol açacağını, zaten şimdiden kendisinin trenlerin birinci sınıf kompartımanlarında seyahat etmekte olduğunu bildirir.

Gerçekten de Rilke'nin, Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda maddî bakımdan fazla kaygılanmasına gerek

yoktur. İnsel Yayınevi'nin üç ayda bir yaptığı 500 mark tutarındaki ödemeler çok bir para değilse de, buna yapıtlarından gelen büyücek miktarlardaki telif ücretleri eklenir -örneğin "Malte"nin ilk baskısı için 2700 Mark ve "Dualar Kitabı"nın iki yeni baskısı için 900 Mark ödenmiştir kendisine; ayrıca annesi de her ay Rilke'ye 80 Kron gönderir. Samuel Fischer ve Karl von der Heydt de Rilke'ye eskisi gibi para yardımını sürdürür.

1911 yazında kuzeni Irene von Kutschera-Waborsky'den miras olarak 10.000 Kron düşer payına, 1912 ilkbaharında ise Eva Cassirer, Ruth Rilke'nin okul masrafı için Rilke'ye 10.000 Mark gönderir. Günümüz açısından bakıldığında eş dostun bu yardım girişimleri bizi yadırgatabilir, ama yazarların toplumda el üstünde tutulduğu o dönemde pek de olağandışı bir şey değildir bu. Rilke Mısır'dan beş parasız döndüğünde, Hugo von Hofmannsthal, aralarında Helene von Nostitz ve Harry Graf Kessler'in de bulunduğu bazı kişileri Rilke'nin başvurusunu beklemeden ona el uzatmaya çağırır. Öte yandan, bir işe her zaman sistematik ve uzgörülü yaklaşan Kippenberg, Karl von der Heydt'ten, Rudolf Kassner'den ve daha başka tanıdıklardan Rilke'ye yardım için öylesine yüklü bir para toplar ki, üç yıl boyunca her yıl ona 4.000 Mark yollayabilir. Nihayet savaşın başlamasından kısa süre önce bir mirasa konan ve parayı dünya görüşüyle ilgili nedenlerden yalnızca kendisi için harcamak istemeyen matematikçi ve dil filozofu Ludwig Wittgenstein 20.000 Kron tutarında bir miktarı hediye olarak, ilkin paranın kimden geldiğini bilmeyen Rilke'ye yollar. Wittgenstein'in el uzattığı bir başka kişi de Georg Trakl'dır.

Bir sanatçı olarak eskisi gibi çare ve yardım için sağa sola el uzatmaktan çıkan Rilke'nin kendisi, savaş öncesi bu

yıllarda başka sanatçıları giderek koruyup kollamaya başlar. Bütün dostlarına genç Franz Werfel'in büyük yeteneğinden övgüyle söz eder, İsviçreli yazar Bayan Regina Ullmann'ın maddî bakımdan desteklenmesine çalışır. Öte yandan, kariyerinin doruğunu aşıp öteye geçen ve sahneden bir türlü ayrılmaya karar veremeyen Eleonora Duse'nin "Beyaz Prenses"in bir gösterisinde başrolü üstlenmesini isterse de, planı gerçekleşmeden kalır. Ama yol gösterici rolünde en çok öne çıkmak istemesi, 1911 yazı Paris'te Marthe Hennebert'i tanımasıyla olur. Marthe Hennebert, on yedi yaşında, koyu bir sefalet içinde yaşayan işçi bir kadındır. Rilke, sanata yönelik eğilimler taşıdığına inandığı genç kadına bağımsız bir yaşam yolunu açmak ister, ileriki yıllarda onun sanatsal gelişimini dert edinir kendine, hatta Marthe'nin bir Rus heykeltıraşıyla ilişki kurmasından sonra da bu yoldaki çabalarını sürdürmekten geri kalmaz. Savaştan sonra bile ricada bulunur kendisine: "*Parlez, moi, vite et beaucoup. J'attends. f'attends. f'attends.*"(*) Marthe cinselliği ve yaşam kıvancıyla büyüler Rilke'yi, ama zaman zaman da sevgideki kararsızlığının bilincine varmasını sağlar.

Rilke "Malte Laurids Brigge'nin Notları"nda gerçekten seven, sevgide büyüyüp sevdiği kişiyi aşarak ona gereksinim duymaktan çıkan kişileri yüceltir. Marianna Alcoforado'nun, İtalyan şairi Bayan Gaspara Stampa'nın, Fransa rönesansının şairi Bayan Louize Labé'nin ve diğer pek çok kadın sanatçının yaşam öyküsüne, içlerinde sevdikleri erkeğin şahsından ve varlığından bağımsız bir aşk duygusu geliştirmenin kadınların sıklıkla üstesinden geldikleri kuramını destekleyen kanıtlar gözüyle bakar. Rilke, bu tür bir sevginin insanın ruh ve bedenine zarar vermeyen, onun özgürce gelişebilmesini sağlayan biricik sevgi olduğuna

(*) "Çok ve hızlı anlat, bekliyorum, bekliyorum, bekliyorum." (Ed. N.)

inanmıştır. Ancak, Rilke'ye göre gerçekten seven kadınların sevdikleri erkeğe bir süre hoşgörüyle yaklaşması gerekmektedir. Çünkü Rilke için erkekler, sevgiyi öğrenmede düpedüz baştan başlamak zorunda olan "acemi" ve "amatör" kişilerdir.

Rilke yaşamını, kendi geliştirdiği kuram da içinde olmak üzere belli bir kurama göre şekillendirmedi. Marthe ile ilişkisinde daha önce sözünü ettiği o "büyük sevenleri" örnek alarak, kendinde sevgiliden bağımsız bir sevgi geliştirmiş olmaktan uzaktı. Kendisinden sekiz yaş küçük piyanist Magda von Hattinberg ona tapınırcasına mektuplar yazıp, 1914'te mektupların havası daha ateşli havaya büründüğünde, bir kadınla birlikte yaşamak isteği bile uyanmıştı Rilke'nin içinde. Kendisini "*Benvenuta*" (Hoş geldin) diyerek selamlayıp kucak açar Magda von Hattinberg'e, ona yazdığı mektuplar dört hafta gibi bir süre içinde 170 sayfayı bulur. Şubat sonunda kısaca karar verir, kendisiyle tanışmak, görüşüp konuşmak üzere kalkıp Berlin'e gider. O günlerde Benvenuta için yazılan bir şiir şu dizelerle başlar:

Ve siz anlıyorsunuzdur durumu, prenses; şaşırdım kaldım, oluruna bırakıyorum her şeyi, olup biteni izlemekle yetiniyorum, ne görmüş geçirmiş, deneyimli biriyim yardım elini uzatabileyim kendi kendime ne de kalbin esinlerine açık biri. Seven biri değilim asla, yalnızca dışardan gelip buluyor bu duygu beni. Belki şimdiye kadar beni bütün varlığımla sarsacak biri çıkmadı, ondan, ama belki de annemi hiç sevmeyişimden. Bu küçük, zengin varlık karşısında tamamen yoksul durumda dikiliyorum, oysa bir süreden beri benim kadar sakıngan, benim kadar tehlikeler ortasında yaşayan biri olmasa, bu küçük varlığa ne çok hayranlık duyabilir, onun sayesinde ne çok geliştirebilirdim kendimi. Her sevgi bir zorlanma benim için, bir çaba istiyor benden, bir sürmenaj anlamı taşıyor. Yalnızca Tanrıyı sevmek biraz daha kolay geliyor bana, çünkü Tanrıyı sevmek bir kapıdan buyurup girmek, gitmek, gelmek, dinlenmek, nerede bulunulursa bulunulsun Tanrının sevgisi içinde olmak demektir..

Marie von Thurn ve Taxis'e 21 Mart 1913 tarihli Marthe Hennebert üstüne yazılan mektup.

"Oh, nasıl da soyup çıkarıyorsun yüreğimi kabuklarından sefaletin / o berbat kabuk içinde nasıl bir çekirdeğin saklı yattığını sana haber veren kim?" Berlin'de Magda von Hattinberg'le birlikte sergileri gezip konserlere giderler; Hattinberg piyanoda Händel ve Beethoven'i çalar Rilke'ye. Sonunda birlikte Münih'in yolunu tutarlar; Rilke, Clara ve Ruth'u görür burada; Clara, Ruth'u alıp 1912'de Münih'e taşınmıştır. Yine burada Rilke ve yeni sevgilisi, Baltıklı romancı Eduard Keyserling, yayıncı çifti Hugo ve Elsa Bruckmann, ayrıca Rudolf Kassner'le sık sık buluşup görüşür. Paris'te geçirdikleri birkaç haftanın ardından Rilke ve Magda von Hattinberg Duino'ya doğru yola koyulur. Burada her ikisinin de aşırı umut ve beklentilerin ağır yükü altında bıraktığı ilişki bozulup parçalanır. Dostça ayrılırlar birbirlerinden. Yine de ayrılık hayli üzer Rilke'yi, sevdiği insanın kaybını iyiye yorulmayacak bir başarısızlık gibi algılar. Ne var ki, çok sürmeyecek, ayrılık acısını yenecektir. Magda von Hattinberg'le ayrılmalarının üzerinden henüz dört ay geçmiştir ki, yirmi üç yaşındaki ressam Bayan Lulu Albert-Lazard ile ilişki kurar.

Marthe Hennebert ve Magda von Hattinberg'le ilişkilerinde yaşadığı sarsıntılardan sonra, Clara'nın boşanmaları konusunda diretişini artık daha bir serinkanlı karşılamaya başlar. Rilke, boşanma nedeni olarak "sevgisizlik" de içinde, Clara'nın bütün isteğini kabullenir. Ama sonradan "boşanma nedeni olarak" sevgisizlikten vazgeçilir, çünkü tersi durumda Hıristiyanlığın değişik mezheplerinden olup, birbirlerinden hayli uzak yerlerde oturmalarından ve değişik devletlerin vatandaşı sayılmalarından kaynaklanan sorunlar, bir sürü bürokratik çalışmayı ve hayli maddî masrafı gerektirecektir.

İçine düştüğü bunalımda Lou Andreas-Salomé ve

Marie Taxis'le dostluğu Rilke için tutunacağı dalı oluşturur, çalışmalarında sürekliliği sağlar. Prenses Marie von Thurn ve Taxis, uluslarüstü Orta Avrupa aristokrasisinin elit kesiminin bir temsilcisidir; dünyaya açık, kültürlü ve zeki bir kadındır. Rilke'nin yaşamı ve sanatında, Adriyatik Denizi'nden hayli yüksekteki bir kaya uzantısı üzerinde bulunan, prensese annesinden miras kalmış Duino Şatosu'nun önemi büyüktür. Rilke burada kaldığı 1911-1912 kışında, savaşta ağır zarar görmüş şatonun anısına sonradan "Duino Ağıtları" ismini vereceği ağıtlardan ilkini yazmaya başlar. Rilke ve kendisinden yirmi yaş büyük Marie von Thurn ve Taxis arasındaki düşünce alışverişi, kısa sürede özel konuları da içeren geniş bir alana yayılır, taraflar karşılıklı bir teklifsizlikle konuşup görüşmeye başlar. 1915'te Lulu Albert-Lazard'la ayrılmalarından duyduğu aşk acısını bir mektupla prensese açtığında, prenses şöyle karşılık verir: "Dotter Serafico!!! Aslında bir güzel paylamam gerekirdi sizi - sanıyorum, bir bebek gibi haşlanmaya gerçekten ihtiyacınız var. Çok büyük bir şairsiniz, ama bir bebekten de kalır yeriniz yok... Her insan yalnızdır ve yalnız kalacaktır, bu yalnızlığı göğüsleyip pes etmemek ve başkalarından yardım aramamak zorundadır... Bana öyle geliyor ki, D.S., Don Juan hayatta olsaydı, sizin yanınızda öksüz bir çocuk gibi kalırdı. Siz kendinize hep öyle sulu, mahzun gözler arıyorsunuz ki, gerçekte hiç de o kadar mahzun değildir bu gözler, inanınız bana- Bütün bu gözlerde sizin gördüğünüz kendi hayalinizdir sadece." (6 Mart 1915)

Hayatında başka kimseye kendisiyle böyle konuşma hakkını vermiş biri değildi Rilke. Ama biliyordu ki, prensesin ondan istediği tek şey vardı: Hem kendisine, hem dünyadaki öbür insanlara ileride de sanat yapıtları yaratıp armağan etmesi.

3

Kendi düşüncesine göre, Rilke, "Malte Laurids Brigge'-nin Notları"ndan sonra sanatsal açıdan verimsiz yıllar yaşamaktaydı. Her ne kadar çok sayıda şiir ve taslak kaleme almış olsa da, bir bütünlüğü içerip kitap oluşturmaktan uzaktı bunlar. Hayattayken yayınlattığı en son düzyazılardan birini 1914'te kaleme aldı.

1913 sonbaharında şahsen tanıdığı Lotte Pritzel'in balmumundan yapma bebekleri üstüne bir yazıydı bu. Bir şeyler üretmeden duramayan, yazdığı mektupların da uzun süre bu boşluğu doldurmaya yetmediğini gören Rilke, Fransızca'dan çeviriler yapmaya başladı. 1915'de Maurice de Guérin'in 1840 yılında kaleme aldığı düzyazıdan oluşan "Kentauros" isimli şiirini, ardından mihrap konuşmalarıyla tanınmış Bossuet'nin "Magdalena'nın Sevgisi" üstüne vaazını Almanca'ya aktarıp her iki çeviriyi Insel Yayınevi'nde yayınlattı. 1913 sonunda Marianna Alcoforado'nun "Portekiz Mektupları"nın çevirisi, savaştan kısa süre önce de André Gide'in "Kaybolmuş Oğulun Dönüşü"nün Almanca bir versiyonu yayınlandı. Ama kendinden hoşnutsuzluğu sürdü Rilke'nin. Mektuplaştığı, kendisini birazcık olsun anlayacaklarını umduğu kadın ve erkek bütün dostlarına gerçek sanatsal çalışmalara yeteneksizliğinden dert yandı. Dünyaya sanatsal açıdan nasıl yeniden yaklaşım sağlayabileceğinin arayışı içinde, Kleist'ı, Stifter'i, Klopstock'u, Holderlin'i, Goethe'yi, Shakespeare'i, daha çok kıyıda köşede kalmış yapıtları, örneğin Danimarkalı yazar Johannes Wilhelm Jensen'in düzyazılarını, mistik nitelikteki "Livre des visions et instructions de la Bienheureuse Angèle de Foligno"yu, ayrıca İtalyan tarihçi Muratori'nin "İtalya Tari-

hi Yıllıkları"nı okudu. 1912 başında sanatsal üretim konusundaki o kısır dönemin atlatıldığına kısa bir süre için inanmıştı. Ekimden bu yana Duino Şatosu'nda kalıyordu. Ocak ayının ilk haftalarında nerdeyse kendisinden başka kimseler yoktu şatoda. Acınacak durumda olduğunu buradan dostu Lou Andreas-Salomé'ye yazdığı uzun mektuplarda dile getirmeye çalıştı. Ayrıca, Duino'dayken Münih'li bir doktor olan ve Clara'yı psikanalik tedaviden geçiren Emil von Gebsattel'le de mektuplaşıyordu. Ruhsal durumu hiç de iyi sayılmayan Rilke de psikanalizden geçmeyi ciddi olarak düşünmeye başlamıştı. Ocak 1912'de birbirini bütünleyici 12 şiirden oluşan "Marien-Leben" yazılmış, şiirlerin esin kaynağını İspanyol Ribadaneira'nın "Marien-Leben" yapıtıyla klişe ressamları için ikonografileri içeren elkitabı "Athos Dağı Resim Albümü" oluşturmuş ve bu son yapıtı Rilke Duino Şatosu'nun kitaplığında ele geçirmişti. Ancak, 1913'te yayınlanan "Marien-Leben" kitabına bir küçümseyişle baktı hep. Bunun da nedeni, 'Marien-Leben"-in tamamlanmasından kısa süre sonra çok daha büyük bir armağanın kendisine sunulmuş olmasıydı. Bir ara şatonun eteğindeki kayalar üzerinde yürürken rüzgâr uğultuları arasında bir ses işitir gibi olmuştu. Şöyle diyordu ses: "Bağırsam, kim işitir beni melekler katından?" Rilke'nin duyduğu gerçekten dışarıdan gelen ve "Duino Ağıtları"nın ilk dizelerini ona fısıldayan bir ses miydi, yoksa sesin umutsuz çağrısı mıydı, bir yana bırakalım bunu. Öyle ya da böyle, aynı günün akşamı Rilke "Duino Ağıtları"nın birincisini yazıp çıkardı. Üç gün sonra da Gebsattel'e bir mektup yollayarak psikanaliz tedavisinden kesinlikle vazgeçtiğini bildirdi. Dediğine göre, tedavi sonunda içindeki şeytanların kapı dışarı edilmesinin içindeki meleklere ufak, (diyelim) çok ufak da olsa zararı dokunacağından korkmaktay-

dı, "ve buna da -bilmem beni anlıyor musunuz- asla izin vermememem gerekiyor." Rilke, ileride de yazıp çizmeleriyle "kendi kendini tedavi" edebileceğini düşüncesinden vazgeçmedi. Ne var ki, yeni bir tarz şiire açılan kapı henüz aralanmış değildi önünde. Ancak on yıl geçtikten sonradır ki, Muzot Kulesi'nde "Duino Ağıtları" tamamlanacaktı. Büyük amacına götüren yol, en geç 1914 Haziranından sonra o programatik "Dönüşüm" şiirini yazmasıyla açık seçik belirdi önünde: "Yeni Şiirler" ve "Malte"de başvurduğu "gözlem" yöntemini şimdi "Kalbin-işi" izleyecekti. Rilke'nin yapmak istediği, yapıtlarında dünyanın ve varoluşun övülmesinden, yeryüzündeki tüm nesnelerin onaylanıp kucaklanmasından daha az bir şey değildi. Söz konusu bunalım yıllarında yaşamaktan duyduğu acılar dikkate alındı mı, bundan daha açgözlü bir amaç pek gösterilecek gibi değildi.

4

"Duino Ağıtları" Rilke'nin kendisini çok uğraştırıp kaygılandırmış bir yapıttır. Yazılmasının uzun zaman almasına yol açan içsel nedenlerden biri, Rilke'nin bu yapıtı kendi içinden çıkarıp ortaya koyamayacağına, onun esinler yoluyla kendisine sunulacağına, kendi üzerine düşenin dışarıdan gelecek esinler için hazırlıklı bulunmak olduğuna inanmasıdır. Büyük bir coşku ve iç rahatlığıyla Marie Taxis'e, Lou Andreas-Salomé'ye, Nanny Wunderly-Volkart'a ve diğer bazı kişilere mektuplar yazıp nihayet şubat ayında ağıtların bitirilişini kutlaması, dehasının çok önemli bir başarısını ortaya koyup şair kimliğiyle üzerine düşen asıl görevi yerine getirdiğinden emin oldu mu, Rilke'nin bir gerilimi üzerinden nasıl sıyırıp atabildiğini bize gösterir.

"Duino Ağıtları" 1912 kışıyla 26 Şubat 1922 arasında yazılır. Ağıtların ana bölümü Duino Şatosu'nda 1912 yılının aralık ve şubat aylarında yalnızca birkaç hafta gibi bir süre içinde, kalan bölümü ise 1922 Şubatında İsviçre'deki Muzot Kulesi'nde kaleme alınır. Yüzeysel bir açıdan bakıldığında on yıl, tümü 853 dizeden oluşan on şiirlik bir yapıtın kotarılması için hayli uzun bir süredir. Ne var ki, Rilke, ağıtları bitirebilmek için dünya karşısındaki tutumu üzerinde temelden başlayarak yeniden düşünmek ve bazı önemli açılardan eski tutumunda kimi değişikliklere gitmek zorunda kalır.

"Yeni Şiirler"de ve "Malte Laurids Brigge'nin Notları"nda Rilke insanın başına dert olan korku, acı, hastalık, kalıcılıktan yoksunluk ve ölüm gibi sorunlara var oluşun kaçınılmaz, dolayısıyla kabullenilmesi gereken koşulları gözüyle bakmıştır. Ağıtlarda ise bundan oldukça büyük bir adım daha ileri gitmeyi amaçlar. Daha 1912'de Duino Şatosu'nda yazılıp insanın çaresizliklerini simgeleyen acılara, anlamlı bir yaşamın zorunlu koşulu olarak övgüler döşenilen onuncu ağıt, "ileride o korkunç bilginin kapısında / doğrulayıcı meleklere sevinç çığlıkları ve övgüler yollayışım" dizeleriyle başlar. Acıya katlanamayan, acıdan elden geldiğince kaçmak ya da onu kendisinden itip uzaklaştırmak isteyen kimse, onuncu ağıtta "avuntu pazarı" diye nitelenen kendini beğenmişlikler panayırında belli bir amaçtan yoksun sürüklenip gitmekten başka şey yapmayacak, "her merak kulübesinin kapısına yanaşıp, kapıyı tıklatacak, çirkin bir sesle, bağıra çağıra ezgiler söyleyecektir. Acıdan kaçmanın ya da onu kendinden itip uzaklaştırmanın ne kötülüğü var sorusu akla geliyor burada. Dünyayı açıklamaya yönelik dinsel ve felsefi bütün modellere önüne geçilemeyen bir güvensizlik duyan Rilke, dinsel ve felsefi evrensel bir savla

sanat yapıtları kaleme almış Dante'den, Milton'dan ya da Klopstock'tan değişik bir yol izler, şiirsel söylemini gereken otoriteyle donatmak için, doğal olarak tarihle gelmesine karşın bireysel yorum konusu yapılan, dolayısıyla adeta kişiye özel bir mitolojiye başvurur. İdeal kişiler, örneğin çocuklar, kahramanlar, sevenler, ermişler, erkenden bu dünyadan göçüp gidenler, bu özel mitolojinin odak noktasını oluşturur; bu kişilerin hepsi de modern dünyanın ayartılarıyla, parayla, teknikle ve sanal avuntu sunumlarıyla ortaya çıkan yabancılaşmadan yakalarını kurtarmış ve kurtarmakta olan "bütünlük içinde", kusursuz kişilerdir. İnsanlardan oluşan bu ideal varlıklara, referans noktası olarak melek miti de gelip katılır. Ağıtlardaki meleğin, Rilke'nin vurguladığı gibi, Hıristiyanlıktaki melekle hiçbir ilgisi yoktur. Ağıtlardaki melek, daha çok, kendi içinde dingin bir varlığı simgeler, çaresizliklerini değerlendirmede insan için bir ölçüt, aynı zamanda eşirilmez bir örnek oluşturur: "Sanma ki istiyorum seni. / Melek, istesem de gelmezsin." denir yedinci ağıtta. İnsan dış dünyanın tek kişilere hiçbir zaman uygun düşmeyen değer ölçülerinden bağımsız bir aşamaya geldiğinde varlığı anlamlı ve mutlu nitelik kazanacaktır.

Ancak tek kişiler bakımından içerdiği tüm acılarla yaşamı övme istemiyle, eylemlerinin anlamını sorgulamaktan çıkmış bir dünyaya karşın, insan -Rilke'nin kafasında sanatçı insan vardır her zaman- ruhsal bütünlüğünü koruyabilir.

İnsan yaşamının niçin anlamlı ve her durumda değerli olduğunu, Rilke ağıtlarda göstermeye çalışır, ama bunu yaparken daha güzel bir öbür dünya hayaliyle yaşanılan dünyayı anlamlı kılmaya yanaşmaz. Onun yanıtı kesindir: Yaşam anlamlı ve değerliyse, her zaman mutlu değil, biricik oluşundandır.

5

Magda von Hattinberg'den ayrıldıktan sonra kısa bir zaman için Paris'e döner Rilke. Temmuz sonunda uzun sürmeyeceğini tahmin ettiği bir Almanya gezisine çıkar. Göttingen'de bir kez daha Lou Andreas-Salomé'yi görür, ardından Leipzig'e gidip Kippenberg'leri ziyaret eder ve 1 Ağustos 1914'te Münih'e gelir. Burada mide bölgesindeki anlaşılmaz bir rahatsızlık dolayısıyla Dr. Wilhelm von Stauffenberg'e muayene olacaktır. Münih'te bulunduğu sıra ansızın savaş patlak verir. İlk coşkuyla kaleme sarılıp "Beş Ezgi"yi yazar ve bunlar Insel Yayınevi'nin bir sonraki 1915 Savaş Yıllığı'nda yayınlanır. Rilke'nin savaşı yücelten ezgilerinde, çağdaşı pek çok yazarın savaş yıllarındaki lirizmine damgasını vuran uygarlık yorgunluğundan, şovenizmden ve yabancı düşmanlığından en ufak bir ize rastlanmaz. Rilke bireyi o miskin günlük yaşamından çekip çıkaran temel, mitolojik bir güç gibi görüp selamlar savaşı. Ne var ki, aradan birkaç hafta geçer geçmez, bu kez savaşa insanlık için amansız bir felaket gözüyle bakmaya başlar. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda doğmasına karşın, burasını hiçbir vakit kendine yurt edinemeyen, Rusya'da duygusal, Paris'te düşünsel bakımdan kendini rahat hisseden, yaşamının belli dönemlerini İtalya, İspanya ve İskandinav ülkelerinde geçiren Rilke, savaşın insanlığın başına akıl almayacak kadar büyük dertler açacağını sezer. Daha ekim ayında şöyle yazar Axel Juncker'e: "Ne kadar istesem, savaş şarkıları yazabilecek biri değilim. Ağustosun ilk günlerinde kaleme alınmış birkaç şarkıyı Insel'in yeni savaş yıllığında okuyabilirsiniz, - ama bunları savaş şarkıları olarak görmek doğru değil; ayrıca, bu şarkıların bir baş-

ka yerde de basılmasına karşıyım." (19 Ekim 1914)

Doktorunun tavsiyesine uyan Rilke, 1914 Ağustos sonunda taşranın yolunu tutup, Isar ovasında Irschenhausen'e gelir. Doktoru Stauffenberg kendisini psikanalizden geçmeye ikna etmeye çalışırsa da, Rilke bu düşünceyi yine benimsemeye yanaşmaz. Lou Andreas-Salomé ile 1913 sonbaharında Münih'te düzenlenen "Psikanaliz Kongresi"nin oturumlarına katılmış, Freud'la da tanışma fırsatı bulmuştur. Ayrıca Lou da o sırada yoğun olarak psikanaliz üzerinde çalıştığından, Rilke bir analizden geçmenin ne anlam taşıdığını çok iyi bilmektedir. Böyle bir tedaviden sonra yazı yazma gücünü yitirebileceğine ilişkin korkuları, bu kez de 1912'deki gibi çektiği rahatsızlığın sıkıntılarından daha ağır basmıştır. Dolayısıyla, Rilke 1914'te Irschenhausen'deki "Schönblick" kaplıcalarında bir kürü psikanaliz tedavisine yeğler. Kaplıcada ressam Bayan Lulu Albert-Lazard'la karşılaşır; daha önce Paris'te görmüşse de kendisiyle tanışmış değildir. Bu defa da Rilke, insanlarla ilişki kurmada çabuk kararların adamı olduğunu gösterir. Münih'e döndüğünde Finken Sokağı'ndaki Pansiyon Pfanner'de kalır, Lulu'nun da atölyesi aynı binadadır. Rilke ve Lulu bu pansiyonda birlikte yaşarlar. Sonunda Lulu'nun kocası olan Münih'teki Albert ve Bruckmann firmasının sahibi kimyager Eugen Albert, bu birlikte yaşamadan duyduğu hoşnutsuzluğu açık seçik sözlerle dile getirir, en azından dışarıya karşı toplumsal kurallara uygun davranılması üzerinde diretir. Bunun üzerine Rilke, başka tatsızlıklara meydan vermemek için pansiyondan ayrılıp ilkin Berlin'e gelir. O sırada ölüm döşeğinde bulunan "Die Insel" dergisinin kurucusu Alfred Walter Heymel'i gidip görür. Ayrıca, buradaki dostlarını, von der Heydt'i, Prenses Titi Taxsis'i, piyanist Bayan Guilietta Mendelssohn'u, Gerhard Haupt-

mann'ı ziyaret eder, Magda von Hattinberg'le de yeniden buluşup görüşür, Fritz Viktor von Friedländer-Fuld'un evinde onun yirmi iki yaşındaki kızı Marianne Mitford'la tanışır; Marianne Mitford o sırada ilk kocasından boşanmak üzeredir. Kocasından ayrıldıktan sonra yine anne ve babasının yanına taşınır ve Paris Meydanı'ndaki evini Rilke'nin kullanımına açar. Rilke o sırada kendisi de Berlin'e gelen Lulu'yla Noel'i bu evde geçirir.

Münih'e döndüğünde yine Finker Sokağı'ndaki pansiyonda kalır. Kendisinden vermek istediğinden ve verebileceğinden çok daha fazlasını bekleyen Lulu'yla ilişkinin artık sürdürülemeyeceğinin daha açık seçik ortaya çıktığı yeni yılın ilk aylarını da yine birlikte geçirirler. Mart ortasından Mayıs sonuna kadar Lou Andreas-Salomé de aynı evde misafir olarak kalmaktadır. Ancak haziranda Rilke başını sokacağı yeni bir yer arar kendisine. Fischer'lerde lirik şair Bayan Hertha Koenig'e, kendisinin bulunmadığı uzunca bir süre içinde "Wildenmayer Caddesi'ndeki evinde, büyük Picasso'nun yanı başında bir an önce, hiç ses etmeden" kalıp kalamayacağını sorar. Bir, iki gün sonra da Hertha Koenig'in evine taşınır, ekim ortasına kadar burada oturabilecektir. "Büyük Picasso"yla Hertha Koenig'in sahip olduğu "La familie des saltimbanques" tablosu kastedilmektedir. 1922 Şubatında yazılıp, Hertha Koenig'e adanmış beşinci ağıtta akrobatları anlatırken Rilke'nin kafasında bu tablo vardır. Ekim ayında Bayan Koenig'in evine dönmesi üzerine, Rilke, yazar ve diplomat Herbert Alberti'nin Kefer Caddesi'ndeki villasına taşınır.

Münih'te hayli geniş bir sosyal ilişkiler ağı içinde yaşar, dolayısıyla kalacak bir yer bulma konusunda sıkıntı çekmesine gerek kalmamıştır. Maddi durumu da, Ludwig Wittgenstein'in bağışından sonra kaygılandırıcı bir sorun

olmaktan çıkmıştır. Her ne kadar Kippenberg'e göre Rilke eline geçen parayı kaşla göz arasında düşüncesizce harcarsa da, bunu yaparken yalnız kendini düşünmeyerek, Clara ve Ruth'u da desteklemeyi unutmaz. Ne var ki, yazmak için gereksindiği, ağıtların kaleme alınmasında ilerleyebilmesi için kavuşmayı dilediği o iç huzurunu bir türlü bulamaz. İnsanlarla ilişkilerindeki sorunlar dolayısıyla kendi yapıp ettiklerinden duyduğu kuşku, aradığı huzura kavuşmasını engeller; öte yandan, cephede çetin savaşların sürüp gittiğine ilişkin her Allah'ın günü gelen haberler de bu huzursuzluğa katkı yapar. Üstelik Paris'ten bir de haber alır Rilke.

Saltimbanques Ailesi, Pablo Picasso'nun tablosu, 1905. Washington National Gallery of Art.

Hollanda'daki dostları üzerinden kira bedelini zamanında havale edemediği için evdeki eşyasına el konmuş ve açık artırmayla satışa çıkarılmıştır. Uğradığı maddî kaybı fazla önemsemez, ama kitaplarının, mektuplarının ve manüskrilerinin elden çıkmasına üzülür. Bunların ancak küçük bir bölümüne savaştan sonra André Gide'in, Charles Vildrack ve diğer bazı Fransız yazarlarının çabaları sayesinde yeniden kavuşur. Sonbaharda o kısa süreli, yoğun çalışma evrelerinden biri ansızın Rilke'yi umarsızlığından çekip alır. İlkin edebiyat araştırmacılarının nesnel bir dille "Yedi Şiir" diye nitelediği, ama bazen daha yerinde bir nitelemeyle "Phallische Hymnen-Fallusa Övgüler" denen, Amerikalı edebiyatçı George C. Schoolfield'in bir ara "Dindar Rilke -Araştırmacıların Dolabındaki İskelet" olarak kendilerinden söz edeceği metinler hızlı bir tempoyla birbirini izler.

Ardından 1915 Kasımında "Ölüm", "Bir Oğlanın Ölümü Üstüne Requiem" ve kasvetli bir hava içeren dördüncü ağıt olmak üzere üç lirik şiir daha kaleme alınır. Rilke'nin varoluşu övme yolundaki köşe taşlarını oluşturan metinlerdir bunlar, çünkü ilgili metinlerde Rilke pek doğal ve kaçınılmaz bir olgu olarak benimsenen ölüme ilişkin tablolar sunar okuyuculara. Bu metinleri yazarken, askerlik yoklamasından geçeceği tarih şimdiden kafasını kurcalamaya başlamış, askerî okul dönemine ilişkin yaşantıların travmatik anıları içinde yeniden dirilerek korkunç bir felaket gibi üzerine çullanmıştır. Ama o sonbahar kendisine çocukluğunu anımsatan bir yaşantı da, annesini Münih'te yeniden görmesidir ve bunun son görüşmeleri olacağını o zaman her ikisi de kuşkusuz sezememiştir.

Kasımdaki yoklamada Rilke silahlı olarak geri hizmette askerlik yapmaya elverişli bulunur ve 4 Aralık 1916'da Kuzey Bohemya'daki Turnau'a gidip teslim olma emrini alır. O

zamana kadar daha birkaç hafta vardır, bu süre içinde her yolu dener. Rilke, ruhsal bakımdan kendisini yıkıma sürükleyeceğinden emin olduğu olaylardan yakasını kurtarmak için her türlü çareye başvurur. Karl von der Heydt, Katharina Kippenberg, Sidie Nádherny ve Alexander von Thurn ve Taxis, Rilke'ye yardım için devreye girer; Marianne Mitford aracılığıyla Rilke'yi tanıyan ve Avusturyalı bir generalin emir subayı olan Philipp Dük von Schey-Rothschild de yine yardımına koşar Rilke'nin. Öte yandan, Prens Ludwig Ferdinand von Bayern'in yaveri de Rilke'nin askerlikten bağışık kılınması için tekrar tekrar girişimde bulunur. Yazarın yaşı, sağlık durumunun bozukluğu, ayrıca bunun Insel Yayınevi'ne çıkarları üzerinde yapacağı olumsuz etki askerlikten bağışık kılınması için öne sürülen nedenler arasındadır.

Dostların çabalarıyla sonuç alma yolunda adım adım ilerleme kaydedilir. İlkin Rilke'nin belki kimsenin artık kendisine el uzatamayacağı taşra kenti Turnau'ya değil, Baumgarten'deki Viyana kışlasına gidip teslim olması sağlanır. Seferî hizmet için gördüğü eğitim Rilke'nin gücünü aşar, daha fazla dayanamaz, yeniden yoklamadan geçirilir ve ocak sonunda askerlik hizmetini Savaş Arşivi'nde görmesine karar verilir. Arşivde daha önceden burada görevlendirilmiş Stefan Zweig, Alfred Polgar ve diğer bazı yazarlar çalışmakta, gördükleri işi "kahramanları allayıp pullama" diye nitelendirmektedir. İşleri, arşive cepheden düzenli yollanan belge ve bilgileri bir işlem-

Rilke 1916'da, askerlik hizmeti sırasında.

den geçirip, geniş halk kitleleri için kahramanlık ve vatan uğruna canını verme öykülerine dönüştürmektir. Rilke'nin şansı yaver gider, Savaş Arşivi'nde kendisi de edebiyatla uğraşan Alois Veltzé isminde bir yarbaya rastlar. Yarbay Alois Veltzé de arşivdeki işi Rilke için fazla bulur, onu kartoteks kartlarının doldurulmasında ve diğer büro işlerinde çalışmakla görevlendirir. Bir yandan dostları hâlâ askerlik yükümlülüğünden tümüyle bağışık kılınmasına çalışırken, Rilke'nin kendisi de bürodaki saatler dışında biraz normal bir yaşam sürmeye uğraşır. Kışlada yatmak zorunda değildir artık, Hietzing'teki bir otelde kalır. Sidie Nádherny'nin yardımıyla Münih'teki konutunu şimdilik elinde tutar. Lulu Albert-Lazard Viyana'ya gelince, birlikte Rodaun'daki Stelzer Oteli'ne yerleşir. Victor Sokağı'nda oturan Marie Taxis'e misafirliğe gider sık sık, Rodaun'da kalan Hofmannsthal'ı ziyaret eder, Kassner'le, Helene von Nostitz'le, Karl Kraus'la, Felix Braun'la, Stefan Zweig'la, Oskar Kokoschka'yla, Peter Altenberg'le ve Danimarkalı yazar Bayan Karin Michaelis'le buluşup görüşür. Bir süre Adolf Loos'un, Arnold Schönberg'in ve Kokoschka'nın da ders verdiği, pedagojik bakımdan yenilikçi bir okul çalıştıran Eugenie Schwarz'la tanışır, "Geschlecht und Charakter-Cinsiyet ve Karakter" isimli kitabın yazarı Otto Weininger'in kardeşi sanayici Richard Weininger'le dostluk kurar.

Savaş meydanlarında can veren milyonlarca insanla karşılaştırıldığında, büro işinde altı aylık bir hizmet görüp askerliği ne kadar ucuz atlattığını Rilke'nin kendisinden daha iyi bilecek kimse yoktur. Ama savaş artık onun için "Beş Şarkı"da kendini adadığı temizleyip paklayıcı doğa gücü olmaktan çoktan çıkmış, iktidar ve çıkar hesabıyla sürdürülen, hiçbir şeyi olduğundan daha iyiye götürmeyecek "insan elinden çıkma" bir etkinliğe dönüşmüştür. Ve

Rilke, bu etkinlikten yakasını kurtarmaya bakmakta gerek kendisini, gerek başkalarını haklı görür.

6

1916 Haziranında Rilke terhis edilir. İlkin Viyana'dan ayrılmaz, temmuz ortasında Münih'e döner, eskisi gibi yine Kefer Sokağı'nda kalır, ertesi yılın temmuz ayına kadar adresi hep burasıdır. 1917 yılının ikinci yarısında son kez Almanya yolculuğuna çıkar, Berlin'e, oradan Hertha Koenig'in Vestfalya'daki Böckel malikânesine gider. Daha sonra Münih'e dönüp ilkin 1917 Aralığından 1918 Mayısına kadar Hotel Continental'da, ardından Ainmiller Caddesi 34 nolu evde kalır.

1919'da kalkıp İsviçre'ye gidene kadar bir şey üretememenin işkenceden farksız acısı içinde kıvranır. Hatta bazen bu verimsizlik büyüyüp geniş ölçüde bir yazma engeline dönüşür, Rilke gelen mektupları yanıtlayacak gücü bile kendisinde bulamaz.

Ama söz konusu yıllarda büyük yapıtlar ortaya koyamadığı gibi, büyük sevgiler yaşayacak güçten de yoksundur. Lulu Albert-Lazard'la ilişkisi 1916 yazında sona erer. Bunu, Mattauch isminde, adı dışında kendisiyle ilgili fazla şey bilinmeyen evlenmemiş bir kadınla, sonradan Claire Goll adını alan lirik şair Bayan Claire Studer'le, halk arasında Else Hotop ismiyle tanınan, "Dualar Kitabı"nı okuduktan sonra şahsen tanımadığı Rilke'ye âşık olan genç kadın oyuncu Elya Maria Nevar'la kurulan ilişkiler izler. Mektuplardan ve kaleme alınan şiirlerden görüldüğü kadarıyla bunların hepsi de tutkulu ilişkilerdir, ancak gelecekte sürdürülmeleri düşünülmez. Belki de yaşanılan dönemin böyle bir şeye elverişli olmayışıdır nedeni; en

azından Rilke kendisini olduğu gibi bir başka insana bağlı kılmaya içten hazırlıklı değildir. Söz konusu yıllarda Rilke'yi alabildiğine derinden etkileyen bir şey varsa, kadın dostlarından birinin görünüp birinin kaybolması değil, pek çok dostunu yitirmesidir. 1916 Kasımında Verhaeren bir tren kazasında hayatını kaybeder, Norbert von Hellingrath, Paul von Keyserling, Bernhard von der Marwitz, Rilke'nin umut vaat eden genç bir sanatçı olarak tanıdığı Götz von Seckendorf savaşta hayata gözlerini yumar; Rodin 1917 Kasımında, Rilke'nin doktoru Stauffenberg 1918 başında bu dünyadan göçer. Yitirdiği dostlarının üzüntüsünü yaşayan Rilke, bir yandan da Clara ve Ruth'u düşünür. Kendisi Sidie Nádherny'nin, Richard Weininger'in ve Philipp Schey-Rotschild'in parasal desteğiyle ayakta kalabilirken, eline biraz para geçmeye görsün, karısını ve kızını desteklemekten de geri kalmaz. Münih'te devrim fırtınaları eserken, onların ücra bir köşede, bir balıkçı kulübesinde sürekli kalmaya karar vermeleri Rilke'yi sevindirir. 1919'da Münih'e giden Ruth bir kez daha görür babasını. İleride artık birbirlerini göremeyeceklerdir.

Böckel'de, 1917 sonbaharı.

1918 ve 1919 yıllarının siyasal çalkantılarında güç bir konumda bulunur Rilke. Kişisel olarak politik bakımdan

benimsediği tarafsızlık ilkesini bundan böyle de korur. Bir yanda varolan değerlere özde tutucu yaklaşımı, öte yanda herkes için olabildiğince geniş ölçüde düşünsel özgürlüğü savunması, düşünsel-siyasal açıdan birbiriyle savaşan iki akımın temsilcileri için de dışlanamayacak, ilginç bir kişi durumuna sokar Rilke'yi. Ama zaman zaman da kendisine politik rakiple işbirliğine gittiğinden kuşku duyulan bir oportünist gözüyle bakılır. Rilke, özellikle 1917 sonbaharında Berlin'de kaldığı günler geç Wilhelm Almanyası'nın temsilcileriyle doğrudan temaslarda bulunur. Berlin'e gelişinden bir iki gün sonra Brandenburg eyaletinin en üst yönetim kademesinin başındaki Joachim von Winterfeldt, yalnızca beylerin katılacağı bir akşam toplantısına Rilke'yi de davet eder. Bu toplantıyı izleyen haftalarda Rilke, 1914'-ten beri ihtiyat süvari yüzbaşısı olarak savaşa katılan Harry Graf Kessler'le uzun boylu konuşmalar yapar. Karl von der Heydt'in evinde imparatorun başyaveri Detlev Graf Moltke'yle kahvaltıda bir araya gelir. Ayrıca, bir bankerin eşi Edith Andreae'nin verdiği bir davette, kadının sonradan Weimar Cumhuriyeti'nin Dışişleri Bakanı olan kardeşi Walter Rathenau da bulunur. Öte yandan, Rilke 1917 Temmuzunun ortasından başlayarak, Dışişleri Bakanlık Müsteşarı Richard von Kühlmann'la da teması kesmez. Kühlmann, askerlik çarkının dişlileri arasından kurtulmasında Rilke'ye yardımı dokunmuş biridir. İleride Münih'e gelip Rilke'yi görür ve 1918 Kasımında da Ohlstadt'a giden Rilke, Kühlmann'ın malikânesinde birkaç gün geçirir.

Yeniden savaş üzerinde konuştuk. Rilke, bu savaşı doğanın bir parçası olarak görmekten kaçınıyor. Ona göre, hayvan denilen şey Rodin'in bir mermer bloğundaki başı gibi nesnelerin içinde bulunuyor; ama insan nesnelerden koparıp almıştır kendisini, nesnelerle arasına bir mesafe koymuş, dolayısıyla birtakım yükümlülükler üstlenmiştir. Bu yüzden doğru yoldan sapmaları hiç duraksamadan doğaya mal edilmez.

Herry Graf Kessler, 12 Kasım 1917 tarihli günlük notu.

Almanya'nın güç sahibi başlıca kişileriyle olumlu ilişkiler içinde bulunması, savaş öncesi toplumunun üst kademesinde yer alan bin kadar kişinin Rilke üzerindeki çekici etkisiyle açıklanabilmesine karşın, politik sola ve aktif savaş karşıtlarına duyduğu sempati, öyle görülüyor ki, 1917 yazında Chiemsee'deki Herren-Insel'de rastlantı sonucu bir tanışmadan kaynaklanır. Kocası o sıra savaş karşıtlığı dolayısıyla hapiste yatan Sophie Liebknecht, Rilke gibi birkaç hafta geçirmek üzere adaya gelmiştir. Rilke, kendisine savaşta çektiği sıkıntılardan yakınınca, Sophie Liebknecht, zamanına sırt çevirmeyip onunla daha çok ilgilenseydi, zamanıyla daha çok gerçek ilişkiler kursaydı, çektiği sıkıntıları daha kolay göğüsleyebilecek olduğunu söyler. Çünkü böyle bir durumda, Sophie Liebknecht'in kanısınca, Rilke'nin çektiği sıkıntı üretken nitelik kazanır, kendisi de böylece "esenliğe" kavuşabilirdi. Ne var ki, kocasına ve dostlarına gösterdiği sadakati sınırsız bir hayranlıkla karşıladığı Sophie Liebknecht bile Rilke'yi bir siyaset adamı yapamamıştır. Yine de Rilke, Vestfalya'da Herta Koenig'in düzenlediği yoksullara yardım kampanyası için ocak ayında Kurt Eisner'e başvurup, kendisiyle bir röportaj yapılmasına izin verip vermeyeceğini sormaktan da geri kalmaz.

Eisner'in, 7/8 Kasımında Münih'te cumhuriyeti ilan etmesinden sonra, Rilke'nin Ainmiller Caddesi'ndeki konutuna aktif devrimcilerin, örneğin Ernst Toller'in ve ileride DDR(*) Güzel Sanatlar Akademisi'nin başkan yardımcılığını yapacak komünist Alfred Kurella'nın girip çıktığı görülür. Halk Konseyi Cumhuriyeti'nin Alman Silahlı Kuvvetleri ve gönüllüler birliğince yıkılmasından sonra, sol devrimcilerden olmasından kuşkulanılan Oskar Maria Graf'ın yardımına koşmak isteyen Rilke, Münih'teki bir avukata

(*) Demokratik Almanya Cumhuriyeti. (Ç.N.)

mektup yazar. O sırada Rilke'nin de devrimciler arasında yer aldığından kuşkulanılarak, ağır silahlı polislerce evi aranır. Ancak, daha önce savaş gibi devrim de düş kırıklığına uğratmıştır Rilke'yi. Yalnızca 1918 Kasımının ilk günlerinde devrimcilerin toplandığı salonlardaki bira buğusu, sigara dumanı ve insan kalabalığı bir estet olarak hoşuna gitmiştir.

1919 başında yıllardan sonra ilk kez Rilke, "bir çeşit gelecek"e doğru ilerlemek, yaşamına bir plan, program getirmek ister. İlk planı, Lou ile yeniden buluşup konuşmaktır. Rilke'yi görmek için Münih'e gelir Lou, mart sonundan 2 Hazirana kadar Münih'te kalır. İki dostun en son birlikteliklerideir bu. Bir iki gün sonra Rilke Almanya'dan ayrılır. Bir yıl önce Zürih'teki Hottingen Okuma Kulübü bir okuma dinletisi için İsviçre'ye davet etmiştir kendisini. Ne var ki, Rilke'nin hangi devletin vatandaşı sayıldığı açıklığa kavuşmadığından vize sorununu çözümlemek güçlük doğurmuştur. Tuna Monarşisi'nin yıkılışından sonra Rilke'nin elinde yalnızca geçici bir pasaport kalmış, derken vatansız biri durumuna düşmüş, en sonunda da Çek vatandaşı olmuştur. Ancak 1919 Haziranında İsviçre gezisini önleyen bütün bürokratik engeller giderilebilmiştir. Ayrıca, savaşın ardından Rilke'nin kitaplarının baskı sayısında ansızın bir sıçrama gerçekleşmiş, dolayısıyla gezi hazırlıkları maddî bakımdan bir yıl önce göründüğü kadar büyük bir sorun oluşturmaktan çıkmıştır. Ama Rilke'nin Almanya'dan ayrılışı, ilk planda İsviçre lehinde değil, Almanya aleyhinde alınmış bir karardır. Lisa Heise'ye yazdığı bir mektupta Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra hayli ilerideki bir zamanı işaret eden düşünceler açığa vurur Rilke: "Benim için... kendi kendini tanımayarak dünyayı ileriye gitmekten Almanya'nın alıkoyduğuna hiç kuşku yok... Almanya

1918'deki yıkılışından sonra tam bir dürüstlükle davranıp, izlediği eski yoldan dönerek herkesi, bütün dünyayı sarsabilirdi. Yanlış geliştirilmiş kalkınma stratejisinden açıkça, kararlılıkla el çekerek... Almanya, ruhunun alabildiğine derinliğinde duyumsayacağı bir alçakgönüllülükten kaynaklanacak onurlu davranışı gösteremedi, yüzeysel, aceleci, kuşkuyla ve yalnız çıkarını gözeterek kendini kurtarmaya baktı, alabildiğine gizlilik içindeki doğasına uygun bir tutum takınarak göğüs germek, var olan durumu atlatmak ve kendisini bekleyen mucizeye hazırlıklı olmak varken, çalışmaya verdi kendini. Güç kazanmaya, bu yoldan kurtulmaya baktı. Değişmek varken eskisi gibi kalmakta ayak diredi." (2 Şubat 1923)

İsviçre Yılları

Doğup büyüdüğüm kent bana gereği gibi bir yurt olmadı (işe yarar bir vatan bilinci vermedi bana), havası ne benim soluyabileceğim bir havaydı, ne uçup havalanacağım. Bu yüzden ben de kaçınılmaz olarak kalacağım yerler seçtim kendime.

Rolf Freiherr von Ungern-Sternberg'e
26 Haziran 1921 tarihli mektup.

Rilke 11 Haziran 1919'da Münih'ten Zürih'e doğru yola koyulduğunda, onu nasıl bir gelecek beklediği tamamen belirsizdi. Hottingen Okuma Kulübü'nün davetine dayanılarak kendisine verilen oturma izni on gün için geçerliydi ancak. İsviçre'yle arasında ne özel ilişkiler söz konusuydu ne de İsviçre'de dostları ve söz sahibi tanıdıkları vardı. Dolayısıyla, Zürih'te ilk amacı oturma izninin uzatılmasıydı. Hottingen Okuma Kulübü'nün başkanı da bunu sağlamaya çalıştı. Oturma izninin ağustos ortasına kadar uzatılması üzerine, Rilke ilkin bir süre, kavuştuğu özgürlüğün, görmekte olduğu nezaket ve sıcaklığın, el üstünde tutulup bağra basılmaların keyfini çıkarmak istedi. Zürih ve Bern'deki seçkin otellerde konakladı, yeni dost çevresi de yine öyle seçkin kişilerden oluşuyordu. Nyon'da Sidie Nádherny'nin bir arkadaşı olan Kontes Mary Dobrzensky'nin evinde kaldı, birkaç gün sonra da Avusturya diplomatı Paul Graf Thun-Hohenstein aracılığıyla nüfuzlu de Wattenwyl ailesini tanıdı; mart ayından 1920 Mayısına kadar İsviçreli diplomat ve tarihçi Carl J. Burckhardt'ın annesi Hélène Burckhardt'ın Pratteln dolayındaki Schönenberg malikânesinde misafir edildi. Ancak Rilke İsviçre'de yeni kişiler tanımakla kalmayarak, buradaki eski ahbap-

larıyla da yeniden buluştu. Kendileriyle daha Paris'teyken görüştüğü Clotilde von Derp ve Alexander Sacharoff tarafından Zürih'te düzenlenen danslı bir geceye davet edildi; yine Zürih'te Magda von Hattinberg'in öğretmeni Ferruccio Busoni'yle, ayrıca Clarie Studer ve Iwan Goll'la karşılaştı; ressam Jean Lurcat, Marthe'den "iyi haberler" getirdi kendisine. Cenevre'de ise Rilke, dansöz Baladine Klossowska'yı ziyaret etti. Sanat tarihçisi Erich Klossowska'yla evli Baladine, kocasından ayrı yaşıyordu ve iki oğlu Pierre ile Baltusz da yanındaydı. Temmuzda Rilke, Sils-Baselgia'da "Malte"nin Danimarkalı çevirmeni Inga Junghanns ile kocasının evinde birkaç gün geçirdi. Daha sonra Soglio'ya gitti, Palazzo Salis'te konaklayarak temmuz sonundan kasım ortasına kadar burada kaldı. Soglio'da can sıkıcı durumu üzerinde düşünecek huzuru bulmuştu. İsviçre'de sürekli oturmak aslında tasarlayabileceği bir şey değildi. Gerek İsviçre edebiyatında, gerek halkın yaşamında algıladığı pedagojik eğilimden hoşlanmıyordu, büyük kentlerdeki turizm curcunası sinirlerini ayağa kaldırıyor, İsviçre'nin dağları ona yabancı geliyor, onu bunaltıyordu. Ama Almanya'ya, daha da kötüsü Avusturya'ya dönüş seçeneği de amaç olarak benimsenecek gibi değildi. Bohemya'ya ya da Marie Taxis'in ve diğer dostların kendisine kucak açacağı İtalya'ya gidip oraya yerleşmeye de karar veremiyordu bir türlü. Bir zamanki kâbuslarının, şimdi ise düşlerinin kenti Paris ise siyasal ve maddî nedenlerden sürekli kalacağı yer olarak düşünülemezdi. Rilke, hayatında savaşın açtığı "yaraları" iyileştirebileceği bir yer, bir "Ağıtlar Yeri" arayıp duruyordu kendine. Dolayısıyla, ilkin Lozan, daha sonra Wallis'te kaldı, buradaki Fransızca havayı soludu, İsviçre'yle dost olmaya çalıştı... Geçmişteki yaşamıyla Fransızca atmosfer aracılığıyla bir ilişkinin kurul-

masının ardından, en çok kentlerde adım başına karşılaştığı düzenli burjuva yaşamıyla uzlaşması çok fazla güçlük doğurmadı. Özellikle bu yıllarda burjuva yaşam modeline daha hoşgörüyle bakmaya çalışması ve ilgili modelin insana güven veren işlevini takdir etmekten geri kalmayışı söz konusu uzlaşmayı daha kolaylaştırdı.

İsviçre'de kalışının geçiciliği konusunda yakın bir zamanda kesin önem taşıyan bir değişikliğe gidemeyecek olan Rilke, Soglio'da hemen önünde kendisini bekleyen işlere yoğunlaştı. Planlanmış bir okuma dinletisi akşamı, bu arada altı ayrı kentte yapılacak yedi konuşmalı bir geziye dönüştü. Begnins-sur-Gland'da Marthe Hennebert'le görüştükten ve Cenevre'de bir hafta geçirdikten sonra Zürih'e dönen Rilke, Hottingen Okuma Kulübü'nde iki kez yapıtlarından okudu. İleride St. Gallen, Luzern, Basel, Bern ve Winterthur'da olmak üzere beş ayrı yerde daha okuyacaktı. Rilke'nin İsviçre'deki okuma dinletisi gezileri her bakımdan bir başarıydı. İzleyici ve eleştirmenler hayranlıktan kendilerini alamamıştı. Ayrıca, İsviçre'de Rilke de yaşamının son yıllarında önemli dostları arasında yer alacak birkaç kişi tanıdı. Zürih'teki ikinci dinleti gecesinde, Meilen'den kendisinden üç yaş küçük Nanny Wunderly-Volkart'la tanıştı. Bir tabakhane sahibinin eşi ve yetişkin bir oğlun annesi Nanny Wunderly-Volkart, annece bir sadeliği ve pratiğe yönelik keskin bir zekâyı kendisinde birleştiren bir kadındı. İsviçre yıllarında en sadık bir dost olarak Rilke'nin yanında yer aldı, ayrıca ölüm döşeğinde yatarken Rilke'nin başında bulunmasına izin verdiği tek kişi oldu. Rilke ruhunun dipsiz uçurumlarını açığa vurmak istedi mi Lou'ya, şair yaşamının acı ve sevinçlerine anlayış gösterecek birini aradı mı Prenses Taxis'e yazar, bir düzine mendile, kap kacağa, yatak takımlarına, hayatın günlük konula-

rında kesin bir karara varmak için yardıma gereksinim duydu mu ya da bir insanın tesellisine sığınmak istedi mi, Nanny Wunderly-Volkart'a başvurur ve eli boş döndüğü olmazdı hiç. İsviçre'deki dinleti gezisinin son durağı Wintherthur'da Nanny Wunderly-Volkart'ın erkek yeğeni Werner Reinhart'la da tanıştı. 1851'de kurulmuş ithalat firması Reinhart Kardeşler'in hissedarı olan Werner Reinhart, erkek kardeşiyle birlikte Winterthur'da Rychenberg Oteli'nde kalıyordu. Yine Winterthur'da Rilke, Werner Reinhart'ın Georg ve Oskar ismindeki iki kardeşini de tanıdı. Reinhart kardeşlerin hepsi sanat eseri koleksiyoncusu ve sanatçıların elinden tutan kişilerdi. Bir süre sonra gerek dört kardeşte, gerekse Rilke'de birbirleriyle görüşüp konuşurken göze çarpan çekingenliğin ortadan kaybolması üzerine, Werner Reinhart'la Rilke arasında bir dostluk filizlenip yeşerdi. Bu dostluk da ileride Rilke'nin "Ağıtlar Yeri" İsviçre'de de yerleşmesini sağladı. O vakte kadar sürekli kalacağı bir yer arama çabası Rilke'nin yaşamına damgasını vurmuştu.

1919 Aralıktan şubat sonuna kadar Locarno'da oturdu Rilke. Mart başında Basel dolayındaki Schönenberg malikânesine, Hélène Burckhardt-Schatzmann'ın ve mimar Hans von der Mühl ile evli kızı Theodora'nın yanına taşındı. Ne var ki, Rilke'nin oturma izni mayısta öyle görülüyor ki bir daha uzatılmamak üzere sona ermekteydi. Nisan ayında bir haber aldı Rilke; 1 Ağustos 1914'ten sonra dışarıdan ülkeye girmiş tüm yabancılar Bavyera'dan sınır dışı edilecek, dolayısıyla kendisi de artık Münih'e dönemeyecekti: "Anlaşıldığına göre mayıs ortasında iki ayrı sınırdışı edilme beni bekliyor. İçinden çıkılmaz bir durum." Rilke, bir Çek pasaportu almak için başvuruda bulundu ve pasaport eline geçer geçmez İsviçre makamlarından oturma

izninin bir yıl daha uzatılmasını istedi. Haziranda Prenses Taxis'in daveti üzerine kalkıp Venedik'e gitti. Kenti ve içtenlikle karşılandığı Palazzo Valmarana'yı yeniden görmek Rilke için büyük bir anlam taşırdı. Ama bir zaman aşinası olduğu yerde savaş sonrası bu ilk kalışında görüp anladı ki, 1914 yılına kadar sürdürdüğü yaşamı artık yaşamak olanaksızdır.

Çok geçmeden parasızlıktan Münih'in yolunu tutmak zorunda kalacağına inanan Rilke -bu arada Kont Julius Zech'in işe el atmasıyla Münih'e dönme izni verilmişti kendisine- Venedik'ten ayrıldıktan sonra Basel'de, Zürih'te, Winterthur'da ve Cenova'daki dostlarıyla birkaç hafta daha geçirir. Cenova'da sık sık sahne oyuncu çifti Georges ile Ludmilla Pitoëff'le görüşür. Ama dansöz Baladine Klossowska'yla yeniden buluşup görüşmesi daha çok önem taşır Rilke için. Pek çok zamanı birlikte geçirirler ve daha önce birbirlerine duydukları sempati o günlerde tutkulu bir sevgiye dönüşür. Otuz beş yaşlarında görmüş geçirmiş, ateşli ve biraz teatral davranışlara eğilimli Baladine belli ki, Rilke'nin içinde yaşayan ve onun uzun zamandır yanına yaklaştırmadığı duygu ve özlemlere seslenmiştir. İsterse bir iki gün sürsün, her ayrılığı sevgililer, mektup ve çiçeklerle "aşmaya" çalışır. "*Je sui là toujours prête, tu me trouveras partout où tu voudras que je sois*

Rilke ve Baladine Klossowska

avec toi,"(*) diye yazar Baladine'e. Bu satırları bir kâğıda geçirip bir tılsım olarak cüzdanında taşıyan Rilke de kaleme sarılıp şöyle karşılık verir: "*Moi aussi, Merline, je passe des moments derrière mes mains, pour ne sentir que mon contenu de coeur augmenté, magnifié, multiplé à l'infini!*"(**) Rilke, Merline bazen de Mouky der sevgilisine, mektuplarını René diye imzalar, 20 yılı aşkın bir süreden beri kendisinin vaftiz ismiyle çağrılmasına ilk defadır karşı çıkmaz. Dışarıdan bir zorunluk yoktur bunun için, Fransızca Baladine'nin anadili değildir, Breslau'lıdır kendisi, "Rainer" ismine de alışabilirdi pekâlâ. Ama işte René ismi, Rilke'nin gençlik dönemindeki bu isim yeni sevdalıların havasına daha uygun düşer. Ekim başında birlikte yola çıkıp ilk kez Sierre'ye gelirler.

İsviçre'yi kendine yeni bir vatan olarak seçmek Rilke'ye hiç de bir yıl önceki kadar düşünülmeyecek bir şey gibi görünmez. Hem ansızın bir olanak belirmiş, kapıda bekleyen kış aylarında ilk kez uzunca bir süre aynı yerde kalabilecektir. Albay Jean Ziegler ile eşi Bayan Lily kış için Rilke'yi Irchel dolayındaki Berg Şatosu'na davet etmişlerdir. Rilke'nin 1 Kasım 1920'de taşınmak üzere eski Cenova'da tuttuğu evde oturmasına gerek kalmamıştır artık. 12 Kasımda Nanny Wunderly-Volkart kendisini arabayla Zürih'ten alıp Berg Şatosu'na götürür. Daha önce Rilke Paris'te bir hafta kalmış -savaş öncesi yaşamla bir bağlantı kurmaya yönelik yeni bir deneme-, daha sonra da Baladine Klossowska ile iki hafta Cenevre'de geçirmiştir. Rilke'den ayrılmak güç gelir Baladine'ye, oysa Rilke ayrılık karşısında hayatında bir kez daha çelişik duygular yaşar. Baladine'-

(*) *"Ben de Merline, sadece yüreğimin içindekilerinin sonsuza kadar büyüdüğünü, çoğaldığını ve yüceldiğini duymak için zamanı ellerimin arasında sıkıştırıyorum."*

(**) *"Sen nerede olmasını istersen, ben de her zaman orada olmaya hazırım."*

nin ateşli sevgisi değerinin bilincini pekiştirir, ama Berg Şatosu'nda yapmayı tasarladığı pek çok şey vardır kafasında. Artık o büyük amacına, "Ağıtlar"ın bitirilmesine elle tutulacak bir uzaklığa kadar yaklaştığına inanır. Büyük bir coşkuyla işe sarılır, hayatındaki her yaratı dönemi için o zorunlu hazırlığı bir kez yapıp çıkarmaya çalışır aradan: Karşılık verilmeden bir kenarda kalmış mektupları yanıtlar ilkin. Aynı haftalar içinde Baladine'nin on iki yaşındaki oğlu Baltusz'a verdiği sözü tutar. Yetenekli oğlanın sokakta bulup eve getirdiği, ama sonra evden yine kaçıp giden kediciği Mitsou'nun öyküsünü çizimlerle anlattığı kitabına bir önsöz yazar. Kitap, "Mitsou Quarante Images per Baltusz. Preface de R. M. Rilke" ismiyle 1921 yazında Erlenbach, Zürih ve Leipzig-Rotapfel Yayınevi'nde çıkar.

Sözde bir sanrının etkisi altında -belki Berg Şatosu'nda tam bir soyutlanmışlık içinde yaşaması da rol oynamıştır bunda, çünkü köyde başgösteren şap hastalığı dolayısıyla bütün sonbahar şatonun bahçesinden dışarı adım atamamıştır- kasım sonunda birbirine bağlı on şiirden oluşan bir yapıt yaratıp koyar ortaya, kitaba da "Kont C. W.'nin Ölümsonrası Yazılarından" ismini verir. Olgunluk dönemindeki Rilke'nin başarısız sanat yapıtlarından biridir bu. Rilke, dört ay sonra birinci kitabın devamı niteliğinde bir ikinci şiirler bütününü kaleme almaya kalkarsa da, bu şiirler içinden ancak birini ("Karnak'ta oldu. At üzerinde gitmiştik oraya") bastırır. Şiir 1923 Insel Yıllığı'nda çıkar. Şiirlerin çoğunluğu üzerine suskunluk örtüsünü çekmeyi uygun bulur Rilke.

Ama yine de 1915 sonbaharında olduğu gibi Rilke'nin moraline diyecek yoktur. Ne var ki, amaçladığı o büyük başarıya bir türlü ulaşamaz. Bir zaman yaşadığı yaratı süreci içinden askerlik hizmeti çekip almıştı kendisini. Bu

defa da yaşamla çalışma arasındaki çatışma yapmıştı aynı şeyi ve Rilke'nin bir kez daha, son kez olarak çatışmayla başa çıkması gerekmişti. 1920 yılı sonunda Cenevre'deki Baladine'den telaşlı mektuplar alır; Rilke'nin yakınında bulunmayışı Baladine'yi kahretmiş, ciddi olarak hasta düşürmüştür; öte yandan, oğullarının durumuna üzülmekte, canına kıyacağını açıkça söyleyerek Rilke'yi korkutmaktadır. 6 Ocakta Berg'ten ayrılan Rilke Cenevre'ye gelir. 1 Şubata kadar sevgilisi Baladine'yle kalır, sonra yine Berg'e döner. 1 Şubattan 9 Nisana kadar Rilke'nin Baladine'ye yazdığı 36 mektup, Baladine'nin Rilke'ye yazdığı 38 mektup yayınlanmış bulunuyor. Mektuplardan bazısı on sayfadan uzundu. Kuşkusuz ancak ocak ya da şubatta Rilke "Duino Ağıtları" konusunda Baladine'ye ayrıntılı bilgi verir, bu ağıtların yaşamı için ne kadar önem taşıdığını, böyle bir çalışma için hepsinden çok yalnızlığa gereksinim duyduğunu açıklamaya çalışır. Baladine her şeyi anladığı kanısındadır. Ama aradan hepsi birkaç gün geçmiştir ki, Rilke'ye duyduğu özlemin anlamasından daha büyük olduğu görülür. Rilke, çalışmalarına daha çok katılımını sağlayacağı konusunda sevgilisine söz verir. İki sevgili arasındaki gerilim, güçlene güçlene katlanılmaz boyuta ulaşır. İstem gücünü alabildiğine zorlayarak arada bir mesafeyi korumaya yönelik çabalarla arada daha bir yakınlık sağlama arzusu birbiriyle yer değiştirip durur, iki sevgilinin ruh iklimleri asla birbirine uygun düşmez.

İnsanın gücünü yiyip bitiren bu tartışmalar karşısında Rilke'nin çalışmalarını sürdürmesi düşünülemez. Şato Berg'te kaldığı nisan ayının son haftası Rilke, "Vasiyet" başlığıyla büyük çapta özyaşamöyküsü niteliğinde bir düzyazı kaleme alır. Yazı bir takım itirafları, günlük tarzında düşünceleri ve Baladine'ye yollanacak olan, son aylarda olup bitenlerin söz konusu edildiği mektup taslaklarını

içerir. Taslakların sonuncusunda şöyle der Rilke: "Haksızlık yaptım, ihanet ettim. Altı yıl süren bir çöküşten ve engellenmeden sonra B[erg]le bana sunulan olanaklardan içimdeki o ertelenemez misyon adına yararlanayım demedim; yazgı bu misyonu el altından çekip aldı benden." Sonunda sevenlerinden kendisine hoşgörülü davranmaları ricasında bulunur Rilke: "Evet! Hoşgörülü davransınlar. Kendi mutlulukları için beni kötüye kullanmasın, içimdeki o alabildiğine derin yalnızlık mutluluğunu geliştirmekten yardımlarını esirgemesinler, bu mutluluğun güçlü kanıtlarını ortaya koyamadım mı, beni sevmiş olmayacaklardır çünkü." Yaşam ve çalışma arasındaki çatışmada bu kez de Rilke çalışmanın yanında yer almıştır.

Bu uğursuz kıştan sonra Rilke ve Baladine birbirlerine karşı bir suçluluk duygusu içinde sürdürürler yaşamlarını. Baladine o çok önemli çalışmasından Rilke'yi alıkoyduğuna, Rilke de sevginin oluşturduğu büyük misyonun bir kez daha üstesinden gelemediğine inandığı için kendini suçlu hisseder. Baladine suçunu biraz gidermeye çalışarak yazın Muzot Kulesi'ne çekilmesini salık verir Rilke'ye, kendisi de Nanny Wunderly-Volkart'la harap kulenin duvarlarının onarılmasına yardım edecektir. Daha sonra Berlin'e döner ve altı aydan daha uzun bir süre Rilke'yi görmez. Biri ötekisinin yaşam ve çalışmalarını paylaşsa bile, bundan böyle Rilke ve Baladine'nin yolları ayrılır birbirinden. İleride de birbirini

Baladine Klossowska (Merline) Eugen Sprio'nun tablosu, 1901.

seven iki insan olarak buluşup karşılaştıkları olur. Ve zaman zaman, birbirleriyle düşüp kalkmalarında bir bağımsızlık, serinkanlılık ve hafif bir ironi havası sezilir. Bir vakit kendilerini birbirlerinin eline savunmasız bırakan insanlar arasında ancak rastlanabilecek bir şeydir bu. Ama gerek Rilke, gerek Baladine sevgi konusunda yeterince bilgi sahibidir, bir zamanki o mahrem yakınlığı aralarında bir kez daha kurmaya çalışmazlar.

2

1921 Mayısında Berg'ten güçlükle ayrılan Rilke, arada kısa kesintilerle Augustiner tarikatının sonradan bir pansiyona dönüştürülmüş evinde kalır. Son ayların gerilimini daha uzun bir zaman üzerinde taşıyacaktır; ayrıca, gelecek konusundaki endişelerinde de azalma olmamıştır. Rilke İsviçreli dostlarının konukseverliğinin değerini bilir, ama şunu da bilir ki, ağıtları yazıp bitirebilmesi, ister İsviçre'de, ister bir başka ülkede kendi kendisiyle sürekli yalnız kalabileceği bir yer ele geçirebilmesine bağlıdır. Maddi durumu böyle bir olanağın kapısını aralar kendisine, öteden beri kurdaki olumsuzluğa karşın Kippenberg ne de olsa haziran ayında kendisine 2000 Frank yollayacaktır. Berlin'de Rilke, Baladine'yi yanına çağırır. Haziran ortasında gelen Baladine'yle kalacakları uygun bir yer aramaya koyulurlar. 30 Haziran akşamı Sierre içinde dolaşırlarken bir dükkânın vitrininde XIII. yy.'dan kalma bir yapının fotoğrafını görürler, ya "bir kule ya da şatonun" fotoğrafıdır bu, hangisinin olduğu kesinlikle söylenecek gibi değildir. Sahibi, "Château de Muzot"(*) der buraya ve 250 frank kira ister.

(*) "Müsott" diye okunacaktır (Ç.N.)

Rilke ve Baladine'nin danıştıkları emlakçı istenen kira bedelini duyunca çok şaşırır, bunun yarısını bile aşırı bulur. Rilke biraz kararsızdır, ama Baladine kuleyi kiralaması için kendisini zorlar. Birkaç gün duraksayan Rilke sonunda razı olur. Nanny Wunderly-Volkart kuzeni Werner Reinhart'ı devreye sokar, kuzeni de Rilke ne kadar içinde otururşa otursun, kirayı -sonunda 175 Frank üzerinde uzlaşılmıştır- ödemeyi üstlenir. Werner Reinhart, ileride Muzot'u satın alacak ve Rilke'ye ölene kadar içinde oturma hakkını bağışlayacaktır.

Rilke'nin daha önce yaşadığı kentlerde alıştığı konforla ücra bir yerdeki Muzot Kulesi arasındaki çelişki daha büyük olamazdı. Elektrik yoktur kulede, suyu bahçedeki bir kuyudan çekmek gerekmektedir. O "perişan durumdaki ilkel odacıkları" içlerinde oturulabilir yerlere dönüştürmek, bir sürü işin yapılıp çıkarılmasına bakar. Baladine, kasım ortasına kadar süren onarım çalışmalarının koordinasyonunu üstlenir; tavanlar payandalarla desteklenir, duvarlara beyaz badana çekilir, fare delikleri tıkanır. Ayrıca, Berlin'e dönmesinden önce Rilke için bir kâhya kadın bulmaya çalışılır. Sonunda Frida Baumgartner adında biri üzerinde karar kılınır. Baladine ve Nanny Wunderly-Volkart, yanında çalışacağı yeni efendisinin değişik özellikleri konusunda kâhya kadını bilgilendirir. Rilke'nin bir kâhya kadından öncelikli beklentilerini -güvenilirlik, suskunluk ve vejetaryen beslenme alışkanlıklarını anlayışla karşılama- Frida Baumgartner öylesine olgunlukla karşılar ki, ileride yazdığı mektuplarda Rilke "pericik" diye söz eder kendisinden. Kasım ortasından başlayarak Muzot'ta Rilke dış dünyadan her geçen gün biraz daha soyutlar kendini. Kızının stajyer hakim Carl Sieber'le nişanlanmasıyla bile fazla ilgilenmez ve bir yıl önce Berg'teki gibi

aynı seremoniyle işe koyularak hanidir cevap bekleyen mektupları yanıtlar.

O yılın Noel öncesi günlerinde okumak için fazla zaman kalmaz Rilke'ye. Öyleyken Muzot'ta kendine yeni bir şair keşfeder ve bu da Paul Valéry'dir. İlk olarak Valéry'nin "'Le Cimetière marin" şiirini Almanca'ya çevirir. "Ağıtlar"ı ve "Soneler"i yazıp bitirdikten sonra Valéry'nin "Charmes" ismindeki şiir kitabıyla iki uzun diyaloğunu da Almanca'ya aktarır. Valéry'nin yalnızca lirizmi değil, yaşamöyküsü de etkiler Rilke'yi. Valéry bir ara yıllar boyu şiire sırt çevirip matematikle ilgilenmiş, nerdeyse elli yaşında yeniden şiir yazmaya koyulmuştur. Valéry örneği, planladığı büyük yapıtı bitirebileceği konusunda Rilke'yi umutlandırır. Ne var ki, yapacağı çalışma için yıl sonunda Gertrud Ouckama Knoop ile mektuplaşması daha büyük bir itici güç oluşturur. Knoop ailesini Rilke Münih'te tanımış, ailenin dansöz küçük kızı Wera kendisini büyülemiştir. 1919 Aralığında on dokuz yaşındayken lösemiden hayata gözlerini yuman Wera'nın ölüm haberini aldığında İsviçre'dedir Rilke. Genç kızın öldüğünü öğrenirse de ölümüne ilişkin ayrıntılar konusunda bilgi sahibi değildir. Wera'nın annesinden bu ayrıntıları sorup öğrenmeye çalışır. Erken ölümler, ölümün gizine vakıf Rilke'nin

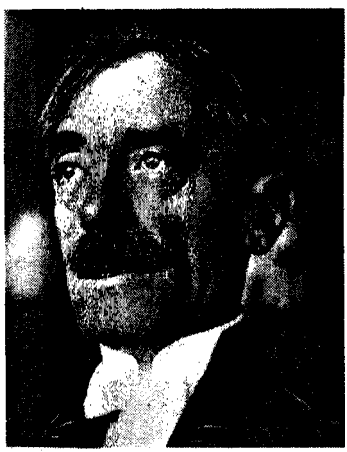

Rilke, Muzot'un balkonunda

özel mitolojisinde önemli bir rol oynar. Wera'nın yazgısını kendi mitolojik kategorileri içinde yorumlar; Orpheus'un konumunda görür kendini. Orpheus/Rilke, Wera'da Eurydike'sini bulmuştur.

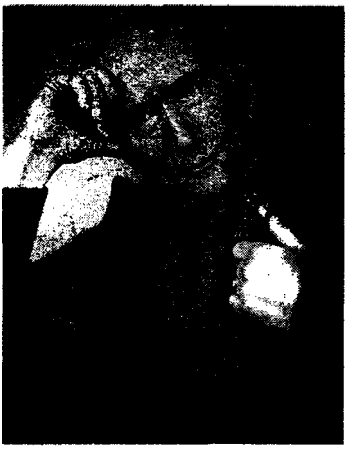
Noel'i Muzot'ta tek başına geçiren Rilke, yeni yılın başında da yıl sonundaki aynı yaşamı sürdürür. Sağa sola mektuplar yazar yine, kendini eskisi gibi dış dünyadan soyutlar. Ne var ki, şubat ayı gelir gelmez beklemeler, korkular ve kuşkularla geçmiş on yıllık bir süre sona erer. 7 ve 11 Şubat arasında yedinci ve sekizinci ağıtla dokuzuncu ağıtın ana bölümünü yazar, altıncı ağıta son noktayı koyar ve onuncu ağıtı yeniden kaleme alır. 14 Şubatta da yazdığı beşinci ağıtı "Ağıtlar" içinden çıkardığı "Karşıt Dizeler"in yerine koyar. 26 Şubatta yedinci ağıtın sonunu tekrar ele alıp değiştirir. Böylece "Duino Ağıtları" bir iki haftalık çalışmanın sonunda kesin biçimine kavuşur.

"Ağıtlar Fırtınası"ndan önce başlayıp daha sonra da sürdürülen çalışmalarla, 55 soneden oluşan "Orpheus'a Soneler" yazılıp bitirilir ve sonelerin başında "Ouckama Knoop için bir mezar anıtı olarak kaleme alınmıştır" ithaf yazısı bulunur. Rilke, ilk ağıtların doğup çıktığı 1912 yılında kaleme alınmış "Marien-Leben" şiirleri gibi "Orpheus'a Soneler"e de başlıca yapıtına götüren yolda daha çok tesadüfen yazılıp fazla değer taşımayan bir yan ürün gözüyle bakar hep. Başlangıçta soneleri yayınlatma-

Paul Valéry

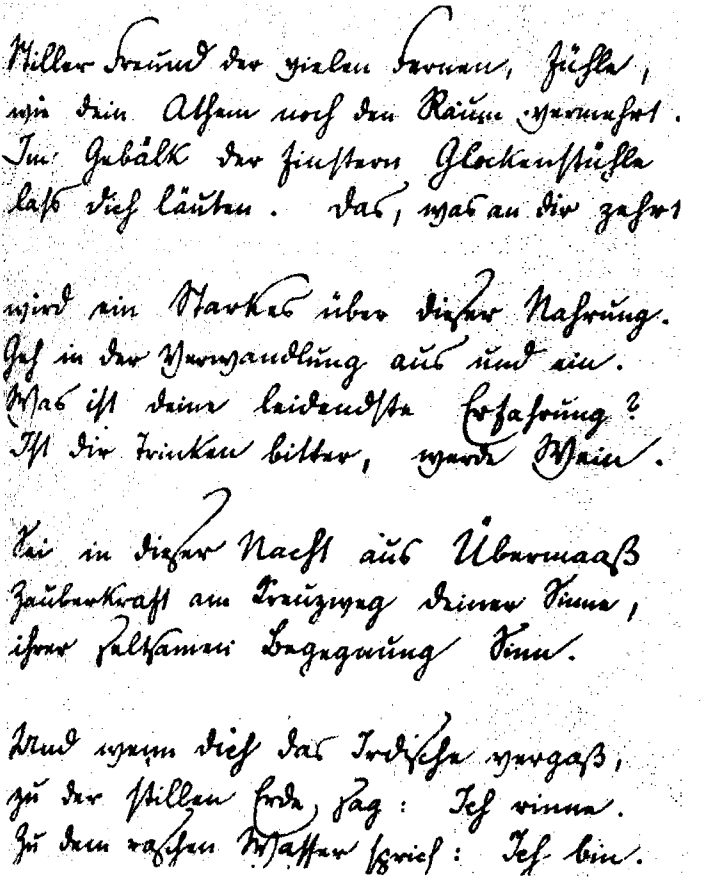
yı bile pek önemsemez, Katharina Kippenberg'e sonelerin diziliminde değişikliğe başvurabileceğini, iyi bulmadıklarını içlerinden ayıklayabileceğini yazar. Ancak, Katharina Kippenberg'in, Maria Taxis'in, kadın ve erkek daha başka dostlarının "Soneler"i sıcak karşılamasından sonradır ki Rilke, yaşam boyu kafasını kurcalayan tema ve konuların "Ağıtlar"dakinden daha az bir inandırıcılıkla değilse de onlardan daha çok gerilimden uzak ve bağımsız bir üslupla kaleme alınmış bu yapıtına karşı olumlu bir tutum takınır. İlksel ve doğasal'ın baş tacı edilişi, çağdaş dünyada yaşamın yabancılaştırılmasının eleştirisi, sanatçı teması, geçicilik ve ölüm, sevmelerdeki çile, bütün bunların yer aldığı "Orpheus'a Soneler"de Rilke, "yakınmaların" duygulanımlar mekânını aşmaması gerektiğini açığa vurmaktan kendini alamaz.

André Gide

"Soneler"de Rilke, dönüp dolaşıp o kırık döküklüğüne karşın insanın dünyaya sevgiyle kucak açması ve kendi yaşamına geçici bir yaşam gözüyle bakması gerektiğini savunur. Onun bu isteminin dünyaya sırtını dönmüş bir yazarın düşünce oyunu olmayıp, son derece polemik nitelik taşıdığını, "Ağıtlar" ve "Soneler" ile aynı zamanda yazılmış "Genç İşçinin Mektubu" ortaya koyar. "Christus Visionen" (İsa Vizyonları) ve "Malte Laurids Brigge'nin Notları"nda olduğu gibi, bu mektupta da Rilke, aracı rolünü oynayarak inanç sahipleriyle Tanrı arasında sıkı bir

ilişkinin kurulmasını sağlamaktan çok bunu engelleyen biri olarak gördüğü İsa'yı eleştirir. Tanrı'nın mesajını alıp kabullenmek, Rilke'ye göre, bu dünyaya yöneliştir: "Bu dünyaya gereği gibi yaklaşmak, yürekten sevgiyle, hayretle, şimdilik eldeki biricik varlığımız gözüyle bakmak, genel bir deyişle, Tanrı'nın o büyük kullanım kılavuzudur."

"Orpheus'a Soneler"den, XXIX, 2. Bölüm.

3

"Ağıtlar"ı yazıp bitiren Rilke, yazarlık misyonunu önemli ölçüde yerine getirdiği inancı içinde yaşar. Geride kalan yılların kasvetli ruh ikliminin yerini daha önce hiç bilinmedik bir mutluluk duygusu, gerilimlerden uzak bir şenlik havası almış, dolayısıyla eskiden bir yük gibi duyumsanmış bazı şeyler bundan böyle bir sevinç kaynağına dönüşmüştür. Örneğin, yaz ayları için Muzot'a gelen çok sayıda konuğa kapılarını açar Rilke. Baladine Klassowska, 1922 ve 1923 yıllarında zaman zaman oğlu Baltusz'u da yanına alarak birkaç ay Muzot'ta kalır. Anatomi profesörü Strasser kızı Felicia'yla 1922 ilkbaharında Bern'den kalkıp Rilke'nin günübirlik ziyaretine gelir, mimar Guido von Salis üç gün konuğu olur Rilke'nin, Muzot'ta yapılması zorunlu tadilat konusunda kendisine önerilerde bulunur. Daha sonra Prenses Taxis, onun arkasından Kippenberg'ler, Werner Reinhart'ın dostu sanatçı Alice Bailly ve İsviçre Federasyonu başkan yardımcısı Antoine Contat Rilke'yi görmeye gelirler. Ertesi yıl Regina Ullmann ve dostu bayan Ellen Delp, ayrıca yanında Avusturyalı kemancı Alma Moodie ile Werner Reinhart, Mary Dobrzensky, yine Prenses Taxis ve Rudolf Kassner Rilke'nin konukları arasında yer alır. Kendisini hayli zamandır tanıyan bu kişilerin hepsinin de Rilke'nin ruh durumundaki değişiklik dikkatini çeker. Ve Rudof Kassner Muzot'tan döndükten sonra Rilke'de daha önce pek görülmedik bir değişikliği anlatan tek kişi değildir. Yazarın eski dostları arasında, bu değişiklik de onun benzersiz gülüşüdür.

Her ne kadar Rilke "Ağıtlar" ile yaşamının eserini tamamladığına inanmış olsa da, bu onun yazar olarak artık

susup hiç sesini çıkarmadığı anlamına gelmez. Ne var ki, yaşamının son yıllarında sanatsal üretkenliğini başka alanlara kaydırır. "Orpheus'a Soneler" ve "Duino Ağıtları" 1923 Martında, daha doğrusu 1923 Haziranında yayınlandığı zaman, Rilke Fransızca'dan harıl harıl çeviriler yapmaktadır. Çevirilerin başında da Paul Valéry'nin şiirleri gelir. 1925'te, Insel Yayınevi'nde "Paul Valéry: Şiirler" kitabı çıkar, Rilke'nin çevirisiyle Valéry'nin "Charmes" kitabındaki şiirlerin büyük çoğunluğu yer alır içinde. Bir yandan da Rilke'nin kendisi çok sayıda Fransızca şiirler yazar, aralarından birkaçı 1926'da "Vergers" ismiyle Paris'te yayınlanır. Sonradan "Les Quatrains Valaisans-Wallis'ten Lirik Enstantaneler" üst başlığıyla yeni kaleme alınmış bir şiir topluluğu kitaba eklenir. Bu son şiirler, algılamadaki berraklık, dışavurumdaki titizlik ve seslerdeki o şen serinkanlılıkla "Orpheus'a Soneler"i anımsatır. Yaşamının son yılında biri "Les Roses", öbürü "Les Fenètres" olmak üzere iki kitap daha hazırlar Rilke. Ama bunların yayınlandığını görmeye ömrü yetmez. Fransızca kaleme aldığı şiirlerle en azından dil bakımından ikinci vatanı Fransa'ya yöneldiğini açığa vurur. Yıkılıp gitmiş Avusturya-Macaristan ikili monarşisinde doğup, anadili Almanca olan Çek uyruklu biri kimliğiyle İsviçre'de yaşamını sürdüren Rilke için, 1922 Haziranında Walter Rathenau'ın öldürülmesinden sonra Almanya bir vatan olarak söz konusu olmaktan çıkmıştır.

Fransızca şiirler yaşamının son yıllarında Rilke'nin Fransa'ya yönelişinin yalnızca bir yüzünü yansıtır. Rilke, sağlığında yazdığı Fransızca şiirlerden çok, çağdaş Fransız edebiyatını Alman dilli ülkelerde tanıtmaya yönelik çabalarıyla dikkatleri üzerine çeker. Son yıllarda okuyacak bir şeyler tavsiye etmesi için kendisine başvuran bütün dostlarına ve mektuplaştığı kişilere Fransız yazarlarını salık verir

ısrarla. Bu yazarların başında da doğal olarak Valéry bulunur. Proust, André Gide, Jacques Sindral, Henry de Montherland, François Mauriac, Robert de Traz, Paul Claudel, Jean Moréas, Edmond Jaloux, Jean Cocteau ve daha başka bazıları yer alır.

Rilke'nin dostları çokluk nüfuzlu kişilerdir; kendileri de geniş bir dost çevresi içinde yaşadığından, yazarın tavsiyelerini başkalarına aktarmada önemli bir çoğaltıcı işlevi görür, dolayısıyla Rilke'nin tavsiyeleri kesinlikle etkisiz kalmaz. Değerli görüp salık verdiği yazarlardan bazısını Rilke şahsen tanır. Ama yaşadıkları toplumdaki gerilimlerde sanatçıların kendilerini her zaman uzak tutamayacağını bir kez daha yaşayıp anlayacaktır. Proust'un ölümünden kısa süre sonra André Gide, "Nouvelle revue françoise"in Proust'un anısına ayrılan sayısına Rilke'den bir yazı isteyecek olunca, ailesi, hiçbir Alman yazarının Proust'un mezarına yaklaşmasına izin vermeyeceklerini söyleyerek Andre Gide'in bu isteğine karşı çıkar. Öte yandan, Alman aydınlarından bir bölümü ise bundan birkaç yıl sonra, Rilke'nin Paris'te oturmasını hoş karşılamadığını açığa vurur.

Rilke Paris'te, 1925.

Ne var ki, bu tür düşmanlıklarla Rilke'nin Alman edebiyatından tümüyle yüz çevirdiği yolunda oluşan izlenim gerçekle bağdaşmaz. "Ağıtlar" ve "Orpheus'a Soneler"den sonra her ne kadar kendi içinde bütün bir şiir topluluğu

yazıp ortaya koyamasa da, ileride Rilke Almanca şiirler kaleme almayı sürdürür. Bunlar arasında belli kişiler için ithaf şiirleri ve belli vesilelerle yazılmış şiirler sayıca çoğunluktadır. Öte yandan, 1924 baharında ilk şiir mektubunu kendisine yollayan on sekiz yaşındaki Viyanalı lirik şair bayan Erika Mitterer'e yollanan şiir-mektuplar gibi tutkuyla kaleme alınan lirik metinlerle karşılaşıyoruz. Erika Mitterer'in şiir-mektubunu Rilke'nin kendisi de bir şiir-mektupla yanıtlar, derken şiirlerle bir mektuplaşmadır doğup çıkar ikisi arasında. 1926 Haziranına kadar sürdürülen mektuplaşmada, Rilke, yaklaşık elli şiirin yer aldığı on üç mektup yazar Erika Mitterer'e. Bu arada topu topu tek bir defa iki şair Kasım 1925'te Muzot'ta bir araya gelir. Hatta sonraki tarihlerde yazılmış şiirlerin bazılarında, Rilke'nin şiir sanatının yeni bir alanına adım attığını görürüz. Somutluktan ve dildeki yoğunlaştırmaları mantıksal olarak birbirine bağlayan cümle yapısından el çekiş, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Alman lirik şiiri, örneğin Paul Celan'ın ve Ingeborg Bachmann'ın şiirleri için tipik sayılan bu üslup, "Idol" ve "Gong" gibi şiirlerin belirleyici özelliğini oluşturur.

4

1921/1922 kış aylarındaki yoğun çalışmalardan kaynaklanan bitkinliğe, ayrıca fizikî bir güçsüzlüğün ve sürüp giden bir rahatsızlığın gelip katılmasına başlangıçta olağanüstü bir şey gözüyle bakmaz Rilke. Benzer bir durumu "Dualar Kitabı"nın, "Yeni Şiirler"in ve "Malte Laurids Brigge'nin Notları"nın yazılıp bitirilmesinden sonra da yaşamıştır. Ne var ki, bu kez şikâyetlerin arkası bir türlü kesilmez. Mide ve bağırsakla ilgili sorunlar, nerdeyse süreğen

bir yorgunluk hali -Rilke her gün on, on iki saat uyumaktadır-, ikide bir gripal enfeksiyonlara yakalanma ve nedeni belirsiz ağrılar Rilke'yi hırpalar, yıpratır. Sonunda 1923 yazı Zürih'te ister istemez başvurduğu doktor, kendisine bir an önce Lusern Gölü kıyısında, Beckenried dolayısındaki Schöneck sanatoryumuna yatarak tedavi görmesini salık verir. Rilke, 22 Ağustosta sanatoryuma geldiğinde ancak 49 kilo ağırlığındadır. Dört haftalık banyo, su dökünmeler ve galvanik kür durumda dikkate değer bir düzelme sağlamaz. Dolayısıyla, Rilke yeniden Muzot'a döner, burada kasım ayı ortalarına kadar uzanan bir süre Baladine Klossowska'yla birlikte kalır. Noel'e kadar kafasında öncelikle Ruth vardır, kasım başında ilk çocuğunu dünyaya getiren kızı Ruth'u merak edip durur. Kasımda Almanya yeni para birimi Rentenmark'a geçtiğinden eşi, kızı ve torununu parasal bakımdan güvence altına almak zorlaşmıştır. Maddî sıkıntıya düştüğü her zaman olduğu gibi, yine Kippenberg'e başvurup, elden geleni yapmasını rica eder. Noel'den kısa süre önce kendisini yine öylesine güçsüz hisseder ki, ailesine yollanacak Noel hediyeleriyle bile ilgilenecek durumda değildir. Nanny Wunderly-Volkart'a ailesi için bir yiyecek paketi hazırlaması ricasında bulunur. Noel'den sonra da iyice bozulur sağlık durumu. Bir telgrafla Georg Reinhart'tan yardım ister, o da Rilke'ye Leman Gölü'nün yukarısındaki Val-Mont sur Territet sanatoryumuna yatmasını salık verir. Burada Rilke 20 Ocak'a kadar Dr. Theodor Haemmerli-Schindler'in tedavisi altında kalır. Haemmerli, nedenini saptayamadığı şikâyetlerin ağırlıklı olarak psikosomatik nitelik taşıdığı kanısındadır. Rilke'ye bir münzevî gibi yaşamayı bırakmasını, nihayet kafasındaki planı gerçekleştirip Paris'e gitmesini öğütler. Ancak, Rilke henüz bunu yapacak kadar güçlü hissetmez kendini.

Özellikle Val-Mont'taki sanatoryumda kalışı çok paraya mal olmuştur, dolayısıyla maddi durumu da hiç parlak değildir. Kaldı ki yeniden çalışmaya başlamak istemektedir; sonbahar ve kışın, yani her zaman en çok üretken olduğu bu mevsimlerde sağlık durumunda yaşadığı keyifsizlikler dolayısıyla çalışmaları sekteye uğramıştır. Gerçekten Rilke'nin yeniden işe koyulmasıyla şubat ortasından haziran içlerine kadar uzanan bir zaman diliminde Fransızca şiirlerin yanı sıra yirmiyi aşkın Almanca şiir yazılıp çıkar ortaya. Çalışmalara ek olarak sıra bekleyen ziyaretler de Rilke'yi sağlık durumuyla sürekli ilgilenmekten alıkoyar. Nisan başında Valéry ile hanidir özlemle beklenen ilk karşılaşma gerçekleşir, Valéry, Muzot'a gidip Rilke'yi ziyaret eder. Daha sonra Werner Reinhart ile Alma Moodie bir kez daha Muzot'a çıkıp gelir; çok sürmez onları Hans Reinhart ve eşiyle birlikte Ernst Krenek izler. Ayrıca Kippenberg'leri de birkaç gün Muzot'ta ağırlar Rilke. Sonunda da Helmuth Westhoff'la birlikte Clara, Muzot'un yolunu tutar.

O yıl Rilke'nin Muzot'ta ağırladığı konuklar arasında üniversite öğrencisi yirmi iki yaşındaki Jean Rudolf von Salis de vardır, dostları aracılığıyla Rilke'den bu ziyaret için randevu almıştır. Daha önce tanımadığı bu gençle Rilke'nin günlerce ilgilenmesi ilk bakışta yadırgatıcı görülebilir. Ama Salis ileri yaşlarında Rilke'nin çok yakın ilgi gösterdiği genç kuşağın tek temsilcisi değildir. Örneğin, Baladine Klos

Sade bir akşam yemeğinden sonra yukarı kattaki çalışma odasına çekildik. Burada... beni konuk eden Rilke'yi izledim, gaz lambasını alıp yaktı..., öte yandan kürsü üzerinde duran kâğıtlar üzerine yanan iki mumun ışığı düşüyordu. Rilke ilkin bana, Paul Valéry'nin birkaç şiirinin özgün metinlerini, daha sonra da çevirilerini okudu. Güçlü vurgulamalarla şiirleri okuyan Rilke'yle ilgili üzerimdeki en kalıcı anı, onun her şeyden bağımsız sanatçılığı oldu. Yalnızca Valéry'nin şiirlerini okuyan bir şair bulunmuyordu karşımda, aynı zamanda bir insan vardı... katı tutumuyla bir insan.

Jean Rudolf von Salis

sowska'nın oğullarının Fransa'da iyi bir eğitim görmesini sağlamak için Rilke, Paris'teki dostlarını bıkıp usanmadan devreye sokmaya çalışır; çocukların yeteneklerinden öylesine hayranlıkla, o kadar uzun bir zaman Richard Weininger'e söz eder ki, sonunda Weininger eğitimleri için gerekli paranın bir bölümünü üstlenmeye razı olur. Bunun dışında, Sierre'de Henri Gaspoz adında genç bir işçiyle tanışan Rilke, Werner Reinhart ile Chippis'teki alüminyum kuruluşlarının müdürü Henri Detraz'a başvurur, genç işçinin mühendislik eğitimi görmesi için gerekli yardımda bulunmalarını sağlamaya çalışır.

Ziyaretçilerin arkası kesildikten sonra, Rilke tedavi için Bad Ragaz'ın yolunu tutar. Burada bir araya geldiği kişiler arasında Prenses Taxis de vardır. Daha sonra Rilke Meilen üzerinden Muzot'a döner. Ne var ki, sağlık durumunun düzeldiğine ilişkin umudunun aldatıcılığı çok geçmeden belli eder kendini. Sonbaharda yeniden Dr. Haemmerli'ye başvurur. Bir kez daha Val-Mont'a gidip kasım sonundan ocak başına kadar burada kalır. Val-Mont'ta gördüğü tedavi her ne kadar sağlık durumunda yine kesin bir iyileşme sağlamazsa da, morali öncekinden daha az bozulmuş olarak ayrılır buradan, çünkü o sırada Nanny Wenderly-Volkart da hasta olarak aynı sanatoryumda kalmış, o yıl Noel'i de klinikte birlikte kutlamışlardır. Ocak başında da doktorunun tavsiyesine uyan Rilke, Val-Mont'dan Muzot'a dönmeyerek doğru Paris'e gider. Hemen her gün Baladine Klossowska ile bir araya gelir. Paris'te bulunduğu bütün zaman kaldığı Hotel Foyot'un az ilerisinde oturur Baladine Klossowska. Rilke, Baladine'yle birlikte, bazen de tek başına sayısız ziyaretlerde bulunur Paris'te, bütün dostlarını yeniden görür; Marianne Mitford, Marthe Hennebert, Carl J. Burckhardt, Thankmar von Münchausen, Claire Goll,

Harry Kassler, Clotilde Sacharoff dansöz çifti ve daha başka bazı kişiler bu dostlar arasındadır. Öte yandan, Rilke yine Paris'te bir dizi yeni ilişkiler, yeni dostluklar kurar. Örneğin, eleştirmen Charles Du Bos dost olduğu kişilerden biridir, kısa sürede çok sıkı bir dostluk ikisini birbirine bağlar. Ayrıca, romancı Edmund Jaloux, Hofmannsthal'ın kızı Christiane, o sırada "Malte"-yi çevirmekte olan yazar Maurice Betz de yine Rilke'-nin Paris'te tanıştığı kişiler arasındadır. Paris'te geçirdiği bu aylar içinde hemen her gün Betz ile bir araya gelerek, "Malte" çevirisi üzerinde çalışır. Eşin dostun birer ikişer denizin yolunu tuttuğu ağustos ayında, o vakte kadar yaşamında alabildiğine büyük bir rol oynamış Paris'-ten kimseye veda etmeksizin ayrılır. İsviçre'ye kadar kendisine eşlik eden Baladine, daha sonra Paris'e döner.

Rilke Val-mont'ta.

Rilke, yeniden Muzot'a gitmeden iki haftalık bir kür için bir kez daha Bad Ragaz'ın yolun tutar. Buradan bir mektup yazıp evde ve bahçede neler yapılması, ayrıca kendisine karşı nasıl davranılmasını beklediği konusunda Muzot'ta boşalan kâhyalığı üstlenecek Bayan Ida Walthert'i bilgi-

lendirir. Sonra, evde kesin bir yalnızlık istediğini, çalışırken rahatsız edilmekten hoşlanmadığını belirtir mektupta. Bütün bu beklentilerini Ida Walthert'in kişisel bir görev duygusuyla ve zevkle karşılamaya çalışacağından emin olduğunu, bu çabasının da karşılıksız kalmayıp kendisi için bir sevinç kaynağına dönüşeceğini eklemeyi de unutmaz. Ne var ki, bu istekler gözünü yıldırmaz Ida Walthert'in ve son kâhyası olarak Rilke'nin hizmetinde çalışır.

Ekim başında Rilke'nin sağlık durumu tehlikeli şekilde bozulur. İlk kez hastalığının bazı spesifik belirtileri açığa vurur kendini. Dudaklarının iç yüzünde beliren nodülcükler Rilke'nin konuşmasını engeller ve kendisinde kansere yakalandığı korkusunu uyandırır. Onu kendisinden az ya da çok uzaklaştıracak bir hastalık olasılığına karşı vasiyetini kaleme alır. Vasiyette hasta yatağında yatarken yanında rahip görmek istemediğini belirtir. İsviçre'de ölmesi durumunda Raron Gömütlüğü'nde toprağa verilmek ister. Mezar taşında Rilke ailesinin o eski arması bulunacak, altında da şu kitabe yer alacaktır: "Gül, oh katıksız çelişki, sevinç / Kimsenin uykusu olamamak onca / gözkapağı altında." Rilke, Muzot'taki mobilya ve eşyalara kendisinin gözüyle bakmaz. Bunları Nanny Wunderly-Volkart ile Werner Reinhart'ın tasarrufuna terkeder. Bir tek aile resimleri Ruth'a verilecektir. Mektuplarını Insel Yayınevi'ne bırakır, yayınevi bunları dilediği gibi yayınlayabilecektir. Çok kapsamlı sonuçlar doğuracak bir kullanım yetkisidir bu. Günümüze kadar Rilke'nin 6000'in üzerinde mektubu yayınlanmıştır. Topluca ne kadar mektup yazdığı kesin olarak söylenecek gibi değilse de, bu sayının en azından 10.000 kadar olduğu

---

İki yıldır, giderek bir dehşetin orta yerine yuvarlanmış sürdürüyorum yaşamımı... Korkunç bir daire, kara büyünün oluşturduğu bir çember, tıpkı Breughel'in cehennem tablosu gibi beni çekip alıyor içine.

Lou Andreas-Salomé'ye 31 Ekim 1925 tarihli mektup.

tahmin edilmektedir.

Ellinci doğum günü öncesine rastlayan günlerde, Rilke yeniden Val-Mont'a gidecek olursa da, Dr. Haemmerli'nin o günlerde kendisinin orada bulunamayacağını söylemesi üzerine birkaç gün daha Muzot'ta kalmaya katlanır ister istemez. Doğum gününü hasta durumda tek başına Muzot'ta geçirir. 20 Aralık günü akşamı Val-Mont'a gelir. Önceki yıl kaldığı 47 nolu odada kalır yine. Haemmerli, Rilke'deki hastalık belirtilerine her zamanki gibi zararsız gözüyle bakar, ama hastasının nasıl yardımına koşacağını da pek bilemez. Rilke'nin tutulduğu hastalığa ilişkin içinde bir kuşku uyanmış olsa da, bunu hastasına hissettirmez. Bu kez beş ayı aşkın bir süre klinikte kalır Rilke. Kendisini burada tanıyan Paula Riccard, o sırada Rilke gibi klinikte yatan hastaları anlatır bize: "Amerikalı petrol sanayicileri, Brezilyalı çiftçiler, Arjantinli buğday kralları, Macar soyluları, Cava'da, Sumatra'da yakalandıkları böbrek ve mide hastalıkları için şifa aramaya gelmiş Hollandalı sanayiciler yan yana masalarda bir arada otururlar. Öyle bir atmosfer ki, Thomas Mann'ın 'Büyülü Dağ' romanını anımsatır." Rilke, Val-Mont'ta sağlık durumunun izin verdiği zamanlar bile, katlanmak zorunda olduğu çok sayıdaki tıbbi uygulamalardan baş alıp bir türlü çalışmaya koyulamaz. İlkbaharda zaman zaman

Raron Kilisesi

gezmeye çıkıp, Glion'da kalan Nanny Wunderly-Volkart'a gider ya da alışveriş için Lozan'a ve Vevey'e uzanarak klinikteki günlük yaşamında bir değişiklik sağlamaya çalışır. Mayıs sonunda eşyalarını toparlaması için Ida Walthert'i Val-Mont'a çağırır, 1 Haziranda da sözde iyileşmiş olarak buradan ayrılır. O sıra Muzot'ta sürdürülen onarım çalışmaları yüzünden şimdilik Sierre'de Hotel Bellevue'ye yerleşir. Valéry'nin "Fragments du Narcisse" yapıtını Almanca'ya çevirir; öte yandan, kaleme aldığı Fransızca şiirlerden küçük bir koleksiyon hazırlar. Nanny'den bir sekreter bulmasını rica eder kendisine, çünkü Bad Ragaz'da temmuz ve ağustos ayları için planlanmış kürden döner dönmez Valéry'nin iki diyaloğunu, "Eupalinos" ile "L'âme et la danse"ı Almanca'ya çevirmek istemektedir. Bad Ragaz'da bir haftayı Prenses Taxis'le birlikte, daha sonra beş haftayı tek başına geçirir. Hastalık kendisine sevimliliğinden hiçbir şey kaybettirmemiştir anlaşılan. Prenses Taxis Val-Mont'tan daha yeni ayrılmıştır ki, Rilke Felemenk şantöz Beppy Veder ve annesiyle tanışır, pek çok zamanı onlarla birlikte geçirir. Eylülde Weininger'lerin konuğu olarak Ouchy-Lozan'da Savoy Hotel'de kaldığında da çok geçmeden kendisine arkadaşlık edecek bir kadın bulur yine. Edmond Jaloux, Mısırlı tiyatro oyuncusu Nimet Eloui'yi Rilke'yle tanıştırır. Nimet Eloui o sırada "Malte"yi okumuş, hayran kalmıştır; şimdi hiç beklemezken kitabın yazarıyla yüz yüze gelmekten duyduğu mutluluk akıl almayacak kadar büyüktür. İlk karşılaşmalarını izleyen günler Rilke'yi güzel kadınla bir arada olmaktan yalnızca tek bir neden alıkoyabilmiştir, bu da Anthy'deki dostu Julien Monad'ın yanında konuk olarak bulunan Paul Valéry'yi bir kez daha görme fırsatını ele geçirmiş olmasıdır. O gün kendisini gören biri, Rilke'nin sonunun yakın olduğunu

aklına getiremezdi doğrusu.

Daha Lozan'dayken, Rus sığınmacı Bayan Şenya Çernosvitov Rilke'nin yanında sekreter olarak çalışmaya başlar. Rilke, sekreteriyle Sierre'ye dönüp gelir; burada Hotel Bellevue'ye yerleştirdiği sekreteri, Rilke'nin günlük çalışmalarının ürünlerini daktiloya çeker. O günlerde Hotel Bellevue'nin restoranında Rilke'yi gören Nany Wunderly-Volkart irkilir: "Sanki ağır bir hastalıktan yeni kalkmış gibi perişan, ürkek bir hali vardı, benzi soluktu. Ama sonradan aklımdan çıkıp gitti bu - hayat doluydu Rilke, sevimliydi, pek çok şey anlatıp durduk birbirimize." Ekim ortasında bir gül koparmak isterken Rilke'nin eline bir diken batar, parmağı yara olur. Başlangıçta zararsız görünen yara çok kısa sürede sol kolda ağır bir enfeksiyona yol açar, ertesi gün de enfeksiyon sağ kola sıçrar. Bu durumda bir şey yazamadığını görerek, sekreteri Şenya'yı yanına alıp geziye çıkar, Sion'a gelir, kolların durumu yetmiyormuş gibi bir de burada viral bir bağırsak enfeksiyonuna yakalanır. Nanny Wunderly-Volkart ve Şenya, Rilke'yi Hotel Bellevue'ye dönmeye ikna ederler. Otelde sağlık durumu günden güne kötüleşir. Ancak Rilke, kendini alabildiğine zorlayıp yattığı yerden Şenya'ya mektuplar dikte ettirmekten geri kalmaz. Kasım ortasında güneyden evlerine dönerlerken Rilke'yi ziyaret eden Hans ve Thedora von der Mühl çifti, onun kötü durumunu ve bitkin halini görünce korkuya kapılır. Kasım sonunda Rilke'nin ağrıları katlanılmaz bir dereceye ulaşır. Çağrılan doktor, onu Val-Mont'a yollar. Burada hemen bir kan muayenesi yapılır, sonuç bir idam hükmünden farksızdır: Rilke, akut löseminin seyrek görülen çok ağrılı bir türüne yakalanmıştır. İyileşme umudu yoktur. Klinikteki ilk günler Şenya'nın kendisini ziyaretine izin verir Rilke. Şenya dışında çevresinde görmek istediği tek kişi Nanny

Wunderly-Volkart'tır. Val-Mont'a gelen Clara'yı bile görmek istemez. Son mektuplarını Lou'ya, Baladine'ye ve Bay Kassner'e yazar, Kassner'den doğru buluyorsa durumu Prenses Taxis'e bildirmesini rica eder. Daha başkalarına mektuplar yazdıracak gücü bulamadığından Nanny'den kartlar bastırıp "*gravement malade*"(*) olduğunu eşe dosta duyurmasını ister. Nanny, yüzün çok üstünde kartı sağa sola yollar. Rilke, 29 Aralık 1926 günü sabahın erken saatlerinde dünyaya gözlerini yumar. Toprağa verilirken kendisine yakın kişilerden Nany Wunderly-Volkart, Werner Reinhart, Anton ve Katharina Kippenberg, Regina Ullmann, Lulu Albert-Lazard ve Alma Moodie hazır bulunur. Prenses Taxis sonradan dostları aracılığıyla Rilke'nin mezarına bir çelenk koydurtur.

Raron Kilisesi'nin yanında, Rilke'nin mezarı.

(*) Ağır hasta (Ç.N.)

Kronoloji

1838	Rilke'nin babası Josef Rilke, Schwabitz'de (Bohemya) doğdu.
1851	Rilke'nin annesi Sophie Entz, Prag'da doğdu.
1873	Rilke'nin anne ve babası evlendi.
1875	4 Aralık: René Karl Wilhelm Johann Josef Maria Rilke, Prag'da dünyaya geldi.
1878	21 Kasım: Clara Westhoff, Bremen'de hayata gözlerini açtı.
1882-1886	Rilke, Prag'da piaristlerin yönettiği ilkokula başladı. Anne ve babasının 1884'de boşanmalarından sonra, annesiyle kaldı.
1886	1 Eylül'de St. Pölten'deki askeri ortaokula girdi; ilk şiirler.
1890	Ortaokulun alt kısmını bitirdikten sonra Mährisch-Weisskirchen'de askeri ortaokulun üst kısmını okumaya başladı.
1891	Hastalık nedeniyle askeri ortaokulun üst kısmından ayrıldı. Linz'teki ticaret akademisinin üç yıllık kurslarına katıldı, ancak ertesi yılın ortasında buradaki eğitimine son verdi.

1892 Sonbahardan başlayarak özel çalışmalarla lise olgunluk sınavına hazırlandı.

1893 Rilke'yle Valerie von David-Rhonfeld arasında bir dostluğun kuruluşu.

1894 Rilke'nin ilk bağımsız şiir kitabı *Leben und Lieder* (Yaşam ve Şarkılar) çıktı.

1895 Prag'da olgunluk sınavını verdi; Prag'daki üniversitede kış yarıyılından başlayarak sanat tarihi, edebiyat tarihi, felsefe okudu. Bu yılda şiir kitabı *Larenopfer*[1] yayınlandı, ayrıca Wagwarten dergisinin ilk sayısı çıktı.

1896 Yaz yarıyılından başlayarak Hukuk ve Siyasal Bilimler Fakültesi'ne devam etti. Münih Üniversitesi'nde iki yarıyıl sanat tarihi, estetik okudu, Darwin Kuramı'yla ilgilendi.
Jetzt und in der Stunde unseres Absterbens (Şimdi ve Öldüğümüz Saatte) isimli oyunu Ağustosta Prag'da sahnelendi.

1897 Lou Andreas-Salomé ile dört yıl sürecek ilişkinin başlangıç tarihi. *Tarumgekrönt*[2] isimli şiir kitabı yayınlandı; *Im Frühfrost* (Sabahın Dondurucu Soğuğunda) oyunu Prag'da sahnelendi.

---

(1) Yüksel Pazarkaya tarafından *İyi Ruhlara Adak* ismiyle Türkçeye çevrilerek Cem Yayınevi'nde 2004'de yayınlandı. (Ç.N.)

(2) Yüksel Pazarkaya tarafından *Düşten Taç* ismiyle Türkçeye çevrilerek Cem Yayınevi'nde 2005'de yayınlandı. (Ç.N.)

1898 Nisan-Mayıs: Arco, Floransa ve Viareggio'ya gezi. *Das Florenzer Tagebuch*'u (Floransa Günlüğü) kaleme aldı, *Das Schmargendorfer Tagebuch*'u (Schmargendorf Günlüğü) yazmaya başladı. *Advent*[1] şiir kitabı, öykü ve taslaklardan oluşan *Am Leben hin* öykü kitabı ve *Ohne Gegenwart* isimli oyunu yayınlandı.

1899 Nisan-Haziran: Rusya'ya ilk gezi. *Stundenbuch*'un (Dualar Kitabı) ilk bölümü yazıldı, Schmargendorf Günlüğü'nün yazımı sürdürüldü. Sonbaharda Cornet'in ilk versiyonu kaleme alındı, ayrıca *Zwei Prager Geschichten* (İki Prag Öyküsü), *Mir zur Feier*[2] şiir kitabıyla *Die weisse Fürstin* [3] oyunu yayınlandı.

1900 Mayıs-Ağustos: Rusya'ya ikinci gezi.
Ağustos-Ekim: Worpswede. *Worpswede Tagebuch*'un (Worpswede Günlüğü) başlangıcıyla *Geschichten von lieben Gott*[4] yayınlandı.

1901 28 Nisan: Clara Westhoff'la Bremen'de evlendi: 12 Aralık'ta kızı Ruth dünyaya geldi. Eylül-

---

(1) Yüksel Pazarkaya'nın çevirisiyle, Rilke Kitapları-Şiirler dizisinin 3. kitabı olarak, 2005 yılında Cem Yayınevi'nde yayınlandı. (Ç.N.)

(2) Yüksel Pazarkaya'nın çevirisiyle, *Bana Tören* ismiyle, 2006 yılında Cem Yayınevi'nde yayınlandı. (Ç.N.)

(3) Yüksel Pazarkaya'nın çevirisiyle, Rilke Kitapları-Şiirler dizisinin 5. kitabı olarak, *Beyaz Prenses* ismiyle 2006 yılında Cem Yayınevi'nde yayınlandı. Aynı kitapta Rilke'nin *Sancaktar*'ı da yer aldı. (Ç.N.)

(4) Kâmuran Şipal'in çevirisiyle, *Tanrıdan Öyküler* ismiyle 2001 yılında Cem Yayınevi'nde yayınlandı. (Ç.N.)

de Dualar Kitabı'nın ikinci bölümü yazıldı, *Die Letzten* (Sonuncular) öykü kitabı yayınlandı, *Das Tägliche Leben* (Günlük Yaşam) oyunu sahnelendi.

1902 Günlük Yaşam oyunu ve *Das Buch der Bilder* (İmgeler Kitabı) yayınlandı.

1903 Viareggio'da Dualar Kitabı'nın (*Stunden Buch*) üçüncü bölümü yazıldı. *Worpswede* ve *Auguste Rodin*[1] yapıtları yayınlandı.

1904 *Die Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge* (Malte Laurids Brigge'nin Notları) üzerinde çalışmaya başladı. İsveç'te gözden geçirilen ve 1906 baharında ikinci kez gözden geçirildikten sonra kesin biçimine kavuşacak ve *Die Weise von Liebe und Tod des Cornets Christoph Rilke*[2] ismiyle yayınlanacak olan Sancaktar, *Die Weise von Liebe und Tod des Cornets Otto Rilke* ismiyle çıktı.

1905 Eylül-Ekim: Meudon'da Rodin'in yanında. Arada konuşmalar yapmak üzere gezilere çıktı, Dresten ve Prag'a gitti, 1906 Mayısına kadar Rodin'in yanında kaldı. Dualar Kitabı (Stunden Buch) yayınlandı.*Cornet* (Sancaktar)

---

(1) Kâmuran Şipal'in çevirisiyle, Rilke Kitapları arasında 2002 yılında Cem Yayınevi'nde yayınlandı. (Ç.N.)

(2) Yüksel Pazarkaya'nın çevirisiyle 2006 yılında *Sancaktar* ismiyle Cem Yayınevi'nde yayınlandı. Aynı kitapta Rilke'nin *Die Weisse Fürstin* (Beyaz Prenses) oyunu da yer aldı. (Ç.N.)

ilk kez kitap olarak yayınlandı.

1906 14 Mart: Babası öldü. İmgeler Kitabı ilk baskıdakinin hayli üstünde bir baskı adediyle ikinci baskısını yaptı.

1907 Aralıkta *Neue Gedichte* (Yeni Şiirler) yayınlandı.

1908 Kasımda her iki requiem yazıldı. *Der neuen Gedichte anderer Teil* (Yeni Şiirlerin Öbür Bölümü) yayınlandı.

1909 Mayıs: Provance.
Eylül-Ekim: Avignon.
Ekimden başlayarak: Paris.

1910 Kasım-Mart 1911: Kuzey Afrika gezisi. Rilke'nin tek romanı Malte Laurids Brigge'nin Notları[2] yayınlandı.

1911 Ekim-Mayıs 1912: Duino.

1912 Duino şatosunda ilk Ağıtlar ve *Marien-Leben* (Meryem'in Yaşamı) yazıldı.
Kasım-Şubat 1913: İspanya gezisi.

---

[1] Yüksel Pazarkaya'nın çevirisiyle, Rilke Kitapları-Şiirler dizisinde üç kitap olarak Cem Yayınevi'nde yayınlandı. Keşiş Yaşamı Üzerine (2007), Hac Üzerine (2008) ve Yoksulluk ve Ölüm Üzerine (2008). (Ç.N.)

[2] Behçet Necatigil tarafından Türkçeye çevrilerek ilk kez MEB Yayınları arasında 1948'de yayınlandı. (Ç.N.)

1913	*Marien-Leben* yayınlandı.
1914	Savaşın başlamasını izleyen günlerde *Fünf Gesänge* (Beş Şarkı) yazıldı. Beş Şarkı, Ağustos ayında yayınlandı.
1915	Kasımda *die vierte Duineser Elegie* (Dördüncü Duino Ağıtı) kaleme alındı.
1916	Hazirana kadar: Viyana'da askerlik hizmeti; Ocak ayından başlayarak Savaş Arşivi'nde çalıştı.
1917	Ağustos-Eylül: Herta Koenig'in konuğu olarak Gut Böckel'de.
1918	Ohlstadt, Ansbach, Münih.
1919	Ekim-Kasım: Konferans gezileri (Zürih, St. Gallen, Luzern, Basel, Bern, Winterhur). Aralık-Şubat 1920: Locarno.
1920	Haziran-Temmuz: Venedik. Ağustos-Eylül: İsviçre'ye geziler. Kasım-yıl sonu: Albay Jean Ziegler ve karısı Bayan Lily'nin daveti üzerine kışı Irchel dolayında dağ üzerindeki bir şatoda geçirdi. (1921 Mayısına kadar.)
1921	Temmuzdan ölümüne kadar Châteu de Muzot'ta kaldı.

1922 Duino Ağıtları'nı (*Duineser Elegien*) tamamladı, *Sonette an Orpheus*'un (Orpheus'a Soneler) her iki bölümünü yazıp bitirdi. Aynı zamanda Genç İşçinin Mektubu'nu (*Der Brief des Jungen Arbeiters*) kaleme aldı. Valéry'den çeviriler yaptı. Kızı Ruth Rilke, Carl Sieber'le evlendi.

1923 Haziran-Temmuz: İsviçre'de geziler.
Ağustos-Eylül: Beckenried dolayındaki Schoneck Sanatoryumu'nda.
Aralık-Ocak 1924: Val-mont sur Territet Sanatoryumu'nda. Orpheus'a Soneler ve Duino Ağıtları yayınlandı.

1924 Haziran: İsviçre'nin Fransızca konuşan bölümünde arabayla gezi.
Kasım: Val-mont Sanatoryumu'nda. Aralarında *Vergers, Les Quatrains Valaisans* ve *Les Roses*'in de bulunduğu Fransızca pek çok şiir yazdı. Mayısda Erika Mitterer'den şiir olarak yazılmış ilk mektubu aldı. Bu da Rilke ile Viyanalı genç bayan arasında şiirli bir mektuplaşmanın doğmasını sağladı.

1925 Şubat-Ağustos: Son kez Paris'te kaldı.

1926 Mayıstan Aralık'a kadar: Val-mont Sanatoryumu. Fransızca şiirler yazdı. Valéry'den çeviriler yaptı. *Vergers suivi des Quatrians Va-laisans* yayınlandı.
29 Aralık: Val-mont'ta öldü.

1927	2 Ocak: Raron'daki (Wallis) gömütlükte toprağa verildi.
1931	Annesi Sophie Rilke öldü.
1954	Clara Rilke-Westhoff öldü.

Cem Yayınevi, Rilke'nin yapıtlarını toplu halde yayınlamaktadır. Bu dizide yayınlanan yapıtlardan düzyazıları Kâmuran Şipal, şiirleri Yüksel Pazarkaya'nın özenli çevirileriyle sunmaktayız. Elinizdeki kitap, Rilke dizisinin tamamlayıcı parçalarından olan, yaşamöyküsüdür. *Kalbin İşi* adıyla yayınladığımız bu yaşamöyküsü, Stefan Schank tarafından hazırlanmış ve bol görsel malzemeyle zenginleştirilmiştir. Yine Kâmuran Şipal'in çevirisiyle sunduğumuz *Kalbin İşi*, Rilke'yi Türk okuyucusuna daha yakından tanıtacaktır.

KİTAP